

159437

L. Liabru

ELEMENTE DE GEOGRAFIA

pentru scólele populari ro-
mâne greco-orientali,

de

Zacharia Boiu,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Parochu la biseric'a gr. or. din cetate in Sabiiu, Professor
la Institutulu archidiececanu pedagogico-teologicu.

—————▶▶▶▶▶▶▶▶▶▶▶▶▶▶▶▶—————

Sabiiu,

editur'a si tipariulu tipografiei archidiececane,
1869.

P R E F A T I A .

Carticic'a acést'a dupa informatiunile, ce amu datu in prefati'a pàrtiei a dóu'a a „Càrtiei de cetire“, in form'a ei presinte nici este, nici pretinde a fi „Manualu de Geografia“ in intielesulu strinsu alu cuventului, ci cunosctoriulu va aflá in totu cuprinsulu ei signatur'a ei originale, adéca e l e m e n t e g e o g r a f i c e i n f o r m ' a u n o r u p i e s e d e c e t i r e . Cu tóte acestea, dupace m'amu convinsu prin esperiintia indelungata, ca problem'a scólei populari nu póte fi, cá ea se intre in specialitátile Geografiei, ci mai vertosu aceea, cá se deá eleviloru in liniamente mari sí marcate cunoscentiele cele mai trebuincióse despre starea pamentului, cá a teatrului fapteloru omenesci, predau carticic'a sí in form'a acést'a publicitátiei, lasandu, cá tempulu se o matoriseze sí se o perfectuneze.

Cátu pentru planulu internu alu acestei càrti, la acél'a in privinti'a m a t e r i a l e amu avutu in vedere adeveratele t r e b u i n t i e a l e eleviloru, sí de aceea amu marginitu numai pelánga cele mai necesarie lucruri sí amu lasatu afara totu, ce aru trece preste potinti'a loru de a intielege sí a tiné in minte. Ear in privinti'a f o r m a l e amu observatu sí aici procedur'a aceea, ca amu purcesu dela

cele mai de aproape și mai cunoscute și asiá
amu înaintatu la cele mai departate și mai puțin
cunoscute. Dela metodulu îndatinatu, a tractá
Geografi'a și în scól'a poporale cá sciintia,
și a îndopá — fia-mi iertatu terminulu acest'a!—
pre copiii cu nenumerate nume de munti, riuri,
orasie și orasiele, cu numerulu locuitoriloru etc.
etc., cari séu nu le pricepu séu le tînu minte
— pâna la esamenu, m'amu abatutu inadinsu; căci me
tînu cu totu sufletulu de principiulu pedagogicu, statoritu
înca de Apostolulu gintiloru: Prunciloru lapte! Totu
din motivulu acest'a amu cercatu a predá datele geo-
grafice cá piese de celitu și căschîtie luate din viétia.
Încátu mi va fi succesu lucrulu acest'a, care pentru
scólele nóstre, precum sciu, este unu începutu, voru
judecá cu ecuitate cei competinti.

Sabiiu la Rosalie 1869.

Autorele.

Registrulu materiiloru.

	Pagin'a
1. Tiér'a, patri'a	111.
2. Iubirea de patria	112.
3. Transilvani'a séu Ardélulu	113.
4. Transilvani'a de médiánopte	116.
5. Transilvani'a resariteana	118.
6. Transilvani'a de médiadî	119.
7. Privire preste Hatiegu	124.
8. Transilvani'a apuseana	125.
9. Transilvani'a de mijlocu	127.
10. Sarari'a dela Uiór'a	128.
11. Transilvani'a de mijlocu dintre Muresiu sî Oltu	130.
12. Regatulu Ungari'a	132.
13. Banatulu	137.
14. Ducatulu Bucovin'a	138.
15. Bucovin'a (Poesía)	140.
16. Regatulu Galiti'a	141.
17. Moravi'a sî Silesi'a	141.
18. Regatulu Boemi'a	142.
19. Archiducátulu Austri'a	143.
20. Vienn'a, capitalea Austriei	144.
21. Illiri'a sî Stiri'a	147.
22. Laculu de Zirknitz	148.
23. Comitatululu principale Tirolulu	149.
24. Privire preste Austro-Ungari'a	151.
25. Romani'a	152.

	Pagin'a
26. Bucurescii, capitalea Romaniei . . .	155.
27. Iasii, a dóu'a capitale a Romaniei . . .	156.
28. Adío Moldovei	157.
29. La Bassarabi'a	159.
30. Romàni din Macedoni'a, Tessali'a sî Epiru	160.
31. Macedonianulu	164.
32. Pröba de limb'a macedo-romàna . . .	166.
33. Poporulu romanescu.	167.
34. Limb'a romanésca	169.
35. Itali'a	171.
36. Rom'a	174.
37. Eruptiunea Vesuvului la a. 79. d. Chr.	176.
38. Peninsul'a pireneica : Spani'a sî Portugali'a.	179.
39. Fét'a dela Saragoss'a	183.
40. Cutremurulu de pamentu in Lisbo'a la a. 1755.	184.
41. Franci'a	188.
42. Parisulu, capitalea Franciei	190.
43. Muntele Mont-Blancu	192.
44. Elveti'a	197.
45. Germani'a	201.
46. Tierile de josu: Belgiulu sî Oland'a . . .	205.
47. Engliter'a	208.
48. Londr'a, capitalea Engliterei	213.
49. Dani'a sî Scandinavi'a	215.
50. Russi'a	219.
51. Moscva, vechi'a capitale a Rusiei, . . .	223.
52. Peninsul'a balcanica	224.
53. Privire preste Europ'a	229.

	Pagin'a
54. Asi'a	232.
55. Palestin'a	238.
56. Ierusalimulu	241.
57. Afric'a	245.
58. Camil'a	249.
59. Cairulu , capitalea Egiptului	251.
60. Americ'a	254.
61. Statele-unite din Americ'a de mn.	260.
62. Australi'a	262.
63. Pamentulu	265.
64. Form'a sî marimea pamentului	266.
65. Rotatiunea pamentului University Library Cluj	269.
66. Sórele :	271.
67. Lun'a	274.
68. Stelele	279.
69. Cometii	281.
70. Planetii	283.

Sectiunea a două.

Din cunoscinta pământului.

1. Tiera, patri'a.

Mai multe sate si orasie, ce se afla in apropiare unele de altele, se numescu unu t i n u t u; ear mai multe tîeturi, cari au in fruntea lor u n u capu mai inaltu, se numescu o t i é r a. Dupacum se numesce capulu séu domnitoriulu unei tieri, se numesce si tiéra. Domnitorii suntu: d u c i, p r i n c i p i, r e g i, i m p e r a t i; asiá si tierile se numescu: ducate, principate, regale, imperatii (imperii) s. a.

O tiéra are o multime de sate, târguri, orasie, cetâti. Cetatea cea de frunte a unei tieri se numesce c a p i t a l e a tieri. Cetatea, in carea locuiesce domnitoriulu tieri, se chiama cetatea de r e s i e d i n t i a. O tiéra are multi locnitori. Locuitorii, cari se tragu dintr'un'a radacina si vorbescu un'a limba, se chiama u n u p o p o r u séu o n a t i u n e, si locuitorii acesti'a suntu intre sine c o n n a t i u n a l i. Intr'o tiéra potu locui si mai multe feluri de popóre. Locuitorii, cari tinu un'a

credinția și religione, se numescu coreligionari. Într-o țară potu fi mai multe națiuni și mai multe religii.

Țăr'a, în carea ne amu nascutu și traimu, se numesce patri'a noastră. Fia-ce omu cu simțiminte bune iubesc patri'a sea. Iubirea acés'a o arata prin aceea, că luca pentru pacea, bun'a ordine, îndestulirea și fericirea ei, ear la tempu de lipsa o apera chiaru și cu viéti'a sea.

2. Iubirea de patria.

Intre-arinele ardiatóre cresce ombrosu și 'naltu finicu,
Vermele-si irdies'e-o lume numa 'n sinulu unui spicu,
Vulturelui place sborulu pe-a furtuneloru aripe,
Bucura-se fér'a cruda în adancula unei ripe.

Asiá firea întielépta prin unu farmecu minunatu,
Pre fapturi cu simpatia câtr'unu lucru au legatu,
Pentru omulu este patri'a a Elisului campia,
Unde tóte i s' arata și 'i resuna 'n armonia;

Unde frémétulu padorei, unde mormurul de riu,
Ne rechiamă în memoria datori'a unui fiu.—
Cum natur'a înnoiesce tóte-odórele -i placute,
Asiá patri'a sea omulu s'o 'nflorésca priu vir-

tute !

Georgiu Asachi.

3. Transilvani'a s'eu Ardealulu.

Patri'a n'ost'ra este **T r a n s i l v a n i ' a** s'eu **A r d e a l u l u**. Ardealulu este numele celu vechiu al t'ierei, care se trage inca din tempuri necunoscute. Transilvani'a, adeca t'ier'a dincolo de padure, s'a numitu t'ier'a de strabunii nostri **R o m a n i**.

Transilvani'a mai de t'ote p'artile este incu-
giurata de **muntii** multi. Muntii acesti'a se nu-
mescu **C a r p a t i**, si unii din ei ajungu inalt-
mea de preste 8000 urme si cea mai mare parte a
anului suntu acoperiti cu nea. Cei mai insemnati
rami ai **C a r p a t i l o r u** transilvani suntu : **M u n t i i**
B a r s e i la Brasiovu, muntii **O l t u l u i** s'eu ai
Fagarasiului, muntii **C i b i n u l u i** langa Sabiiu, muntii
P a r i n g u l u i si **S e b e s i l u l u i** pe margi-
nea t'ierei dela Sabiiu spre Sabesiu si Orestia, muntii
V u l c a n u l u i si ai **H a t i e g u l u i** s'eu ai
S t r e i u l u i, in t'ier'a Hatiegului, muntii **C e r n ' a**
pre marginea t'ierei dela muntii Streiului p'ana unde ese
M u r e s i u l u spre Ungari'a, muntii **b a i a s i e s c i**, ai
B h a r i e i, **C r a s n e i** si **L a p u s i u l u i** de c'atra Ungari'a, mun-
tii **R o d n e i** unde se 'ntalnesu Transilvani'a si Ungari'a
cu Bucovin'a; in fine muntii **G i u r g i u l u i**, **C i u c u**-
l u i, **H a r o m s e c u l u i** (Treiscanneloru) si ai
B u z e u l u i, cari apoi se 'ntalnescu cu ai **B a r**-
s e i. Din muntii acesti'a **p i s c u r i l e** cele mai

inalte suntu: **Petr'a Craiului** și **Bucegi** în muntii **Bârsei**, **Ineul** în muntii **Rodnei**, **Relezatul** în muntii **Streiului**, **Frumoș** la isvorul **Cibinului**, **Surul**, **Budislavul**, **Olanul**, **Vârful Orlea**, **Buteanul** și **Negoiul** în muntii **Făgărășului**, cestu din urma celu mai înaltu piscu în tóta tíer'a, càci se radica preste 8000' dela alvi'a mării.

Riurile **Transilvaniei** cele mai însemnate suntu: **Muresul**, **Oltul**, **Somesul** (impreunutu celu mare cu celu micu), **Ariasiul**, **Tarna vele** (mare și mica); apoi vâlile: **Cern'a**, **Bârs'a**, **Homorodul**, **Cibinul**, **Sabesiul**, **Jiul**, **Streiul**, **Crisiul**, **Crasn'a**, **Laposiul**, și **Bistrița**. Tóte riurile mai însemnate esu din tíer'a, pentrucă pământulu **Transilvaniei** e mai radicata, decâtu alu tíeriloru învecinate **Ungari'a** și **Romani'a**, și tóte se vërse în **Dunăre**, apoi cu **Dunarea** în **Marea-négra**.

Transilvani'a este o tíer'a fórté avută. Dintre animalele domestice ea are: cai, boi, biboli, oi, capre, porci. Câmpiile ei cele mai multu înguste pe lângă riuri le pascu turme numeroșe de vite mari, muntii vër'a suntu plini de oi; în riuri se afla pesci, pe munti și prin păduri salbatice. Dintre cereali ea produce grân, cucuruzu (papusoiu, porumbu), secara, ovesu, alacu s. a; dintre arbori: bradi (pini), stejari (cerci), fagi, carpeni, ulmi,

Jugastri, pafini, frassini s. a.; dintre pomi: meri, peri, pruni, perseci, nuci s. a.; in partile cele mai calde, mai cu seama pe la mijlocul tiei, pe Muresiu si Tarnavi, se facu vinuri alese, cari acumu au inceputu a se esportá si in alte tieri. Sare este intru atát'a multime, încátu póte provedé tóte tierile vecine sute de ani; apoi auru, argintu, arama, feru, argintu-viu s. a. In tempurile mai de curendu s'au des operitu straturi intinse de carbuni de pétra, cari cá materialu de focu suntu pentru industria de mare insemnate si promitu tiei noastre venituri fórté insemnate. Sare se scóte mai cu seama la Uióra, Paraidu, Ocn'a-Sabiiu, Ocn'a-Dejului si Turd'a, dar se afla parte cá pétra, parte in apa in mai multu de 200 locuri; auru si argintu se scóte la Campeni, Abrudu, Zlatn'a, Rosi'a, Secarambu, Ofenbai'a, apoi din mai multe riuri in forma de nesipu.

Mari me a tiei noastre face 1100 miluri patrate, si numerulu locuitoriloru ei suie la 2,100,000. Majoritatea multu intreca-tóre a populatiunei o facu Románii, dupa ei urméza Ungurii (Magiarii) impreuna cu Secuii —apoi Sasi; populatiuni mai putinu nomeróse suntu: Tiganii si Jidovii; ici colea se mai afla Bulgari si Greci. Románii se tinu parte de religionea greco-orientale, parte de cea greco-catolica; Magiarii de cea romano-catolica, luterana, calviniana

și sociniana s'eu unitariana; Sasii de cea luterana, Evreii de cea vechea mosaica; celelalte popore amestecatu.

Cei mai vechi dintre locuitorii Transilvaniei suntu Romăni, urmatorii Romaniloru celoru adusi de Imperatulu Traianu pe la anulu 105 dupa Christosu. Pe la a. 900 au venitu Magiario-Secuii, pe la 1120—1140 Sasii; celelalte populatiuni mai tardiu. Romăni gr. or. au capulu loru bisericescu (Mitropolitulu) in **S a b i i u**, cei gr. cat. pre Mitropolitulu loru in **B l a s i u**; romano-catolicii pre Episcopulu loru in **Belgradu s'eu Alb'a-Iuli'a**; calvinianii și unitarii pre Supridendintii loru in **C l u s i u**, luteranii pre alu loru in **S a b i i u**, in fine Jidovii pre Marele-Rabinu in **B e l g r a d u**.

Transilvani'a se imparte astadi in 25 cercuri, dintre care 8 se numescu comitate, 14 scaune și 3 districte.

4. **Transilvani'a de medianópte.**

C a p i t a l e a Transilvaniei e **Clusiulu**, pusu intr'o vale adunca in valea Somisului-micu, in partea de mn. apuseana a tiei. Clusiulu a fostu ziditu de Sasi, dar cu incetulu a devenitu cetate unгурésca. Astadi elu este capitalea, căci in elu reside diregatori'a cea mai inalta a tiei, Guberniulu regescu, și alte oficie mai inalte. Stratele Clusiului suntu parte mare óble și largi și infrumsețiate cu multe zidiri insemnate. Intre zidirile publice

merita a se numi: biseric'a rom. catolica, cea luterana, reformata si unitaria, edificiulu Governului, 3 giunasi, o academia de drepturi si museulu transilvanu. Industri'a si negotiulu Clusiuului suntu de mai putina insemnatate.— Clusiuulu este si capulu comitatului de același nume.

Alte puncte mai insemnate suntu: S i c u (S z é k), capulu comitatului Dobăcei; G h e r l ' a, orasiu armenescu, ziditu regulatu, resiedinti'a unui Episcopu gr. catolicu, cu unu castelu vechiu, ce servește dreptu prinsóre pentru cei mai mari criminalisti ai țierei; D e a j u (Dées) la imbinarea Somesieloru, si in apropiare O c n ' a D e a j u l u i cu băt de sare,—töte acestea spre mn. resaritu dela Clusiu.

In partea de mn. a țierei se afla: N a s e u d u l u, orasielu romanescu, capulu districtului de acestasi nume, formatu din satele fostiloru soldati de margine (granitieri) din ala doilea regimentu romanescu. Naseudulu e ziditu binisioru si are mai multe zidiri de 'nsemnatu de pe tempulu granitierescu. In anii din urma s'a infiintiatu aici o scöla de Pedagogia, si acum este in infiintiare unu gimnasiu.—B i s t r i t i ' a, orasiu sasescu cu 6000 locuitori, odinöra cu negotiu in floritoria, acum in decadinti. De 'nsemnatu este biseric'a luterana cu unu turnu, care se diceá a fi celu mai inaltu in Transilvani'a, si unu gimnasiu.—R e g h i n u l a

s e s e u, orasiu lângă Mureșiu, cu 5000 locuitori, cari pórta negotiu insemnatu cu lemne si bucate; B a t e s i u l u, si T é c ' a lânguri insemnate sasesci.

5. Transilvani'a resariteana.

In parte a tierei decát ra resaritu suntu de 'nsemnatu: B o r s e c u l u, satu de munte nu departe de vam'a Tulghesiului si de marginea Moldaviei, cu cele mai vestite ape minerali din tóta tiér'a, de unde se espórta pe totu anulu sute de mii de sticle inlauntru si inafara. S a n - M i e l a u - s i u l u G i u r g e u l u i, la locu desfetatu in valea Giorgenlui, orasielu mai multu armenescu, cu negotiu insemnatu de vite, mai cu seama cu Moldov'a prin vam'a Ghimesiului, care e in apropiare.— C i u - c u l u s é u C i c u - S e r e d ' a, lângă Oltu, capulu scaunului Ciucului, orasielu secuiescu cu unu micu castelu.— C h e z d i - V a s i a r h e i u (Kézdi-Vásárhely), orasielu secuiescu, mai nainte stabilimentulu regim. II. secuiescu de pedestrime, cu unu gimnasiu rom. catolicu. Aprópe de vam'a O i t u - z u l u i, ce ducé spre Moldov'a, orasielulu B r e t i - c u (Bereczka), S e p s i - S a n t u - G e o r g i u, nu departe de Oltu, capulu scaunului Haromszék (Trei-scaune), mai nainte stabilimentulu regimentului transilvanu de calarime marginaria. C o v a s n ' a, E l ó - p a t a k (Valcele), Zezinu, sate cu calde minereale; in apropiare vamile B u z e u l u i si S i a n - t i u l u i, ce ducú in Romani'a.

6. Transilvan'ia de médiadi.

In partea tierei de câtra média-di se afla **P r e j-**
m e r u l u (Tartlau), **F e l d i ó r ' a** (Marienburg),
R e s n o v u l u (Rosenau), orasiere frumóse cu
 populatiune saso-romanésca; **S a c e l e l e**, sate ro-
 máno-magiare, ai câroru locuitori románi pórtá mare
 economia de vite si se numera între cei mai avuti,
 mai cultivati si mai bravi locuitori ai tierei. Bise-
 ricele si scólelele acestoru sate suntu in cea mai
 buna stare.—Dar între tóte locurile din tiér'a Bâr-
 sei, ba între tóte orasiere din tiér'a íntregá esce-
 léza **Brasiovulu**, (**Kronstadt**, **Brasso**), intr' o
 vale angusta între munti, la locu de totu frumosu
 si placutu. Impreuna cu cele 3 mari suburbie ale
 sele cetatea Brasiovului este cea mai populata cetate
 a Transilvaniei, càci numera la 30,000 locuitori,
 dintre cari cam 1/3 Sasi, 1/3 Románi, cialalti Un-
 guri, Germani, Greci, Iudei s. a. In privinti'a indu-
 striei si a negociului elu e celu mai de frunte locu
 din tíera; cu deosebire comerciulu cu Romani'a e
 cea mai mare parte in mánile Brasioveniloru, ale
 câroru mǎrfuri felurite sub nume de „brasiovenia“
 au cautare intr'o mare parte a Romaniei. Demne
 de ínsemnátu suntu: castelulu dipainteá cetátiei, bi-
 seric'a cea mare luterana, cea mai mare in Tran-
 silvani'a, biseric'a gr. or. a S. Nicolau din subur-

biulu Schei cu frumosulu gimnasiu si alte asiediaminte scolastice, cas'a svatului si mai multe zidiri stralucite. Si luteranii au unu gimnasiu mare in-floritoriu, ear rom.—catolicii unu gimnasiu micu. Incantatore este privirea de pe muntele Temp'a, care acoperitu cu padure si locuri de preumblare se inaltia 1000' peste cetate spre md. si da unu aspectu de totu framosu asupr'a cetatiei, a Tieret Barsei si a Treiscaunelor.—In departare ca de doue ore dela Brasiovu spre md. e V a m'a T i m i s i u l u i, cea mai umblata spre Romani'a.

Spre md. apusu dela Brasiovu, risipite pe la polele Buceiloru, se estindu mai multe sate romanesci: Branulu, ai caroru locuitori, ca si Sacelenii, traciescu mai cu seama din economia viteloru. Aci e si V a m'a B r a n u l u i (Törzburg). La polele Petrei-Craielui intr' unu siesu framosu e pusu satulu celu mare romanescu Z e r n e s c i i, cu biserica si scola buna gr. or. si cu fabrica mare de harthia. Aici s'a intemplantu la anulu 1690 o batalia, in carea Turcii ajutati de Romanii din Romani'a si de Tatarsi batuta armata austro-transilvana si apoi proclamata de principe alu Transilvaniei pre Tököly la satulu Cristianu langa Sabiu.—

Spre apusu dela Tier'a Barsei se astinde T i e r'a O l t u l u i, unu tinutu targu intre muntii de mediadi si Olta, locuitu mai numai de Romani. Capulu tinutului-districtului-acestui'a e F a g a r a s i u l u, ora-

sîn cu ce-va preste 4000 locuitori: Români, Magiari, Sasi și Evrei, o forterétia tarisióra și unu podu frumosu preste Oltu.

Siesulu Oltului spre apusu se imbina cu sie-sulu C i b i n u l u i, unu riu limpede laterale alu Oltului. Cam la mijloculu acestui siesu frumosu și bine cultivatu e ziditu

Sabiulu, (Hermannstadt, Nagy-Szeben), multu tempu capitalea țierei, și acum resiedinti'a Mitropo-litului român u gr. or., a Superintendintelui lute-ranu și a capului-Comitelui-naționei sasesci. Sa-biulu are 18,000 locuitori. Dintre zidirile lui suntu mai insemnate: biseric'a cea mare și vechia lute-rana, palatiulu Br. Bruckenthal cu o bibliotecă de 24,000 tomuri, o galerie de tablouri (icóne), o co-lectiune numismatica (de monete vechi), unu cabi-netu de minerali s. a., apoi academi'a de drepturi, gimnasiulu luteranu, celu de statu, seminariulu pedago-gico-teologicu greco-orientale, resiedinti'a Mitropo-litului și a Comitelui sasescu. Demnu de insem-natu mai e orfanotrofiulu, adeca institutulu de cre-scere pentru copii orfani, fundatu de marea impera-tésa Mari'a Teresi'a.—Din apropiarea Sabiului in-semnâmu: R e s i n a r i u l u și S a l i s c e a, târ-guri rom. cu economia de vite, comerciu de pro-ducte crude, biserici și scóle bune normali gr. or; O r l a t u l u, târgu rom., mai nainte stabilimentulu regiment. I. rom. de granitia; B o i t i ' a lângă Oltu

apropo de V a m ' a T u r n u l u i r o s i u , s a t u r o m a n e s c u c u e c o n o m i a d e v i t e ; O c n ' a S a b i i u l u i , t â r g u r o m . — m a g i a r u c u s a r a r i i s i s c a l d e d e s a r e ; C i s n a d i ' a , C r i s t i a n u l u , S i e l i m b e r u l u , s a t e i n s e m n a t e s a s e s c i , — c e s t u d i n u r m a c u n o s c u t u c â c â m p u l u d e b a t a l i a , u n d e p r i n c i p e l e R o m a n i e i M i h a i u V i t é z u l a i n v i n s e l a a n u l u 1 5 9 9 p r e p r i n c i p e l e T r a n s i l v a n i e i A n d r e i u B á t h o r i , c a r e c e s t u d i n u r m a a p o i i n f u g ' a s e a a f o s t u u c i s u p r i n s e c u i m e . — S p r e a p u s u d e l a S a b i i u e s t e M e r c u r e a s i S a b e s i u l u s a s e s c u (M ü h l b a c h) , c e s t ' a o r a s i u l â n g a r i u l u S a b e s i u l u i , c e l ' a t â r g u s a s e s c u - r o m a n e s c u , l o c u r i l e d e f r u n t e a l e s c a u n e l o r u l o r u . —

Din valea-séu cum o numesce poporulu—tiér'a Hatiegului insemnâmu : H a t i e g u l u , l a l o c u d e t o t u f r u m o s u , n u d e p a r t e d e S t r e i u , o r a s i e l u r o m a n e s c u , a i c â r u i l o c u i t o r i a u f o s t u m a i n a i n t e m i l i t a r i . S a n t a - M a r i ' a l â n g a S t r e i u , u n d e s e v e d e i n c a f ó r t e b i n e o p a r t e d i n d r u m u l u l u i T r a i a n u , c a r e s i a s t a d i , m a i d u p a 1 8 0 0 a n i , s e m a i p ó t e i n t r e b u i n t i á . (R o m a n i i , i n d a t a - c e o c u p a u o t i é r a , t r a g e n u p r i n s o l d a t i d r u m u r i p e t r u i t e d e a l u n g u l a t i e r e i) . G r a d i s t e a , s a t u r o m a n e s c u s p r e m d . a d e l a H a t i e g u , p e r u i n e l e c a p i t a l e i r o m a n e a D a c i e i t r a i a n e , U l p i a T r a i a n ' a , p l i n u d e r u i n e m a r e t i e , d i n t r e c a r i c u d e o s e b i r e s e v e d u i n c a r u i n e l e z i d u r i l o r u c e t á t i e i , s i a l e u n a i a m f i t e a t r u r o m a n u .

La satula **D e m s t u s i u** sustà inca o biserică, carea fără 'ndoiéla a fostu la 'nceputu templu paganescu, pôte cea mai vechia zidire in Transilvani'a. Preste totu valea Hatiegului e plina in tôte pârtile de remasitie de zidiri, cetăti, statue, vase, monete s. a. din timpurile antice daeo-romane, și in toti anii se afla și se scotu de acestea din sinulu pamentului. — Din valea Hatiegului duce v a m'a Portiei-de-feru spre a. in **U n g a r i a** (Banatu), ear v a m'a **V u l c a n u l u i** prin valea Jiului spre md. in Romani'a. In valea Jiului s'au aflatu in timpurile din urma straturi insemnate de carbuni, și este sôrte probabile, ca câtu de curendu va ajunge pe aici unu drumu feratu.

Spre mu. dela **H a t i e g u** e pusa **H u n e d o r ' a** (Vajta-Hunyád), orasielu românô-magiaru, cu unu castela vechiu ziditu de renumitulu erou (Românô de nascere) Ioann Huniadi, care a traitu pela anulu 1440, a fostu unulu din cei mai mari eroi ai tempului seu, infrangatoriulu Turciloru, gubernatoriulu Ungariei și tatalu regelui Mathi'a Corvinulu. In apropierea Hunedórei se afla baidé feru sôrte productive, și multe unelte de feru, ce le intrebuintiâmu noi, suntu facute din feru dela Hunedór'a. — Spre mu. dela Hun. lângă Muresiu, orasielulu românô-magiaru **D e v ' a**, acum capulu comitatului Hunedórei, celu mai mare din tóta tiér'a, cu o fortarétia acum ruinósa pe unu vérfu de munte. — Pe **Muresiu** injosu

măi suntu de insemnatu: orasiielele D o b r'a si I - l i ' a, si satulu Z a m u, mediuin'a intre Transilvani'a si Ungaria, cu o gradina frumósa.

7. Privire preste Hatiegu.

Frumósa Transilvania, dulce patria classica, pamentu sântu, maica cu dorere ! care precum reversi tóte darurile firei, tu Brasilia a Europei, preste fiii tei, asiá nice de nutrimentulu, ce inaltia spiritulu si incaldiesce inimele, nu i-au lasatu desierti; monumente si intemplári istorice apucându-le intru cele mai crâncene lupte d'intre sfarmatorii dinti ai veacuriloru, le-ai pastratu pentru tóta venitorimea. Intre marginile tale se cuvine, cá calatoriulu patriotu pretotindenea se pasiésca cu pietate, dar' nice intr'o parte mai multu, cá in giurulu ruineloru *Ulpiei Traiane*; acolo unde strabatendu augustulu erou prin angustimea Pórtii de feru, invingatoriu asupr'a nedumeritului, dar' destulu de marinimosulu seu rivalu, si-a intemeiatu scaunulu marirei sale. Care insuflatu de cere-sculu spiritu alu Poesiei, a cancatu vreodata asupr'a derimaturiloru acestei capitale vre-o Iliada ori Eneida ? Unde este unu Ieremi'a, care se fia plânsu pe aceste ziduri, dupace pe lãnga tóta nedreptatea si dusmani'a, ce avura se suferi dela 15 veacuri, totusi ele au mai ramasu inca atâtea, câte se póta fi in stare a aprinde foculu celu mantuitoriu alu patriotismulu in vinele privitoriloru. La Demsiusu se calatorimu, patrioti buni si toti adeveratii Románi ! — Aici se ne facemu hagianu asupr'a cenuşiei strabuniloru nostri; aici aflãmu celu mai intregu monumentu d'in câte ni-au ramasu in totu cuprinsulu Daciei dela domnitorii lumei pâna astadi, cá se cunoşcemu si

în fapta marimea lor. Biserica aceea cladita de mâna de Romanu, a cãrei boltitura rotunda fara coperementu, asediata pe patru stêlpi, ce stau in mijlocu; paretii ei intunecati de fumulu arderiloru, ce se ridicau odinioara dieloru, stêlpii acei plini de inscriptiuni si epitafie asupr'a urneloru, unde e asediata cenusa strabuniloru nostri: acestea-su lucruri, ce ne sioptescu aducendu-ne aminte, cu cãta sfiela se cuvine se calcãmu pe acelu locu, udatu cu atãta sãnge eroicu, si santitu de atãtea fapte ale marinimiei. Giuru impregiuru in valea aceea atãtu de romantica te intempina in calatoria-ti feliurimi de remasitie, marturisitorie de binele, puterea si fericirea strabuniloru tei; ear' pavimentele (podelele) acelea de mosaicu d'au adeverinta despre sarguinti'a, maiestri'a si statornici'a loru cea demna de mirare. Eata ca tãnutulu repedului Streiu pôte se ne astẽmpere dorulu de a petrece lãnga Tibru, in mijloculu ruineloru Romei-vechi! — *G. Baritiu.*

8. Transilvani'a apuseana.

Spre mn. r. dela Tãer'a Hatiegului este situata **Alba-Iuli'a** (Belgradulu, Karlsburg, Károly-Fejérvár), nu departe de versarea Ampoiului in Muresiu cu 7000 locuitori: romani, magiari, germani si evrei. Belgradulu este un'a din cele mai vechi cetãti ale Transilvaniei. Multu tempu elu a fostu capitalea tãerei, resiedinti'a Principelui si a Mitropoli-ei rom. gr. or. Pe la anulu 1730 imperatulu Carolu VI. lu intari si lu facu fortarãtia, si cá unic'a fortarãtia a tãerei elu existe si astadi. Aici si-au acum resiedinti'a Episcopulu rom. cat. si Marele-ra-

blnă evrească. Dintre institute mai demne de amintire suntu : biseric'a catedrală, începută la a 1441 de Ioan Huniadi în semn de mulțumire către Dumnezeu pentru învingerea câștigată într'acelu anu la Sântu-Imre asupr'a Turcilor, în carea zace cadavrulu lui și alu unui fiu alu lui, apoi ale mai multoru principi, principese, episcopi ș. a. Lângă Episcop'i'a rom. cat. se află și unu gimnasiu și unu seminarium pentru fiitori preoti, o bibliotecă vestită, fondată de Eppulu Conte Ignatiu Batlyáni, și unu turnu astronomicu. În Belgradă este și unic'a monetaria (banaria) pentru Transilvani'a, ale cărei monete suntu însemnate cu E.—În apropiere se crede a fi fostu cetatea română Apulum.—Ținutul Belgradului este renumit pentru vinuri alese (Barabantiulu, Vulperulu, Ighiulu, Telen'a, Bucerde» ș. a.)

Spre mn. a dela Belgradă se lungescu muntii metalici ai Transilvaniei, așa numiti pentru bogati'a loră de metale, mai eu sēma nobli : argintu și auru. Dint're locurile acestoru munti suntu demne de numitu : Zlat'n'a, lângă Ampoiu la loculu, unde se crede a fi fostu în vechime Auraria minor, orasielu mai multu românesc, cu bāi mari de argintu, auru și argintu-viu; Abrudulu (Abrudbánya) la loculu, unde se crede a fi statu în vechime cetatea română Auraria-magna, cu bāi de auru și argintu, și Rosta (Verespatak), cu cele mai productive bāi de aur, de cari de altmintrea

se afla prin tóta împregiurimea. Jntre Abrudu și Rosf'a este minonat'a stânca Detunpata, carea eá e minune a naturei este multu cercelata.— Oseubaia, Lupsi'a. Campeni (Topánfalva), Bistr'a, Carpinisiu, — cele 3 d'antâiu orasiele, ceste din urma sate romanesi, ale càroru locuitori traiescu mai multu sêu mai putinu din baiesitu.—

9. Transilvani'a de mijlocu.

Mai inlantrulu tiei insemnâmu locurile mai de frunte dupa riuri și munti.

Pe Ariasiu: Turd'a, orasiu magiario-romnescu cu 8000 loc. pe loculu, unde se crede a fi statu cetatea romana Salinae, cu unu gimnasiu-mieu unitarianu și cu saline mari, din cari se scotu pe anu pâna la 50,000 mâji de sare. Aici a fostu ucisu Mihaiu Vitêzulu la anulu 1601. Nu departe vestit'a frumsetia a naturei, numita Cheia Turdei, o crepatura de munte preste 1000 urme adunca, prin carea curge o vale.— Mai insosu pe Ariasiu, de-si nu lângu elu, Tratiãulu (Thoroczkó), la pôlele unui munte sterpu numitu Székelykó, cu bai de feru, din cari se scotu pe anu pâna la 10.000 mâji.

Intre Somesiulu-mieusiu Muresiu, in tinutulu celu siesosa și colinoso, avutu de grâne, pasiuni și vite, dar seracu de ape și paduri, ce se numesce Campia, se afla locurile Cojocn'a-Ocn'a Clusiului (Kolozs), cu saline; Mociulu, orasielu, Tiaga satu lângu laculu Hodosiului, Sicu (Szék), cu sare.

Pe Muresiu dela Alb'a-Iulia injosu: Orest'ia (Broos, Szászváros), orasiu cu 6000 locuitori: Romàni, Sasi, Magiari. De insemnatu este gimnasiulu reformatiloru.—In apropiare Càm pulup à nei, unde la a. 1479 Transilvanii si Banatienii impreunati reportara o invingere stralucita asupr'a Turciloru. Pe Muresiu insusu: orasiiele m. r. Błorbantiu, Teiusiu, Siardu, Benedicu, Ighiu, cu vinatie insemnate. Mai insusu Aiudulu (Nagy-Enyed), orasielu ungurescu, cu unu colegiu reformatu, unulu din cele mai mari, mai bine inzestrate si mai tare cercetate institute din tiéra, dotatu cu bunuri mari de Principele Transilvaniei Gavrilu Bethlen. Mai insusu Uiór'a (Maros-Ujvár), satu cu cele mai mari saline din tiéra, din cari se scotu pe anu preste $\frac{1}{2}$ milionu màji de sare, carea apoi parte mare se espórta pe Muresiu injosu in Ungari'a.—La satulu Mirislàu a fostu invinsu Mihaiu Vitézulu intr'o bataia mare de Georgiu Bast'a la anulu 1600.—Vintiulu de susu, orasielu magiaru.

10. Sarari'a dela Uiór'a.

Intr'o departare mica dela Trascàu, unu locu, ale càrui déluri suntu pline de feru', si cu totulu aprópe de Ariasiu—riulu, ce duce auru prin valorile sele,—se afla sarariile dela Uiór'a.

O jiréda de sare de 900 metri *) de lunga si de 550 metri de lata se intinde pe sub pamentu. In pamentu

*) Unu metru-mestra francesca are 8 urme si 11 linii.

în josu au sapatu acum pâna la 120 metri. Intr'o adun-
cime de 3 metri dai acum de sare. Socotu, ca s'aru po-
té deschide in Ardélu la vreo 52 de ocne; in sa acum
suntu numai 6 in lucrare, si nicairea nu-su asiá de in-
semnate cá la Uiór'a.

Nu poti usioru se aibi o privire mai incantátóre, de-
cátu mergendu cu o faclia in mâna prin portile acestea
subpamentale. Deasupr'a, de adrépt'a, de-astâng'a, pre-
totindenea este sare, pretolindenea socoti, ca vedi marmora
poleita, care resfränge para in stralucitulu radielor de
diamantu. Cu câtu mergi mai nainte, cu atátu mai pal-
pita lumina mai agera iu tóte punctele. Cam multu tempu
mergi printre paratii acesti'a, ce si-dau lustrulu cu mii de
gradatiuni de colori, cá si cându aru duce la unu palatu
de fee; trebuie se te sui insusu si iarasi se te cobori
injosu pe nisce trepte de lemn, ce spëndiura preste a-
duncimi resbumbátóre, unde se petrece ori-care pasu de
unu sunetu serbatorescu innecat; dupa aceea ajungi in
salele de o intindere uriasia; acestea suntu gropile de
sare.

Priveliscea, ce se infatísiéza aicea ochiloru, este
un'a din cele mai maretie, ce potu esistá. Cugetati mai
multe spatiuri colossali, sapatu cu totulu in sare, ai cà-
roru parati netedi cá marmor'a se intretaia într'o inaltí-
me ametiva, tocm'a cá boltiturile (arcele) unei catedrali
gotice. Frángetulu paicloru ardiátóre, care se întrebun-
téza spre a luminá prin salele acestea minunate, este a-
semene cu sunetulu unei pusce. Lucindu flacar'a, se vedu
fórmele cele curióse ale compunerei de mosaicu, care le-a
formatu natur'a, —figurele fantastice, ce se cetescu pe pa-
reti. Acusi se arata sarea lucinda, acusi intunecósa. In
unele pârti s'au asiediatu, si derimuri mari zacu pe fundu.

Aceste portifice subpamentale ne aduc aminte de mormintele Faraonilor, de monumintele maretie, cari ni le-a relasatu vechimea.

Printre portificele acestea se misca umbre asemenea acelor'a, ce-si socotesc poetulu plinu de fantasia umblandu in trupu pe pamentu. Acesti'a sunt baiesii. Numerulu loru este 200. Lucrulu loru este, se scota derimuri de sare de o urma cubica d'in pamentu seu d'in pareti, care le punu intr'o retiea de funii tari si le ducu pana la gur'a ocnei. Resuflarea baiesiloru, ce se radica in susu, se stringe in cameri nu pre largi, se indescesce aicea si se formeza ace lungi de sare, care spandiura de pe podu, si care aru vatemá usioru pre lucratori, deca nu s'aru departa de aici.

Dupa Gerando.

11. Transilvani'a de mijlocu intre Muresiu si Oltu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mai insusu pe Muresiu e de insemnatu: **Muresiu-Osiorheiulu** (Maros-Vásárhely), dupa marime alu patrulea orasiu alu tieiei, ear dintre orasiile secuiesci celu d'antaiu, cu 10,000 locuitori, cea mai mare parte Magiaro-Secui, apoi Romani, Sasi, Iudei s. a. Dintre zidirile si institutele lui publice esceleza: biserica cea mare reformata, gimnasiile reformatu si rom. catolicu, cea mai mare biblioteca din Transilvani'a, fundata de Contele Samuilu Teleki, cu 60,000 tomuri de carti si o insemnata colectiune de minerali. In Osiorheiu reside Tabla regésca, a deu'a instantia judecatorésca pentru cea mai mare parte a tieiei (pentru o parte mai mica, adeca pentru fundulu regescu, este in Sabiiu).

Intre Muresiu si Tarnave insemnamu: **Blasiulu** (Blasendorf, Balásfalva), aprópe de imbinarea ambeloru Tarnave, intr'anu siesu placutu si roditoriu. Blasiulu este unu targu micu si ca atare neinsemnatu; dar

devine de însemnată prin aceea, ca este reședința Mitropolitului român greco-catolic (unit), are gimnasiu și seminar, și este locul adunării celei vestite a poporului român transilvan din 3/15 Maiu 1848.—Cetatea de-baltă (Kokelburg, Küküllővár) și San-Martinulu (Dicső-Szent-Márton), târguri magiaro-românești lângă Tarnav'a mică.

Pe Tarnav'a-mare: Mediasiu, oraș cu 6000 locuitori, sași și români, cu gimnasiu, seminar și școli reale evang. luterane și vinărie însemnate. Ațelulu și Bertanulu, târguri sasesci-românești, acestu din urmă multu timp reședința Episcopului (Superintendentului) evang. luteran, care în anul 1867 reșede în Sabiu. Amendouă aceste târguri produc vinu multu și bun. Elisavetopolea (Ibasfalău, Erzsébetváros, Elisabethstadt), orașiu armenesc cu o biserică frumoasă rom. catolică și unu gimnasiu-mic de asemenea. Elisavetopolea a fost până la a. 1790 unu sat, moșia a familiei principesci Apafi; castelulu ei astăzi se întrebuințează de reședința oficiului comitatense alu Albei de susu. — Seleusiu-mare, sat sasesc; aici a cădutu principele Ioann Kemény în bătălia contr'a rivalulu seu Michailu Apafi la a. 1661. — Malancravu, cu unu monumentu de epitafiu (mormentu) foarte frumosu alu lui Georgiu Apafi, tatalu principelui transilvan Michailu Apafi I. — Sighisior'a (Schässburg, Segesvár), oraș cu 9000 locuitori: Sași, Români și Magiari, la locu romanticu între dealuri cu păduri, pometuri și vii, cu industria însemnată, gimnasiu, seminar și școli reale evang. luterane. — Cristurulu (Szekély-Keresztur) târgu secuiesc cu unu gimnasiu-mic unitaresc.—Odorheiulu (Székely-Udvarhely), orașiu secuiesc cu 5000 locuitori, are gimnasiu rom. cat. și cal-

vinescu.—Sàmbat'a (Szombatfalú), saticele cu scalde de puciósa; Zatalag'a si mai spre r. de md. aprópe de izvorulu Homorodului, Olafaleulu, sate mari cu industria de lemne, Levetea cu apeminerali.

Intre Tarnava-mare si Oltu: Sieica mare, Nocrichiulu, Agnit'a, Cinculu-mare, tãrgurisasesci-romanesci; Saschizulu, tãrgu sas. romanescu cu o cetatiuia vechia pe dealu inaltu. Cuhalmulu (Reps, Köhalom), tãrgu sas. rom. cu o cetate vechia pe stãnca, si bái de puciósa.

12. Regatulu Ungariei.

Tiér'a cea mai aprópe de Transilvani'a spre a. este Ungari'a.

Cá si Transilvani'a, ea mai de tóte pãrțile este incungiorata de muntii, mai cu sema in pãrțile de mn. si resaritu, pecandu in partea de md. este mai multu deschisa. Incopendu dela intrarea Dunarei in tiéra, muntii Carpati se intindu cá unu arcu spre m. n. si res., de unde apoi se ramurescu si inlauntrulu tieei. — Partea loru cea mai inalta se numesce Tat'r'a, in carea cá pisculu celu mai inaltu se radica vârfulu de Lomnitiu, Gerlsdorf s. a. pâna la 8000 urme, si mai susu. Intre muntii acestia se deschidu apoi dóue siesuri: unulu la apustu, celalaltu la resaritul de m. d., cari de o parte suntu fórte roditóre, dar' iarasi de alta parte pe alocurea nesanatóse.—

Apele Ungariei sunt multe si mari. Riulu principale este Dunare a, earea trece mai pria

mijlocu a tercii și primește din partea dreapta râurile Raab, Drav'a, éar' din partea stânga: Vag'a, Strigoniulu, Ipolia, și că râulu principale Tis's'a, în carea iar se vérsa : Bodrogulu, Somesiulu, Crisiulu, Muresiulu.—Dintre lacurile Ungariei sunt mai însemnate: Laculu Balatonu (Platten-See) și Fertö (Neusiedler-See).

În privința fertilității (rodirei) Ungari'a este un'a din cele mai avute țeri ale Europei, și produce în mesura foarte mare bucate, vinuri, vite s. a., din cari se espórta foarte multă în țerile straine, mai cu séma spre apus.

Mărimea Ungariei proprié este de 3800 m. $\square$, va se dica ea e mai multă decât de trei ori asiá de mare cá Transilvani'a. Locuitori are cam 9 — 10 mill., dintre cari mai 3 milioane Slavi : Serbi, Slovaci, Ruteni s. a., și la 2 milioane Români; ear poporul predominantu sunt Magiarii (Ungurii), peste 4 milioane. În catimi mai mici se afla risipiti prin țera: Germani, Tigani, Evrei s. a. — Cătu pentru religie, cam jumetate locuitorii se tinu de religiunea romano-catolică, cam câte 1/7 o facu reformatii și greco-orientalii, apoi urméza iarasi cam în părți egali luteranii și greco-catolicii. Magiarii, Germanii și Slavii sunt împartiti în toate confessiunile crestinesci; Români se

tinu său de religiunea greco-orientale, său de cea greco-catolica.

Ungari'a este împartita în 46 comitate și 4 districte. Împartirea ei cea mai naturală este în 4 ținuturi mari, adică : din c-o-c-e și dincolo de Dunare, și din c-o-c-e și dincolo de Tis's'a, punendu-se privitoriu între Tis's'a și Dunare.—

Ungari'a are multe cetăți mari, dintre care cele mai de frunte sunt: În ținutul din c-o-c-e de Dunare: Capitala țerei **Pest'a**, și dincolo de Dunare în fati'a ei **Bud'a**, cari socotindu-se la oalta numera la 180,000 locuitori.— De însemnatu sunt: în Bud'a castelulu regescu, vechi'a catedrale, băi calde, vinuri vestite; ear în Pest'a palatiulu academiei unguresci, palatiulu dietale, universitatea, negotiu mare pe apă și pe uscatu.—Pest'a și Bud'a sunt legate prin unu podu pe lantiri peste Dunare, care are puțină sôtie în felulu său în t-ôta Europ'a. Apr-ope de marginea țerei spre a. P o j o n u l u, vechi'a capitală a țerei, cu comerciu însemnatu. Spre m. n. N e o s o l, C r e m n i t i u și S i e m n i t i u, orășie baiesiesci cu băi de feru, orama, argintu și auru. Lângă Dunare: S t r i g o n i u l u (Gran), resiedinti'a celui d'antăiu Mitropolitu rom. cat. („Primatei") al Ungariei, cu o catedrale

forte frumoasă, zidita după form'a bisericei S. Petru din Rom'a.

În ținutul dincolo de Dunare: **Altenburg** cu o școală vestită de agronomie; **Oedenburg**, cu industria și vinărie; **Eisenstadt**, orașelul cu unu castel pompos alu principelui Eszterházy; **Jaurinu** (Raab) cu negoiu însemnat, mai cu sâma cu bucate.—**Alb'aregale**, orașul vechiu, locul de încoronare și înmormântare alu regilor unguresi; **Füröd**, lângă lacul Balaton, cu băi calde; **Keszthely** cu o școală agronomică; **Cincibiserici** (Peciu), orașul frumos cu biserică vestită și negoiu însemnat.—**Mohaci**, unu din locurile cele mai însemnate ale Ungariei; pentru că în bătăli'a de aici dela a. 1526 regele Ungariei **Ludovicu II.** perdù tronul și viața, și cea mai mare parte a țerei o ocupara Turcii, o parte o luă regele Ferdinandu alu Germaniei, ear o parte se alătură lângă Transilvani'a, carea atunci se deslipi de Ungari'a și deveni iară principat independent.

În ținutul dincoace de Tisza: **Käsmark**, **Eperies** și **Casiovia**, orașe în ținutul numitu Zips, locuitu mai de multu mai cu sâma de Germani. La pârțile muntilor Matr'a: **Erlau**, reședinția mitropolitană rom. cat.; **Tokay** lângă Tisza, cu vinuri vestite.—

În ținutul dincolo de Tisza: **Baia mare** aproape de marginea Transilvaniei, în țin-

nutulu Maramuresiu, cu hăi de metale. **D e b r e c i n u**, intr'unu siesu roditoriu, cu negociu mare sf 40,000 loc.; **S z e g e d i n u**, la versarea Muresiului in Tiss'a cu 60,000 locuitori; **O r a d e a m a r e** cu 20,000 locuitori, Episcopia rom. cat. sf gr. cat; Consistoriu episcopescu gr-orient.; **A r a d u l u** lângă Muresiu cu o fortareția sf Episcopia romăna gr. orientale; **B e i u s i u**, orasielu romăno-magiaru cu unu gimnasiu rom. greco-catolicu.—

T i n u t u l u dintre Muresiu, T i s s ' a s i **D u n a r e** se numesce **B a n a t u**, este fôrte roditoriu sf locuită de Romăni, Serbi, Germani s. a. Locurile mai insemnate de aci sunt: **T i m i s i o r ' a**, fortareția sf orasiu comercialu cu 40,000 loc.; **C a r a n s e b e s i u**, orasielu romănu cu Episcopia greco-orientale; **L u g o s i u**, orasiu romanescu cu o Episcopia romăna gr-cat

De regatulu Ungariei se mai tînu că t i e r i l a t e r a l i : **C r o a t i a**, **S l a v o n i ' a** si **confiniele militari**, in cari insemnămu: **A g r a m** lângă Sav'a cu 17,000 locuitori, capitala Croatiei; **E s s e k**, lângă Drav'a, fortareția; **F i u m e** lângă marea adriatica, portu liberu sf negociu insemnatu;—**C a r l o v i t i u**, orasielu langa Dunare, resiedintia Patriarchului serbescu. **S e m l i n u** la imbinarea Savei cu Dunarea, cu negociu insemnatu; **P e t r o - V a r a d i n u l u**, fortareția tare. La md. dealungulu Mărei adriatice miculu regatu **D a l m a t i ' a** cu orasielu comerciali **Z a r ' a**, **S p a l a t o** sf **R a g u s ' a**.

13. Banatulu.

Tinutul acelu alu Ungariei, care e inchisu de riurile Dunare, Tis'a și Muresiu, se numesce **Banatu**, séu dupa numele riului seu dinlauntru **Banatul Timisianu**. Dupa impartirea politica elu constă din comitatele Torontalu, Timisiu și Carasiu și din confiniile (graniti'a) militari, și cuprinde in suprafatia cam 500 miluri □.

Banatul se numera nu numai intre cele mai frumóse, ci și intre cele mai roditoare și mai avute finuturi ale Ungariei. Positiunea locului este mai josu, clim'a mai móle și rodirea pamentului cu multu mai mare decâtu in Transilvani'a. Renumite suntu mai cu séma gránele și vinurile de Banatu, cari pe drumuri ferate și pe Dunare se espórta in mare mesura in tierile apusene. Fain'a cea fina, ce se vinde prin boltele nóstre, inca e parte mare din gráude **Banatu**. Dar si in minerali Banatul e fórte avutu, mai alesu in **arama și feru**, cari se scotu din muntii despre Transilvani'a și Romani'a.

Locnitorii Banatului suntu fórte amestecati. Cu numerulu prevaléza Románii, dupa cari urméza Serbii, Germanii, Magiarii s. a. Románii mai toti, ear Serbii toti se tñu de Biseric'a resariteana, Germanii și Magiarii suntu mai toti rom. catolici. Resaritenii au Episcopii la Timisiór'a, Versietiu și Caransebesiu, celea serbesci, cést'a romàna; putinii Románi gr-catolici

au Episcopia la Lugosiu; ear rom. catolicii la Timisió'a. Ocupatiunea principale a locuitoriloru intr'o tíera atátu de roditóre firesce e agricultur'a, dar si comerciulu, ajotatu de drumurile cele minunate de apa pe Dunare, Tiss'a, Muresiu si pe Canalul-Beg'a, a luatú aventu fórte insemnatu. Mese-riele si fabricatele suntú mai putnu cultivate.

Centrulú acestui tñutu, dar si dupa maríme si insemnatate cea d'antáiu cetate a Banatului, este fortarét'ia cea tare T i m i s i ó r ' a cu 40,000 loc. cari pórtá negotiu fórte viu.

Alte locuri mai momentóse suntú : A r a d u l u - nou, Santu- Nicolau (Nagy-Szent-Miklos), Chichind'a- mare, Lipov'a, Becichereculu, Panciov'a, Versietiu, Biseric'a-alba, L u g o s i u l u , C a r a n s e b e s i u l u , Oravit'a si Rusiav'a séu Orsióv'a-vechia lângá Dunare, la hotarulu Romaniei. Banatulu are si o scáida cu ape calde de renume european, M e h a d i ' a , carea a fostu folosita inca de Romani si acum e cercetata pe totu anulu de mii de bolnavi din tole pártile Europei. Nu departe de Mehadi'a este pompós'a cre- patura de munte, numita „P ó r t ' a d e f e r u ,“ prin carea se vérsa Dunarea in Romani'a. Acolo se vedu inca si astadi ruinele maretiuului podu, ce l'a facutu imperatulu Traianu, candu a venitú asupr'a Daciloru la anulu 105 dupa Christosu.

14. **Ducatulú Bucovin'a.**

Estíndu din Transilvani'a séu Ungari'a spre mn. resaritu, intrii in ducatulú Bucovin'a, o tierisióra de

490 miluri □ și cam 450,000 locuitori. Ea este rupta din Moldavi'a în urm'a păcei între Austri'a și Turci'a din anul 1775; dar reminiscenți'a patriei mame atât de aduncu e înradăcinată în inim'a poporului român din Bucovin'a, încât el și astăzi se numește pre sine Moldovanu.

Munții Bucovinei sânt partea de mn. r. a Carpaților transilvani și ungari; riurile ei: Dnistrulu, Prutul și Seretulu, cari tôte inunda în Marea-négra. Locuitorii sânt Români și Ruteni cam deopotrivă (câte 180,000), mai tôte de religiunea gr-orientale; lângă acești'a Germani și Iudei.

Cetățile de frunte ale Bucovinei sânt: Capitala Cernăuți, cu 26,000 loc., Episcopia gr. or., catedrale frumoasă, gimnasiu, seminarium s. a. institute, cari parte mare se susțin din „fondul religios.” Acesta s'a format din bunurile monastirilor secularizate; căci pe când a venit Bucovin'a la Austri'a, ea avea 24 monastiri, din cari astăzi mai susțin trei: Putnă, zidită de Ștefanu cel Mare la anul 1466, Suceviți'a, zidită la 1578 de frații Georgiu și Ieremi'a Movila, cel'ă Mitropolitu, cest'a Vornicu-mare alu Moldaviei, și Dragomirnă, zidită prin Mitropolitulu Anastasiu Crimca la a. 1602. În Cernăuți rezide și Comitetulu Societății literare a Bucovinei, care Societate are același scopu cu Asociațiunea tran-

silvana din Săbiu și cu cea ungariana din Arad, adică înaintarea culturii poporului român.— S u c e a v'a, vechi'a și órecându stralucit'a cetate de resiedintia a Principiloru și Mitropolitiloru Moldaviei, despre care tempu și astadi mai vorbescu remășiile, precum: ruinele palatului domnescu, ale forturiloru s. a. Renomita e biseric'a S. Ioann-nou, în carea se păstrează móscele acestui Sântu, a cărui amintire se serbéza în 2 Iunie.— R a d a u t i u, mai înainte resiedinti'a Episcopului Bucovinei. —

15. Bucovin'a.

Dulce Bucovina,
 Vesela gradina
 Cu pomi roditori
 Și mândri feciori !
 Cuibu de paserele
 Albe sprintenele,
 Care 'n ochii loru
 Au focu rapitoriu!

Tu, ce esti o flóre
 Cadiuta din sóre
 Cu trei alte flori,
 A tale sorori ;
 Ele càtra tine
 Cauta cu suspine,
 Și tu le zimbesci
 Cu zimbiri ceresci.

Dulce Bucovina !
 Ventulu, ce înclina
 Cu arip'a lui
 Earb'a câmpului,
 Nasce prin sioptire
 O dulce-amintire
 De-unu trecutu frumosu,
 Scumpu și gloriosu !

Fii în veci voiósa,
 Pre càtu esti frumósa !
 Fia traiulu teu
 Dupa gândulu meu !
 Ca cine te vede
 Chiaru în raiu se crede ;
 Cine-i trecatoriu
 Te plânge cu doru !

Vasilii Alexandri,

16. Regatulu Galiti'a.

Spre m. n. dela Ungari'a se estinde regatulu Galiti'a cu L o d o m e r i'a si alte particele in marmime de 1420 m. □ cu $4\frac{2}{3}$ mil. locuitori. — O parte a tierei este muntósa si delósa, dar' cea mai mare parte este unu siesu intinsu.

Riurile ei mai insemnate suntu: Vistula cu riurile laterali Dunaetiu si Bugu, apoi D n i s t r u l u si P r u t u l u, dintre cari cea d'antàiu se vérsa in marea resariténa séu bal'ica, ceste din urma in Marea-négra.

Locuitorii tierei suntu Ruteni si Poloni, cei-a de religiónea greco-catolica, cesti-a de cea rom-catolica, printre acesti'a multi Germani si Evrei. —

Cetátile de frunte suntu: L e o p o l e a (Leow, L e m b e r g), eapitalea tierei cu 70,000 loc.; universitate, resiedinti'a a trei Archiepiscopi: a celui rom. cat., gr. cat. si armenescu. C r a c o v i'a cu 50,000 loc, universitate, in vechime cetatea de in-coronare a regiloru Poloni. — B r o d y, orasiu de negotiu cu 22,000 loc., mai cu séma Iudei. B o c h n i'a si V i e l i c z k a cu saline fórte mari, dintre cari césta din urma este póte cea mai insemnata pe pamentu; cáci afundímea ei este de 200 stánjini, ear' avuti'a ei de sare atátu de mare, încátu pe fiecare anu se scotu dintr'ens'a câte unu milionu de màji.

17. Moravi'a si Silesi'a.

Acestea impreunate facu 500 m. □ cu $2\frac{1}{2}$ mill. locuitori, dintre cari $\frac{3}{4}$ Moravi, ceialalti mai cu

séma Germani. Tîer'a este incungiuurata de tôte partile cu munti de câte 20000—40000 urme. Riurile principale suntu: *Mora v'a*, carea in Austri'a se vérsa in Dunare, cu riurile ei laterali *Ta y'a* si *I g l a v'a*, si *O d e r'a*, carea curge spre m. n. si se vérsa in Marea-baltica. Dintre cetáti suntu de insemnatu: *B r ü n n*, capita l frumósa cu 60,000 locuitori, industria, comerciu si tãrguri mari; *O l m ü t z*, fortarétiã tare cu tãrguri vestite; *I g l a v'a* si *T r o p p a n*, orasie cu industria si fabricate, mai cu séma de pãura si pãndia. *A u s t e r l i t z*, orasielu vestitu prin bataliã cea mare dela anul 1805, unde Napoleone I. invinse pre Austriacii si Rusii aliatii; si fiindu ca la batali'a acést'a au luat parte atãtu Napoleone, câtu si imperatii *Francisco* alu Austriei si *Alexandru* alu Rusiei: pentru aceea ea se cheama in istoria „*batali'a celoru trei imperati.*”

In partea tîerei de mnt. r., in tinutul orasiloru *Meseric* si *Poshevo*, traiescu câte-va mii de ómeni numiti *V l a c h i*, adeca Románi, cari ducu o viétiã asemenea economiloru nostri de vite. Originea si istori'a loru pâna astadi inca nu se sciuc cu securitate.

17. Regatul Boemi'a.

Boemi'a este unu regatu cu 945 miluri $\square$ si $4\frac{3}{4}$ miliónu locuitori, cam dóue pârti Boemi (Cechi):

ceialalti Germani, mai toti rom. catolici, si Iudei.—
Boemi'a e incunjiurata in tóte pãrtille ei de munti ,
P a d u r e a b o e m i c a , m u n t i i m e t a l i c i ,
S u d e t i i s i m u n t i i M o r a v i e i .—

Riurile ei mai insemnate suntu: E l b ' a , M o l d a v ' a s i E g r ' a .

Boemi'a este un'a din tierile cele mai frumóse si mai avute ale imperiului austriacu. Boemii suntu poporu fórté activu si bravu, lucra pamentulu, pórtá meserii, se ocupa cu fabricarea multoru produete , mai cu séma cu porcelanu, sticla , pãndia si pãnura. Dintre arti cultiva cu mare talentu music'a si cantarea , in care privintia suntu renumiti.

Capitala e P r a g ' a la locu fórté frumosu pe ambe malurile Moldavei , cu castelulu regescu, o catedrale pompósa archiepiscopésca, multe biserici si palatiiuri vechi si frumóse, universitate si comerciú fórté insemnatu, cu 150,000 locuitori. Atátu dupa marime, cátu si dupa insemnatate ea este cea d'antãiu cetate a monarchiei dupa Vien'a. R e i c h e n b e r g si B u d w e i s , orasie de fabrice si negociu; C a r l s b a d , E g e r , T ö p l i t z , cu scalde renumite.

18. Archiducatulú Austri'a.

De ambe pãrtille Dunarei , despartitu prin riuletulu Anisu séu Ens in cea de susu, de carea se tine si Salisburgulu, si in cea de josu, este situatu archiducatulú Austri'a. Meduin'a lui de md. 9 for-

méza munti înalti, cari suntu rami ai Alpiloru si se urca pana la înaltimi de 10,000 urme. Apele ducatului cele mai însemnate suntu Salzach, Traun. Anisulu si Morav'a, si se aduna tóte, cá intr'ann canalu mare, in Dunare, carea forméza o vale lata si roditóre mai prin mijloculu tieiei. — Locuitorii, $2\frac{2}{3}$ milliône, suntu mai toti Germani de religiu-neá rom. catolica. In ducatulú acest'a este situata

Vienn'a, capitalea imperiului, un'a din cetátile cele mai mari, mai frumóse si mai însemnate ale Europei, cu 600,000 locuitori. In apropiarea Viennei se afla **Schönbunn** si **Luxemburg**, castele si gradini pompóse ale familiei imperatesci. **Baden** cu scalde. Ear in Austri'a de susu: **Linz**, la locu placutu lângá Dunare, cu 30,000 luc. si industria si comerciu; **Steier** cu bái mari de feru si fabrice de arme; **Ischl** cu saline si scalde. **Salzburg** in tinutul de acelaasi nume, la locu de totu frumosu între munti, cu multe bisericí si alte zidiri pompóse. **Hallein**, cu saline însemnate.

20. **Vienn'a, capitalea Austriei.**

Vienn'a, cea mai mare cetate in Austri'a, si un'a dintre cele mai de frunte in Europ'a, e zidita pe tiermulu dreptu alu Dunarei. Vienn'a e capitalea monarchiei si a Austriei de josu, resiedinti'a Imperatului si a diregatoriilor mai înalte, loculú celú mai de frunte pentru negociatoria

industria, artii și științei în toată monarhia. Ea constă din înșă cetate și 34 suburbii. Cetatea e înconjurată cu șantiuri și umplatură; înșă întăriturile ei s'au risipit și prefăcut într' un loc desfătat de preumblare. De 32 de suburbii se desparte cetatea prin un loc numit Glasu, întinsu împregiuru-i, în form'a unei frâmbii, plantatu cu allee frumoșe. De altele două suburbii se desparte prin un canalu alu Dunarei. Din suburbii se eșe cătra câmpu prin 10, și din înșă cetate cătra suburbii prin 12 porți, dintre cari a curției ește mai pompoșă.—Tota Vienn'a măsură împregiuru prește 4 miluri și are 580,000 loc., va se dăca mai mulți, decâtu locuiescu într'unu patrariu de țiera în Transilvani'a.—

Piatiele Viennei mai toate suntu strimte. Cele mai de frunte suntu: piati'a curției, în carea eră mai de multu curtea imperatoșcă; celu de paradă dinaintea curției imperatoșci, plantatu cu arbori și straturi de flori; târgulu de susu și târgulu nou. Mai strălucita e mic'a piati'a a lui Iosifu, înfrumșetiată cu statu'a calarășcă a imperatulu Iosifu II. Stratele cetății dinlauntru mai toate suntu strimte și strămbe; dar' largi, oșle, și pompoșe cele făcute dela anul 1860 încôce. Dintre zidirile cetății dinlauntru însemnămu următoșele: curtea împertășca, o zidire foște mare, înșă mai pompoșă dinlauntru decâtu înafara, cancelari'a unită, cas'a de vama, banc'a, armari'a imperatoșcă, palatiulu Archiducelui Carolu, alu Ducelui de Moden'a, alu Principiloru Liechtenstein, Schwarzenberg, Lobcovitiu, Metternich, șpitalulu cetății, care are 1200 locuitori, biseric'a S. Ștefanu, o zidire gotică foște mare, cu 4 turnuri, dintre cari unulu înaltu de 71 stânjini, cu unu elopotu de 354 mâji, fără de limba, carea trage 13 mâji; biseric'a S. Petru, a universității, a Capușiniloru cu 1000

t'a imperatésca, a Augustinieniloru cu stralucitulu monumentu alu Christinei, reginei Svediei, scobitu de vestitulu Canov'a, care se numera intre cele d'antàiu monuminte de arti in Europ'a s. a.

In giurulu cetàtiei, in form'a unui cercu, se intindu cele 34 suburbie, cu strate óble, largi, sí cu case mai pu-tnu inalte cá cele din cetate.

Dintre institutetele pentru sciintie sí arti suntu mai de frunte: Universitatea fundata in anulu 1365, in a. 1840 cu 77 profesori sí ajutatori, sí 2572 ascultatori; Acade-mi'a Iosifina pentru medici sí chirurghi ostasiesci, cea Te-resiana pentru nobili, cea inginerésca, a limbiloru resar-itene sí a artíloru; conservatoriulu de musica, institutulu politechnicu, scól'a sordo-mutíloru sí a orbiloru, institu-tulu teologicu inaltu dela S. Augustinu, alu Pretestantíloru, 3 gimnasie, alte scóle mai mici sí mai multe seminarie. Mai incolo: Bibliotec'a imperatésca, a universitátiei, cabi-netulu de naturali, minerali sí de bani, galeri'a de tablouri din palatiulu Belvedere, Astronomi'a, s. a.

De insemnatu suntu ínca: Spitalulu universale cu 2000 paturi, in care afla mangaiere la 16,000 bolnavi pe anu; armarietele, orfanótrofiulu, in care se crescú 1500 or-fani; institutulu seraciloru, 5 teatre, dintre cari celu de curte se socotesca de celu d'antàiu in Germani'a. In Vienn'a locuiesce sí unu Archiepiscopu rom. catolicu.

Negotiatori'a Viennei se ajuta prin Dunare, mai cu séma de candu s'au inceputu corabiarea de vaporu; prin drumuri petruite sí de feru, sí canaluri. In industria ea se póte alaturá cu cetátile Europei mai de frunte, aflán-du-se in ea sí in satele dimpregiuru unu mare numeru de fabrice, cari dau la 80,000 ómeni lucru sí nutrimentu.

Impreglurimile Viennei suntu imfrumsetiate de fire în atât'a mesura, cătu putfne cetăti se potu din acésta privintia asemená ei. De cătra m. n. se vedu insulele Dunarei, crescute cu frumóse paduri; de cătra r. unu nemargínitu siesu, întinsu pàna in Ungari'a sî Moravi'a, co-peritu cu grase semenaturi sî presaratu cu sate frumóse; de cătra m. d. câmpuri deluróse, plantate cu vii, presarate cu case de vara, sî sate bine zidite; de cătra a. se inaltia muntii lui Leopoldu sî Calen, imfrumsetiati cu vr'o câte-va zidiri vechi sî ospetarii, cá eunisce cununi.

Dupa Ioann Russu.

21. Illiri'a si Stiri'a.

Regatulú Illiriei se compune din tierile: Carinti'a, Carnioli'a, Goriti'a si Gradisc'a, Istri'a, si din cetatea Triestu cu tînutulu ei; ear Stiri'a este unu ducatu de sine. Celea cuprindu ce-va preste 500 mil. □ cu 1 ½ mil., cést'a ce-va preste 400 m. □ si preste 1 milionu locuitori: Germani, Slavi, si Italieni. Amendóue suntu tieri alpanse, adeca taiate in tóte pàrtile de ramuri ale muntiloru Alpi.

Riurile mai mari suntu: Murulu, Drav'a, Sav'a si Isonzo. Dintre lacuri este mai de insemnatu celu de Zirknitz, care la anumite tempuri perde ap'a; ear' cá o minune a naturei vine a se insemná pescer'a cea mare dela Adelsberg, carea cătu pentru mărimea, frumseti'a si varietatea formeloru sele, nu are sótia póte pe totu pamentulu. Amendóue acestea suntu in Carnioli'a.

Dintre locuri mai remarcabili suntu: **G r a -**
t i u l u lângă riulu Muru, la locu foarte desfetatu, capi-
 talea Stiriei cu 60,000 locuitori, universitate și
 multe alte asiediaminte; **K l a g e n f u r t**, capitala
 Carnioliei; **G o r i t i ' a** și **R o v i g n o**, cęsta din
 urma portu lângă Marea adriatică, cu comerțu in-
 semnatu. Dar mai insemnatu decâtu tóte acestea
 este **T r i e s t u l u**, într'unu sinu alu Mării adriatice,
 care pórtă numele lui. Triestulu de astadi este o
 cetate nouă, dar' cu tóte acestea loculu celu mai de
 frunte de comerțu marítimu întóta monarchi'a. Mai
 tóte produsele de m. d., precum: alamái, portugale,
 cafea, smochine s. a., ce ajungu prin boltele nóstre,
 au trecut prin portulu **Triestului**, care prin unu
 drum de feru minunatu, facutu cu greutăți și spese
 enormi preste munti și váli, se aduce in legatura cu
 cetátile dinlauntru, mai cu seama cu Vienn'a.

22. Laculu de Zirknitz.

La pótele Alpiloru júlici in Carnioli'a se afla Laculu
 de Zirknitz care, de cându lumea e minunea și enigm'a
 acelu tinutu. Spre resaritu dela Adelsberg, acolo unde
 secretele naturei suntu incuiate in sute de boltituri ale
 stánciloru varóse, se estinde laculu de Zirknitz, minunatu
 de frumosu, cá o oglinda de trei miluri patrăte. Din lacu
 se radica 5 insule, și un'a din ele pórtă și saticiułu **Ottok**.
 Laculu e foarte avutu de pesci și paseri de apa, și totu
 tinutulu váli este romanticu și frumosu. Cându e plóu
 multa, laculu se maresce; ear cându e tempulu fórt,

uscaciosu, ap'a lui pere sî se trage in sinulu celu secretu alu pamentului, impreuna cu tóte paserile sî pescii lui. In-
trandu acestu evenimentu minunatu, atunci prin satele dim-
pregiuru se tragu clopotele, cá se mai pescuiesca ómenii
cátu se póte. Apoi scade alvi'a din óra in óra, pentruca o
multime de gauri in fundulu lacului inghitu apele lui, cari
intra in pesceri subpamentene de marime nemesurabile,
çe nici-càndu nu le a vediotu ochiu omenescu. Acum stà
desveiritu fundulu lacului sî se usca; omulu muncitoriu
cosesce earba, unde mai nainte pescuise; apoi cutéza sî
se semene, sî sî secera pe fundulu lui meu sî irisca; in
fine in locu de rociua pusc'a sî venéza selbataciuni. Ast-
felu cu dreptu cuventu e laudatu laculu celu minunatu,
ca in elu poti pescui, vená sî secerá,—panacàndu se schimba
tempulu sî vinu multe ploi sî vremi grele. Atunci apoi iar
erumpe ap'a cu potere din gaurile dela fundu. Subpamen-
tulu arunca la dealu apele cu pescii cu totu, sî paseri. asiá incátu
in restempu de 24 óre laculu iara e cá facutu de nou.

Guths—Muths.

23. Comitatu principale Tirolulu.

Tirolulu, din care partea apuseana se numesce
Vorarlberg, este plinu de dealuri sî munti, dintre
cari *O r t l e r u l u* cam pe la mijloculu mediuneii
apusene se radica la inaltime de 12,000 urme, este
celu mai inaltu piscu din tóta monarchi'a, sî se
chiamu de poporulu tirolosu „capetulu lumii“; vêr-
furi de 8-10,000' se afla mai multe. Riarile lui de
frunte suntu trei: *R e n u l u*, care face parte me-
diuin'a apuseana, apoi *E n u l u* (Inn), care se source

în Dunare, și Adigea, ce se vărsa de-a dreptul în Marea Adriatică. Dintre numeroasele lacuri sunt mai însemnate: la marginea de m. apus Lăc u l u b o d a n i c u (Bodensee), iar la marginea de m. apus pomposul Lăc u d e G a r d'a.

Tirolul împreună cu Vorarlberg cuprinde o arie de 520 mii km², pe cari trăiesc cam 900,000 oameni, $\frac{3}{4}$ Germani, $\frac{1}{4}$ Italiani, cesti din urma mai cu seamă pe Adigea în jos, — din care cauză se și numesc ținutul același Tirolul italian. Locuitorii Tirolului, că mai toate popoarele muntene, escelează prin iubirea de patrie și libertate și prin alipirea lor de domnitoriu, despre care și în reșchelul francez de la începutul acestui secolu au dat probe foarte frumoase, luptându-se cu inamicul până la cele din urma. Pe lângă aceea Tirolezii sunt joviali, veseli, credincioși, sinceri, iubitori de muzică, de cântări și de joc. Când și când ajunge câte unul cu arpa sa și prin țările noastre. Dar și puscă o știu mânui cu bravură, și puscă venătoarească este la ei o școală, careă nu poate lipsi din nici o casă.

Capitala țării lor este **Eno p u n t e** (**I n n s b r u c k**) la poalele unui munte, cu universitate și o catedrală frumoasă, în careă se păstrează monumentul eroului tirolesu Andreiu Hofer; apoi mai însemnămu: **H a l l** cu saline, **B r i x e n** fortăreață; **B o t z e n** (ital. Bolzano), orașelul frumosu

cu tîrguri mari ; **T r i d e n t u**, orasiu comerciale si fabricale, vestitu pentru adunarea cea mare bise-ricésca rom. cat., ce se tînu aici la anulu 1550, si carea se chiama **C o n c i l i u l u T r i d e n t i n u** ; in fine **R o v e r e d o** cu matasarii.

24. Privire preste **Austri'a**.

Imperiulu acest'a, compusu din dóue complexe mari de tieri, cari se despartu prin riuletiulu **Lait'a** in cele **germano-slavice** si in cele **ungare**, cuprinde o parte insemnata din mediulu Europei. Mai de tóte pãrtille elu e despartitu de alte statori prin munti, cari in partea de mn. si md. a. se tînu de **Alpi**, la mn. parte de muntii boemo-moravici, parte de **Carpati**, ear laturea de mn. r., resaritu si parte mare si md. e cuprinsa cu totulu de **Carpati**. Riula principale alu monarchiei este **Dunare**a, dupa marime alu doilea riu alu Europei, carea taia monarchi'a ma preste mijlocu, si dupa-ce intra in Romani'a si formeza dealungulu mediuin'a intre acést'a si **Turci'a**, se vérsa pe trei guri in **Marea-négra**. Pentru umblarea comerciului ea este celu mai de frunte drumu alu monarchiei.—Tóta ari'a imperiului austriacu face acum, dupa pederi insemnate in anii din urma, 11,300 miluri patrute, ear numerulu locuitoriloru lui cam 32 millióne. Majoritatea o facu **Slavii**, cari impartiti in multe ramuri umplu partea de mn. si de md. La apusulu imperiului si cam pe la mijloculu lui

locuiescu Germanii și Magliarii, peccandu în partea resariteana și médiadi-resariteana preponderéza Români, cari facu cu totul presté 3 mil óne suflete. Mai multu decâtu jumetate locuitorii se tinu de biseric'a rom-cat.; Români suntu parte gr-or., parte gr-cato-lici. Ceia au Mitropolitulu loru în Sabiu, și Episcopii în Cernautiu, Aradu, Caransebesiu și unu Consistoriu episcopescu în Oradea-mare; acesti'a au Mitropolia în Blasia și Episcopii la Oradea-mare, Lugosiu și Gherl'a. Avutt'a Austriei se cuprinde mai cu seama în frupte, vite, vinuri, produse crude, sare și metale. Între cetâtile imperiului stau la rangulu antâile: Vienn'a, Prag'a și Pest'a; la rangulu alu oilea: Leopolea, Triestulu, Gratiolau, Brünulu, Bud'a, Cracovi'a, Segedinulu, Debretinulu, Lintiulu. Celu mai însemnatu locu alu comerciului pe uscatu este Vienn'a, ear alu celui maritimu Triestulu.

În fruntea acestui imperiu mare stă Imperatoriulu, carele este totdeodata și Regele Ungariei și Marele-Principe alu Transilvaniei.

25. Romani'a.

Din culm le Carpatloru resariteni pâna la Prutu, Dunare și Marea-négra se întinde cá unu semicercu ingiarulu Transilvaniei Romani'a. Ea constă din însasi Romani'a, apoi Moldavi'a și o particica din Besarabi'a recastigata dela Russi'a, și cuprinde o aria

de 2310 m. □. Romani'a pórta și numele Prin-
cipatele-unite române. Fati'a ei arata decâtra munti
tôte frumsetile și placerile tieriloru muntóse: pa-
duri colossali, póte parte neatinse inca de secure,
ape limpedi, pasioni grase, turme numeróse. A-
deseori din mijlocul codrilor, la pótele stânciloru,
se radica câte o monastire, cá unu monumentu, ce
povesteste stranepotíloru de pietatea, de faptele și
sufarintiele stramosiloru loro. Perdiendu-se cu in-
cetulu muntii in dealuri, și acestea in coline, se
deschide ochiului o privire preste campi'a cea larga,
ce cu putine intrecurmári merge pâna 'n Mare și
Dunare. Romani'a fara 'ndoiéla este un'a din cele
mai binecuvantate tieri ale Europei, cáci ea este
avuta mai in tóte bunatátile pamentului; și déca
cu tóte acestea locuitorii ei—aprópe la 5 millióne,—
nu suntu inca atâtu de inaintati și de fericiti, precum
aru poté fi, apoi caus'a o pórta parte impregiurările
cele grele din afara, ce i-au apesatu de secolu, dar
parte și impregiurările cele triste dinlauntru.

Din Carpati se scurgu prin tíera riuri mari,
in parte navigabili, precum Ol t u l u, S e r e t u l u,
P r u t u l u; dar riulu principale este D u n a r e a,
care dealungulu tiei face mediuin'a spre md.
intre Romani'a și Turci'a și se vérsa pe trei guri mari
in Marea-neagra.

Locuitorii tiei suntu cea mai mare parte Ro-
mâni, toti de religiunea resariteana, apoi frantari

din toate popoarele Europei. Biserica Romaniei se pastoresce de doi Mitropoliti: cel din Bucuresti si cel din Iasi, si de siese Episcopi: din Râmnicu, Argesiu si Buzeu, apoi din Romanu, Husi si Ismailu. Oficiile, agricultur'a, economi'a de vite si comerciulu suntu partea cea mai mare in mânilor indigenilor (pământenilor); industriarii parte mare suntu straini, fabricatele cele mai multe se împôrta din tierile esterne, cu deosebire din Franci'a si Engliter'a, câror'a Romani'a câ schimbu le dâ: bucate, vite, vinu, lâna, peli si alte produse crude.

Principatele Moldavi'a si Romani'a del'a 1859 încôce suntu împreunate, au in fruntea lor un principe si se guvernâza dupa sistemulu constitutionale, adeca prin Camerele legislative câ datatôrele de legi, si Guvernu, care mantine si esecutâza legile. Constitutunea Romaniei este un'a din cele mai liberali.

Intre orasiile Romaniei escolâza **Bucurestii**, mai nainte capitala Romaniei proprie, astadi capitala Romaniei intregi, scaunulu Domniei, Mitropoli'a d'antain a tierii, centrulu guvernului, alu negoliului, industriei si alu literaturii române (universitate, academia), cu 150,000 locuitori, lângâ riulu Dâmbovit'a.

A dôi'a cetate a tierii suntu **Iasii**, capitala Moldaviei, cu 80,000 loc., lângâ riulu Bachluin, nu departe de fruntariulu tierii spre Bessarabi'a, a

ădu'a mitropolia a țierei, carea mai nainte erá la Suceav'a.

Cá cetáti comerciale suntu a se insemná: **G a - l a t i i** lângá Dunare, celu d'antáiu portu comerci-ale in Romani'a, care e cercelatu pe fiacare anu de câte 800 nái de importu sî de esportu. Galatii au preste 50,000 locuitori sî suntu mijlocitoriula comerciului pe Dunare insusu pâna 'n Germani'a, ear de alta parte pe Dunare 'njosu pâna la Marea-né-gra. Pe Dunare insusu e **B r a i l ' a**, orasiu fórte insem-natu comerciale. **C r a i o v ' a**, capitalea Romaniei mici, cu 40.000, in vechime resiedinti'a Baniloru (principiloru) Craiovei. **P l o i e s c i i** cu 30,000 loc. sî comercia insemnatu. **S c a u n e e p i s c o p e s c i** se afla in **R à m n i c u l u V à l c e i**, **A r g e s i u**, **B u z e u**, **R o m a n o**, **H u s i** sî **I s m a i l u**. Alte orasi mai in-semnate suntu, spre Dunare: **T u r n u l u S e v e r i n u**, **A l e x a n d r i a**, **G i u r g i u l u**, **C a l a r s i**, **R e n i**, **I s m a i l u**, **C h i l i a**; pe la mijloculu țierei: **P i t e s c**, **T e r g o v i s t e**, **B u z e u**, **F o r s i a n i**, **T e c u c i u i**, **B a r l a d u**, **V a s t u i u**; decâtra munti: **R à m n i c u**, **C à m p u l u n g u**, **O c n ' a**, **P e a t r ' a**.

26. **Bucurescii, capitalea Romaniei.**

Bucurescii suntu pusi lângá riulu Dâmboviti'a, care se vérsa in Argesiu, sî apoi amestecata cu acest'a in Dunare. Ei numera 150,000 locuitori. Bucurescii suntu antáia capitale a principateloru române unite, **scaunulu guvernului**, antáia Mitropolia a țierei, resiedinti'a consu-liloru poteriloru straine sî a Episcopului rom. catolicu cu

titlulu de Nicopole, centrulu judetiului Ifovou. Intre edificiele acestei capitale merita insemnare: palatiulu statului, palatiulu fostului Domnu Georgiu Bibescu, edificatu de Principele Constantinu Brancoveanu pe la anulu 1700, palatiulu fostului Domnu Barbu Stirbeiu, teatrulu natiunale, academi'a, Mitropoli'a, biseric'a Principelui Radu, Sarindariulu, Cartea vechea (biseric'a, in carea se ungu Domnii), biseric'a Sântului Georgiu, biseric'a Sântului Spiridonu, biseric'a Mitropolitului Antimu. Intre asiediamintele publice suntu de insemnatu: Academi'a natiunale, trei gimnasie, seminariulu mitropoliei, scól'a militaria, scól'a de medicina, scól'a de arti; 5 scóle primarie de baiati, unu institutu pentru crescerea feteloru, dóue scóle de fete, alte cinci scóle de fete fundate de principele Brancoveanulu si o scóla de fete fundata de principés'a Stirbeiu, dóue pensiunate de studinti gimnasiali, mai multe pensiunate private de baiati si de fete, spitalulu dela Colti'a, spitalulu Brancovenescu, institutulu filantropicu. Academi'a are o biblioteca, unu museu si o tipografia, acum unita cu tipografi'a Mitropolitului Nifonu.—Afara de acestea suntu mai multe tipografii si litografii in Bucuresci. Indusiri'a si comerciulu suntu in mare flóre. Aprópe de Bucuresci, la Panteleimonu, e unu institutu de agricultura.

Dupa A. Treb. Laurianu.

27. Iasii, a dóu'a capitale a Romaniei.

Iasii (in vechime Municipium Iassiorum), lângariulu Bachluiu, care se vérsa in Gigi'a, cu 80,000 locuitori, astadi a dóu'a capitale a Romaniei, dela 1565 incóce capitalea Moldaviei, decandu adeca la anulu acest'a Principele Alexandru Lapusneanulu stramutà resiedinti'a domnésca dela Suceav'a la Iasi.

Iasii suntu scaunulu guvernului, mitropoli'a tieiei, re-siedinti'a consuliloru poteriloru straine si a unui Episcopu romano-catolicu, care pórta titlulu de Bender. Intre edificiele cele mari si intre asiediamintele publice merita insemnare: palatiulu domnescu cu despartiamintele administratiunei statului, catedrala mitropoliei, carea inca e nedepinita, monastirea Sântilosu Trei-lerarchi cu remasitiile (móscele) cuviósei Parascheve, edificata de Domnulu Vasiliu Lupulu la anu'u 1644; biseric'a Sântului Nicolau celu mare, numita si biseric'a domnésca, edificata de Stefana celu Mare la anulu 1474, in carea se ungu Domnii, si multe alte biserici; Academi'a cu o biblioteca si cu unu cabinetu de fisica, cabinetulu de Istori'a naturale, scól'a Basiliiana, intemeiata de Domnulu Vasiliu Lupulu, o scóla militaria, patru scóle primarie de copii, unu institutu pentru crescerea feteloru, dóue alte scóle filiali de fete, o scóla de arti, o scóla armeaná, trei spitale, o gradina publica s. a.

Impregiurulu Iasiloru suntu mai multe monastiri: Socol'a cu seminariulu Veniaminu; Cetatiui'a si Galat'a, monastirea Principelui Aaronu edificata la anulu 1593.

Dupa Laurianu.

28. **Adio Moldovei.**

Schumpa tíera si frumósa,
O Moldóva drag'a mea!

Cine plăca și te lasa
 E petrunsu de jale grea.
 Ca plutindu in visuri line
 Po-alu teu sinu că într'unu raiu,
 Dulce-î viéti'a dela tine
 Cá o dulce di din Maiu !

Eu te lasu, tiéra iubita ,
 De-alu teu ceru me departezu ,
 Dar cu inima negrita
 Plângu amaru, amaru oftezu.
 Tristu acum la despartire
 De fiori me simtu cuprinsu ,
 Si-ori ce draga nelucire
 Pentru mine acum s'a slinsu.

Cine scie, cine scie ,
 Déca, 'mpinsu de alu sortiei ventu,
 M'oiu întórce 'n veselia
 Se sarutu alu teu pamentu. —
 De-oiu vedé inca vr'odata
 Muntii tei resunatori ,
 Ce cu o frunte inaltia
 Se pierdu falnici printre nuori.

Si-ai tei codrii de verdétia ,
 Unde curgu sioptescu usioru
 Reci isvóre, ce dau viétia ,
 Doine, care dicu de doru.

Si-alu teu ceru, care zimbesce
 Sufletului romanescu ,
 Si ori care me iubesc
 Si-pri pe care eu iubescu !

Eata ceasulu de pornire ,
 Eata ceasulu multu amaru.

Veselia , fericire,
 Eu le lasu pe-alu teu hotaru.

Si-a mea inima iti dice :
 O Moldova , ce jelescu ,
 Adio, remani ferice ,
 Ferice se te gasescu !

Vas. Alexandri.

29. La Bessarabi'a

Dulce soru a tierei mele, Bessarabia iubita !

Eata 'n fine, ca acum-a fiii tei te vedu cu doru.
 Ei te chiama 'n veselia la vietia fericita
 Si te stringu la sinulu loru.

Fost'ai, fostu instrainata, dulce soru a tierei mele !
 Legi straine suferit'ai, limbi straine te-au domnit,
 Ti-ai dusu vietia 'n intunerecu ca unu nuoru pe dupa stele,
 Si tu totusi ai traitu !

Neferice, ca si tine, a fostu sora.ta iubita,
 Dar avu macar unu nume de o tiara pe pamentu;
 Ear tu intre alte neamuri nu aveai a ta ursita,
 Nu aveai alu teu cuventu !

Fia-ti riurile limpedi, fia-ti calea inflorita ,
 Fia campii tei totu veseli, fia-ti anii auriti !

Căci de dulcea-ți fericire va fi lumea multiemțta,
 Și noi multu mai fericiți.

Eata cerulu se deschide, stéu'a nóstra se arata,
 Venitoriulu nostru-i mare, plinu de pace, fericitu;
 Vin'sî tu la noi in hora, se-ti dâmu inima barbata
 Sî dovedi, ca te-amu iubit! *G. Sionu.*

30. Românil din Macedoni'a, Tessali'a și Epiru.

Acestu poporu locuiesce in muntii, ce învecineza isvórele Peneului, Aceleului, ale Inacului și ale Aosului, mágurile inalte ale Pindului, ingiurulu căror'a stau satele lorú asiediate cá orasie. Altii s'au trasu in cotunuri aflatóre pe unghiurile stânciloru, ce stau acoperite de troiene cea mai mare parte a anului; și acei-'a, ce au remasu pastori, cá si strabunii lorú, suntu nomadi și vietuiescu in tabere cu familiere și turmele lorú. Aceste semintii poterice de libertatea lorú și de positiunile cele infricosiate, unde se aflá vèrite, insa prevediendu, ca mai tardiu séu mai in pripa ara cadé sub jugulu unui guvernú, dupa esemplulu compatriotiloru lorú de preste Dunare, au avutu întielepçiunea de a castigá prietini'a Portiei, supunendu-se unui tributu annuale, care este mai multu unu semnu de supunere, decâtu unu tributu de servia; cu acestu mijlocu au remasu feriti de amesteculu Turciloru, și nici odata nu au fostu cunoscuti pe la ei asu-

pritori séu tramisi ai guvernului. Guvernati in cotunurile si satele lor de unu svatu din cei mai betrani intiepti, au vietuitu sub legi totu asiá de simple, cá si in tempurile patriarchiloru: liberi in cultulu lor, liberi in familiile lor, au petrecutu fortunele resbóieloru, ce au turburatu de atâte ori Epirulu si Tessali'a.

De-si aceste semintii suntu neliniscite, totusi ele nu incéta a se dedá comerciului cu celu mai mare zelu. La Calarit'a se afla pretiulu curinte alu celoru mai de capetenia piatie ale Europei, cele mai mari vendiári se facu cu bumbaculu Macedoniei si alu Tessaliei, cu matasea Atiei si a Volului, cu esportarea peliloru de iepuri, de bursuci si de ursi, cu lânele turmeloru si produptele manufactureloru lor. Clasea poporului, ce nu are capitalu, se deprinde cu unu ramu de industria fórte castigósa. In Albani'a, carea este fabric'a odóreloru si a sculeloru de aur si de argintu, acei-a dintre densii, cari nu suntu intrebuintiati in pensarii si in fabrice, suntu aurari, cari, de-si lipsiti de modele, lucréza destulu de bine in aur si argintu.

Acei-a dintre densii, cari au calatoritu, vorbescu mai multe limbi si au bibliotece cu destule carti francesci si italiene; ei au cele mai bune editiuni ale autoriloru greci classici; calatoriulu celu invetiatu afla dela densii totu felulu de ajutoriu literariu. Dar ce e mai de mirare, este a vedé

bun'a renduiéla, ce domnesce in familii sí in orasie, o intielépta prevedere se pastréza, pentru a ocarmuí totu aceea, ce omulu incujbatu sub despotismu póte intreprinde spre immultírea sí assecurarea averei.

Orasiulu Calari't'a. ziditu dupa architectura cea moderna, nu este curiosu decâtu prin pusetunea sea pe stánci perpendiculari; locul, pe care este ziditu, nu inlesnesce locuitoriloru de a merge in ulitie, decâtu numai cu o mare luare-aminte si ajutorati de unu bastonu ferecatu; earn'a punu incaltaminte de pásla sí carlige, cá se nu lunece; cu tóte acestea adesea, mai cu séma copiii, rostogolescu in fundulu aduncuriloru. Anovalachii s'au asiediatu in astfelu de tíera, pentru a vietiuí in pace; ei au lasatu Turciloru válile sí siesurile, pentru a nu fi supusi asupririloru; afara de acestea cutremurele de pamentu, atátu de dese in Epiru, la densii nici odata nu se simtiescu; pe lângá acestea ei se potu aপরá sí de cioma. Tóte aceste folóse merita fórté multu a fi luate in bagare de séma. Fiindca earn'a este lunga sí aspra in munti, apoi sntu magazii, reserve menite a ajotá pre séraci sí a tiné imbelsiugarea celoru inavutiti: anotempulu celu reu nu trece inzadaru, industri'a nu incéta a inflorí, ei torcu láui, tiesu pênse gróse, aurulu sí argintulu se modeléza, sí tempulu este intrebuintiatu cu unu tipu pe cátu de folositoriu, pe atât'a sí economicu.

Ce petreceri placute in sinulu familielor in serile lungi ale ernei, in tempu, candu totulu se insufletiesce prin lucru ! Nestorul (betrânulu) cotunului istoresce dicerile farmecatoriloru Tessaliei si ale strigoiloru din Giumerca. Cu totii se stringu, se indesa si se imbulzescu pe langa densulu ; toti asculta cu nesatiu, si istoririle loru de séra nu suntu intrerupte decâtu numai de siurieratulu venturiloru, ce sguduie copacii muntiloru.

Caracterulu fisicu alu acestoru Români este potericu deliniatu de natura, precum si naravurile loru prin institutiuni si asiediaminte natunali. O faptura solida, scurta, indesata si sanatósa caracteriséza pre amendoue sexurile; nesimfitori la schimbările temporiloru anului, suferu deopotriua si caldur'a si frigulu.

Potrivitu unoru legi opritoare de ori-ce luxu, intemeiate din tempuri stravechi nepomenite, trebuie femeile loru se pórte la capu invelituri produse numai de manafatur'a loru. Pentru imbracamintulu mai alesu si mai deosebitu le este iertatu se pórte doue peptare de matase, cu care se imbraca numai la dile de serbatori mai insemnate.

Cosaturile cu auru, galónele si gaitanele de auru, sialurile cele pretioase si blanariile, care tóte suntu in moda la resaritu, le suntu oprite cu totulu. Barbatii inca pazescu aceste asiediaminte cu cea mai mare santienea si scumpeitate. Déca unu bar-

batu aru calcá aceste legi si aru portá ori elu vreo haina de luxu, ori aru incuviintiá femeii sele se pórté vreo haina luxuósa, aru fi nunumai tinutu de reu de càtra toti ceialalti, ci chiaru si osanditu si datu afara din comunitatea loru. Vai de acelu omu la densii, carele aru indrasní se pórté vreo haina dupa croiél'a portului strainu, buna-óra vreo haina aurita, cum este portulu sipetariloru ! Unulu cá a-cel'a nu póte fi mai multu intre compatriotii sei.

„Fó'a pentru minte“ etc. dupa Poquiville.

31. Macedonianulu.

1. Pastorele, de voiesci,
Spune-mi mie, cine esti ?
2. „Suntu Romànu cá cei'a, care
Traiescu colo la Carpati,
Sî de densii amu doru mare,
Ca suntu mie prea buni frati.“—
3. Pastorelu cu mica turma,
De ce plànsu-ti nu se curma ?
4. „Cum n'a plànge celu ce-i bravu,
Sî traiesce 'n lantiu cá sclavu ?
Cum n'a plànge celu ce are
Fрати in numeru fórté mare,
Dar de densii e uitatu
Sî suspina 'nstrainatu ?
Cum n'a plànge màndrulu june,
Candu nu-i liberu a-si repune
Viéti'a pentru tiér'a lui ?
Candu nu are nimenui

Spune chinulu ce -lu sfasia ?
 Cându chiaru fratii in sclavia
 Fàra mila -lu parasescu,
 Ear ei liberi, blându traiescu ?"—

5. Pastorele, te 'ntrebu iara,
 Mare este a ta tiéra ?
 Sî cá tine Romàni vii,
 Multi suntu p'ale ei campii ?

6. „Dî la ventu se o mesóre,
 Ca 'n Epiru nu se gasescu
 Cai atâti, câtu trebuiescu
 Romani'a s'o 'ncongióre.
 Câte stele suntu pe ceru,
 Câte frundie crescú sî peru,
 Câte paseri trecu in cale,
 Câte flori pe Pindu la vale, —
 Totu asiá la numeru ei
 Suntu de multi Romànii mei.“—

7. Pastorele, te 'ntrebu iara,
 A ta ginte n'o se péra,
 Déca voi nu ve uniti,
 Unu statu mare cá se fiti ?

8. „Cátu va fi Balcanulu munte
 Totu atátu sî noi de frunte
 Vomu fi ginte pe pamentu!
 Càci e scrisu de Domnulu sântu :
 „A Romànilor u unire
 I va duce la marire!“
 Putínu se mai asceptàmu,
 Sî republic'a Romana
 Sê va inaltia titana! . . .
 Ach, sî credu in visulu meu,

Precum credu in Domnedieu.

G. H. Grindea.

32. Probe de limb'a macedo-romàna.

Macedonenii, fiindu de o parte in vecinatate si raportu necurmatu cu Grecii, Turcii si Slavii, ear de alta parte fiindu taiati de câtra celalaltu corpu natiunale, se folosescu de scrierea gréca, si numai in tempurile mai de curendu au inceputu a se pune cu deadinsulu pe cultivarea limbei loru romane, carea pân' acum s'a pastratu numai cá limba vorbita pe poporu.

Cá se cunósceti si voi, tineri scolari, limb'a fratiloru nostride preste Dunare, eata aici o mica proba de limb'a loru.

Macedo-romanesce.

Nu mintuiescu
tupi asi dicum
grescu.

Luplu alagá fumitosu si afla iu-va chrana. Vine un' óra la una caliva si aude ca plange sarmaniti'a, si mum'a, ti u fricusiá, ca seste ca nu se acumatina di plangu, tr' oara va si te dau a luplui. Luplu, audindu aist'a, siediu multa

Daco-romanesce.

Nu gandescu toti
asiá, precum gra-
iescu.

Lupulu alergá flamându se afle unde-va chrana. Vine odata la ó coliba si aude, ca plange copil'a, si mum'a ce o infricosiá, ca de nu se va conteni de plânsu, indata va se te dau lupului. Lupulu, audindu acési'a,

ora afóra sî asceptá cu gur'a cascata. Ma cará intunicà, sî sarmaniti'a se acumtinà, in-típu mum'a sî u disniarda sî si li-i dica: Nu ai frica, dasiuru a meu, ca seste ca jine luplu, va si lu vata-màmu cu sul'a aist'a di cheru. Cará audî luplu achtare gré-ura, fugi invírinatu, dîcendu: „Tru aista caliva alte min-tuiescu sî alte facu.“

sieditî multu tempu afara sî asceptá cu gur'a cascata. Insa déca intüncè, sî copil'a se conteni, incepù mu-m'a se o desmierde sî se-î dica: N'ai frica, drag'a mea, ca de va veni lupulu, lu vomu strapunge cu sul'a a-st'a de feru. Déca audî lupulu atari graiuri, fugi superatu, dîcendu: „In asta coliba alte gandescu sî alte facu.“

Dupa „Fói'a pentru minte“ etc.

33. Poporulu romanescu

In tînutulu celu largu dintre Tiss'a, Dunare sî Marea-négra pàna 'nsusu càtra isvórele Seretului sî Prutului sî pàna la cursulu de mijlocu alu Dunistrului, sî apoi dincolo de Dunare latítu prin Bulgari'a, Serbi'a, Macedoni'a Tessali'a sî Epiru, pàna la Greci'a, locuiesce p o p o r u l u r o m a n e s c u, parte curatu sî compactu, parte amestecatu cu alte popóre. Limb'a lui cea romana, de-sî amestecata cu multe cuvinte straine, totusi lu vedesce indata la antái'a privire de **poporu romanu**, de urmatoriu alu Romaniloru din vechime.

Adusu de imperatutu Traianu dupa debelarea Daciloru din tóta lumea romana, nu erá cu potin-

tia, cá elu se nu se amestece cu popórele, ce-lu incungiurau , si asiá parte contopindu-le acestea, parte facendu-le din partea sea concessiuni, elu s'a latitu preste tóte aceste tieri, ce le locuiesce astadi. Nepotendu-se tîné in solidaritate, ci impartindu-se in principate mai mici, elu nici astadi nu compune u n u statu, ci traiesce parte in imperiulu austriacu, Ungari'a si Transilvani'a, parte subt imperiulu russescu, parte in fine subt imperiulu turcescu si sub principatulu serbescu, si numai in dóne tieri, Moldavia si Romani'a propria,— cu unu cuventu : in R o m a n i'a, lángha carea la anulu 1859 s'a mai reincorporatu o parte a Bessarabiei, elu a potutu constitui si sustiné o viétia politica autonóma, cu tóte ca si aici a trebuitu se se puna sub scutul imperatiloru turcesci.

Numerulu poporului romànu, dupa unu calculu de mijlocu, este de 10 millióne, dintre cari cam $3\frac{1}{2}$ millióne traiescu in Austro-Ungari'a , $4\frac{1}{2}$ millióne in Romani'a, $\frac{3}{4}$ (?) millionu sub Russi'a si $1\frac{1}{4}$ millionu in Turci'a si Serbi'a. Numerulu celoru din urma in sa in realitate se pare a fi multu mai mare. Religiunea Romàniloru este in genere cea resaritaná sêu ortodoxa ; numai o mica parte a loro, cá se scape de ne'ndreptatirile si apesàrile tempiloru trecuti, a priimitu pe la anulu 1700 „unirea“ cu biseric'a Romei, carea parte o tine inca si astadi.

Totu poporul vorbesce un'a si aceeași limba ;
numai cei din Macedoni'a, Tessali'a si Epiru se fo-
lorescu de unu dialectu deosebitu, parte mai ori-
ginale si mai curatu decâtu alu celorlalti Români,
parte inșã deformatu prin cuvinte slavice, turcesci
si grecesci.

Desceptarea poporului românũ si desvoltarea
lui la o cultura corespundiátore numerului, capacitátiei
si origini lui, propasiesce repede, si literatur'a lui
este in necurmata crestere si frumósã infflorire.

34. Limb'a romanésca.

1. *Multu e dulce si frumósã*
     Limb'a, ce vorbimũ ;
     Alta limb'a armoniósã
         Cã ea nu gasimũ.
     Salta inim'a 'n placere,
         Candũ o ascultãmu,
     Si pe buze-aduce miere,
         Candũ o cuventãmu.
     Romanasiulu o iubescẽ
         Cã sufletulu seu:
     Vorbiti, scrieti romanescẽ
     Pentru Domnedieu !
2. *Glumele suntũ mai bogate,*
     Au tonu mai firescu,
     Romanescẽ cuventate :
     Asiã se traiescu !

Pe o gluma romanésca
Sufletulu mi-asiu dá ;
Ear' pe un'a . . . . . éscá
Dieu nici o pará.
Ce-i strainu, nu se lipesce
De sufletulu meu ;
Glumiti dar' sî romanésce,
Pentru Domnedieu!

3. *Frati, ce 'n dulcea Romania*
Nasceti sî moriti,
Sî 'n lumin'a ei cea viua
Dulce vietuiti!
Voi, pre càti patri'a chiama
Dragi copii ai sei,
Fàra cá se céra seama
La bravi seu misiei,—
Aretati, cumca traiesce
Elementulu seu ;
Vorbiti, scrieti romanésce
Pentru Domnedieu!

4. *De ce limb'a stramosiésca*
Sé n'ò cultivàmu ?
Au voimu cá se rosiésca
Tieràn'a, ce calcàmu ?
Limba! Tiéra! vorbe sfinte
La stramosi erá ;
Ei aru plànge in morminte,
Candu ne aru ascultá.
Alu loru geniu ne sioptesce
Din mormentu mereu

Vorbiți, scrieți românește
Pentru Domnedieu!

G. Sionu.

35. Italia.

Se trecem acum la Itali'a, gradin'a Europei, tiér'a Poesiei, patri'a strabuniloru nostri, **léganulu vitiei romane.**

Itali'a este o peninsula prelungita, situata între Marea mediterana și Marea adriatica, și constă din Itali'a propria și insulele Sicili'a, Sardini'a și Corsic'a,—dintre cari inse cêstă din urma se tîne acum de Franci'a,—precum și dintr'o multime de insulute dealungulu maluriloru sele. Cu acestea împreuna teritoriulu ei face cam 6000 milorî patrâte.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fruntașele Italiei spre a. și mn. suntu ziduri gigantice, adeca **Alpii**, cei mai maretî muntî ai Europei, cari spre a. o despartu decătra Franci'a, spre mn. decătra Germani'a; ear celelalte hotare ale ei suntu cele două mări, ce o 'ncungiura, prin cari Itali'a devine în legatura de comerciu materiale și spirituale cu tóta lumea. Dealungulu tieiei, începdu de pe la Genov'a, se tragu muntii **Apenini**, taiandu teritoriulu ei în două părți aprópe egali; de aceea se și numesce Itali'a „**peninsul'a apen-nica.**” Cá muntî singuratici se înaltia aprópe de Neapolea **Vesuvulu** și în insul'a Sicili'a **Etn'a**, ambii vomitori de focu séu vulcani.

Rîuri mari are Itali'a numai în părțile de mn., Lomdardo-Venet'i'a. Dintre acestea cele mai însemnate suntu: **Padulu** sêu **Po-ulu** și **Adigea**, care amendouë se scurgu în Marea adriatică, pecându alu treilea riu mai însemnatu, **Tiberulu**, ce curge pe lângă Rom'a, vërșă undele sele galbinii în Meditieran'a. Dar cu atât'a mai multe și mai mari suntu lacurile dela confinierele Italiei despre Elvet'i'a și Austri'a, dintre cari **Laculu de Gard'a**, **Maggiore**, **de Como** suntu renumite pentru marimea, afundîmea, limped'i'a, frumseti'a și amenitatea lor.

Déca la mn. prin munti clim'a și în Itali'a este rece și aspră, apoi îndată la pólele acestor-a este mai môle decâtu la noi, ear spre md. devine din ce în ce mai dulce, asiá încátu tóte **fruptele de md.** se facu în abundenția. Renumite suntu și **vinurile** italice.

Poporulu italianu, frate cu noi după origine, limba și simțieminte, numera la 26 mill., se tine întregu de biseric'a rom. catolică și se distinge prin **istetiemea** sea și prin **iubirea cătra arti**, în care privinția încă de multu a întrecutu pe tóte popórele lumii. Dar și în privinția **agriculturei**, a **industriei** și a **comerciului** Italianii se numera între popórele cele mai înaintate. Unu ramu de economie cu deosebire, **gătirea mătăsei**, este mai cultivatu în Itali'a decâtu în

ori ce alta tiéra din Europa si aduce locuitoriloru pe totu anul multe millióne.

Itali'a este presarata cu cetáti mari, frumóse si renumite. Astadi, capitalea regatului este **Florenti'a** lângá riulu Arno, cu 120,000 loc., plina de zidiri pompóse si avuta de cele mei alese frumseti artistice. Dar cea mai renumita cetate din Itali'a, si in vechime cea mai renumita in tóta lumea, este **Rom'a**, patri'a Romaniloru, centrulu órecandu alu imperiului romanu, cêlui mai mare, mai potericu si mai cultu imperiu de pe fati'a pamentului, si astadi inca centrulu bisericei rom. cat.—resiedinti'a Papei—cu 200,000 loc. Cea mai mare insa din tóte cetátile Italiei este **Neapolea**, nu departe de Vesuvu, intr'unu locu atátu de frumosu, de roditoriu si de incantatoriu, încátu nu are multe asemenea siesi pe pamentu, si încátu Italianii dîcu proverbialminte: „Vedi Neapolea, apoi mori.“—Demne de insemnatu mai suntu cu deosebire cetátile :

Milanulu cu 200,000 loc. intr'uuu siesu pomposu, cu un'a din bisericile mai magnifice de pe pamentu; apoi **Torino** cu 180,000; **Palermo** in Sicili'a cu 170,000, **Genov'a** cu 130,000 si **Veneti'a** cu 120,000, un'a din cetátile mai remarcabili ale Europei, zidita parte mare pe apa, órecandu cea d'antáiu cetate negociatorésca in Europ'a, si si astadi inca cu portu vestitu; apoi **Livorno**, **Salerno**, **Ancon'a**, **Messina**,

V e r o n ' a,—orășie comerciale; **P a d o v ' a** (Pata-viu), **B o l o g n ' a** (cet. Boloni'a), **P i s ' a**, **C a t a n i ' a**, cetăți de litere și științe (universități); în fine **V e r o n ' a**, **M a n t o v ' a**, **P e s c h i e r ' a**, **L e g n a g o**, **A l e s s a n d r i ' a**, **A n c o n ' a**, **G a e t ' a**,—fortărețe.

Tóta Itali'a, afara de statulu bisericescu, formeza unu regatu, regatulu Italiei.

36. **Rom'a.**

Rom'a, capilalea statului bisericescu, un'a dintre cele mai vestite cetăți ale Europei, e zidita pe amendoi tîermurii Tiberului, sub 30° 6' 41" ale lung. și 41° 54' 8" ale latimei. Partea Romei mai mare e pusă pe tîermurii Tiberului stîngu, cea mai mica numita Trastavere, pe celu dreptu, séu cum stămu noi, din cóce.

Rom'a de acum se radica între derimaturile celei vechi, pe 12 dealuri, se imparte în 14 tînuturi, are piație, strate și mai cu séma unu mare numeru de zidiri stralucite cu multe monuminte de arti și scule pretioșe din vechime, din care cauza se cercetéza în totu anulu de mii de straini, veniti din tóte părțile Europei. Intre 49 piație suntu mai alese urmatórele: **P i a t i ' a S. Petru**, un'a dintre cele mai pompóșe în lume, înfrumsetiata cu *biseric'a S. Petru* și cu dóue foșióre, razimate pe patru renduri de colonne, intinse în form'a unui semicercu de amendóue laturile bisericiei. În mijlocu se înaltia unu obeliscu și de dóue laturi dóue frumóșe fontăni saritóre.—**P i a t i ' a** poporului séu **P i a z z ' a del Popolo**, lînga pórt'a de acestu nume, cu unu obeliscu în mijlocu și în-

cungiurata de multe zidiri pompóse.—Piatî'a S. Mariei-mari cu stralucit'a biserica de acestu nume; piatî'a Colon'a, cu column'a lui Antoninu; piatî'a Navon'a, cea mai mare între tóte s. a. Stratele mai de frunte sunt; Corso, cu multe zidiri stralucite, Strat'a Ripet'a sî Babuino.

Mare e numerulu zidiriloru stralucite, între cari 328 biserici, séu numerandu-se sî capelele, preste 500 zidiri, menite cultului domnedieescu. Mai alese sunt: *Biserica S. Petru*, cea mai mare sî mai frumoasa în lume, lunga 750, lata 520, sî înalta 500', zidita în restempu de 100 ani cu spese de 28 milióne taleri; *biserica S. Ioanu dela Lateranu*, dupa rangu cea d'antâiu biserica catolica, alu càrei Parochu e Patriarchulu, cu capel'a Corsini, cea mai frumoasa în lume, zidita cu 4 milióne fiorini în argintu; Rotund'a (Rotonda) séu Panteulu, Sancta Maria ad Martyres, zidita cu 25 de ani înainte de Christosu; Santa Maria-Mare, o zidire fórtă mare sî pompósa, sî *biserica S. Pavelu*, dupa marime a dóu'a în Rom'a, carea arsese în anulu 1823. Între numerósele palatie mai pompóse sunt: palatiulu Vaticanu, celu mai mare în Europ'a, cu 22 curti, 4422 case sî sale (altii vorbescu de 11 mii), încarcate de cele mai pretiúse antice sî monuminte de arti; palatiutu Quirinalu, în care locuiesce Patriarchulu vér'a, cu gradina în tóta Itali'a mai frumoasa, o zidire marétia, aprópe de loculu Capitoliului vechiu; spitalulu mare s. a. De însemnatu este înca Castelulu S. S. Angeri, o intaritura tare, facuta din mausoleulu lui Adrianu; *Column'a lui Traianu*, înalta 141 urme, infrumsetiata cu icóne scobite, în care se arata resboiulu numitului Imperatu în contr'a Daciloru. Coliseulu, séu de-rematurile amfiteatrului Imperatului Vespasianu, în care înca-peau la 80 mii privitori; cerculu lui Caracala, poduri multe preste Tiberu, colonne, obeliscuri, arcuri triumfall, porti s. a.

In Rom'a se afla unu numeru mare de asiedieminte pentru sciintie si arti, dintre cari mai alese sunt: Universitatea, Colegiulu pentru latirea credintiei, cu o minunata tipografia pentru limbile resaritene; Colegiulu si Seminariulu romanu, Museulu din Vaticanu si Capitoliu, vestit'a biblioteca din Vaticanu.

Rom'a de acum cuprinde numai partea de cãtra medianópte a locului, pe care erã asiediata Rom'a vechia, unde acum intre derimaturile trecutei straluciri se intindu gradini, vii si cãmpuri cu bucate. In negociatoria si industria se numera Rom'a intre antãiele cetãti ale Italiei, si are 200,000 loc., intre cari preste 4000 Evrei si 4800 fetie bisericesci

Cãmpulu dimpregiurulu Romei e desiertu, neroditoriu, nesanatosu, si luandu afara putine locuri, neplacutu; insa pentru desele ruine din tempulu vechiloru Romani fórte cercetatu de calatori.

Dupa „Icón'a pamentului“ de I. Russu.

37. Eruptiunea Vesuvului la anulu 79 dupa Christosu.

Dintre cei 200 vulcani, ce se afla inca pe pamentu, numai putni suntu in Europ'a, si adeca **V e s u v u l u** si **E t n ' a** in Itali'a, apoi **H e c l ' a** si altii mai mici in insul'a Island'a. Un'a din cele mai infricosiate eruptiuni ale Vesuvului a fostu cea dela a. 79 dupa Christosu, carea istoricii ni o descriu cam in modulu urmatoriu.

In 24 Augustu ale acestui anu, dupãce Vesuvulu de tempi uitati nu mai vomise focu, dintr'odata

se arelă esfndu dintr'ensulu unu stilpu grozavu de fumu, cá o prevestire a lucrurilor celoru infricosiate, ce aveau se urmeze. Dupa aceea incepura a isbucni din elu radie de focu in form'a fulgerelor, dar mai mari si mai infricosiate. Petri ferbinti, unele de marimi grozave, se asvarliau in aeru cu o usioratate, cá candu se jóca copiii de a pil'a, si se imprascieau de ventu in mari departári, asiá încátu ómenii, spre a se ferí de loviturile lor, si-legara perine pe capete. Dupa aceea erupse din interiorulu muntelui unu povoiu de cenusia ferbinte, carea se radicà in form'a unui pinu giganticu, si manata de venturi se reslati preste totu tinutul, încátu ómenii necurmatu trebuiau se se scuture, cá se nu i acopere pe locu, si acést'a tñnù mai multe óre eu atát'a taria, încátu si nàile din porturi trebuira se fuga. Sórele si-perdù stralucirea, si preste totu tinutul se asedià unu intunerecu atátu de infricosiatu, încátu nóptea cea mai intunecósa nu se póte asemená cu elu. Tóte acestea se mariau inca prin vuietulu celu surdu de tunetu, ce se audiá sub pamentu, si inca mai multu prin cutremurulu, ce clatiná pamentulu cá undele mării. Ba preste cetatea Herculenum se versà inca si unu riu ferbinte de petri topite (lava), ce es'se din munte, devastandu totu, ce a aflatu in calea sea. Oamenii, càti potura scapà de prin case, fugira inspaimentati la càmpu; vaietarea si tìpelulu lor, alergarea încóce

și incolo, spre a se căută unii pre alții prin grós-
 nic'a întunecime, erau înfiorători. În ziua următoare,
 cându resari iarasi sórele, palidu și acoperitu, totu
 tîntulu dimpregiurulu Vesuvului erá învelitu în
 cenusia, încátu nu se mai poteá cunoște nimicu:
 case, gradini, semenaturi, vii, paduri,— tóte erau
 îngropate. Ba din dóue cetáti, **H e r c u l a n u m** și
P o m p e j i, nu se mai aflá nici urma. Astfelu a-
 celea remasera perdute mai 1700 ani. Oamenii cu
 încetulu iar se asiediará pe locurile acestea dealt-
 mintrea fórté roditóre și desfetate; și dându uitárei
 cele întemplate, iar si-facura case, sate și orasie,—
 preste mormintele celoru înecate la anul 79. A-
 tunci, la anul 1720, șapandu cine-va o fântána,
 dedú preste 3 statue femeesci, și șapandu mai de-
 parte, eata—spre marea loru nimore— coperisie de
 case: eata unu teatru, portandu inscriptiunea ce-
 táției **Herculanum**. Continuandu-se acum cu dea-
 dinsulu desgropárele, s'au descoperitu aci **Hercu-
 lanum** și mai incolo **Pompeji**, și parte mare s'au
 și scoasu de sub pamentu, asiá încátu vediendu a-
 cum stratele, casele, templele, teatrele, scaldele și
 alte asiediaminte ale Románilorú vechi, ne potemu
 face cea mai viua întipuire despre modulu vietuirii
 lorú. Casele s'au aflatu tocmai în starea aceea, în
 carea le cuprinsese eruptiunea Vesuvului: o femeie
 șiedeá la mésa și lucrá; alta erá cu cheile în
 mána, cá se desonie ce-va; prin boltele negociato-

rilor s'au gasitu inca placinte, nuci, olive, struguri si alte lucruri de-mancare, cá candu s'aru aseptá numai cumperatorii. Preste totu însa s'au aflatu putine cadavre omenesci si putine pretioase ; cáci locuitorii, fugindu repede din cetáti, firescø voru fi luatú cu sine, ce voru fi avutu mai scumpu.—

Stratele suntu anguste ; curtile patrâte, incungiurate de case ; casele scunde (josu) si pe dinafara simple, dar interiorulu lorú fórtè pomposu. Paretii suntu zugraviti cu multu gustu, si pictur'a atátu de bine s'a pastratu, cá candu pictorele numai acum aru fi pusu din mána penelulu. Podél'a este facuta din petricele merunte colorate, compuse asfelu, încátu se paru a fi covóre tiesute cu feluri de feluri de flori. Acésta podéla se numesce mosaicu. Pe mese si prin scrinuri se afla totu felulu de scule : lampe, vase, cutite, chei, inele s. a. Inca si bãncele dela porti, unde se adunau vecinii la povesti, s'au gasitu intregi.—dar firesce atátu acestea, cátu si tóte celelalte erau numai scrumu de arsur'a cea grozava a lavei si a cenusiei,—eara tóte impreuna documinte despre debilitatea omului si despre puterea lui Domnedieu.

38. Peninsul'a pireneica : Spani'a si Portugali'a.

Incungiurata de trei párti de Oceanulu atlanticu si de Marea mediterrana, si numai de un'a in

legatura cu uscatulu Franciei, p e n i n s u l ' a p i r e n e i c a forméza capetulu spre md. a. alu Europei. Ea cuprinde regatele S p a n i ' a si P o r t u g a l i ' a, dintre cari ceea are ce-va preste 9000, cést'a cam 1600 m. □; asiá dara ambe la olalta suntu ce-va mai mari decâtu Franci'a, dar ce-va mai mici decâtu Germani'a. In privinti'a avulfei si frumsetiei naturali ele emuléza cu Franci'a si cu Itali'a, si au putine asemenea loru pe pamentu.

M u n t i i cei mai insemnati, dela cari peninsul'a intréga si-a luat numele, suntu **Pireneii**, cari o despartu de Franci'a, cu culmi preste 10,000' (Muntele-perdutu si Maladett'a); apoi muntii **Cantabriei** la mn. a. muntii **Guadarama** pe la mijloculu, si muntii **Granadei** la md. a Spaniei, cesti din urma cu pisculu celu mai inaltu din tóta peninsul'a, numitu **Mulhacén**. Dintr'alte ambe tierile suntu pline de munti si dealuri, si siesuri mai largi se gasescu numai pe la mijloculu Spaniei si pe lângá riuri.

A p e l e cete mai insemnate, ce uda aceste dóue tieri, suntu: **Ebrulu**, **Guadalquivir**, **Guadiana**, **Tajo**, **Duero** si **Minho**, dintre cari celu d'antáiu alérga spre Marea mediterrana, ear cestelalte tóte spre cea atlantica. Insa pe lângá tóta multimea acést'a de riuri, pamentulu Spaniei si Portugaliei, parte lipsitu, parte despoiatu de paduri, adeseori duce lipsa de apa.

La mn. Spani'a cresce acelesi produse, ce se afla pe la noi prin Europ'a de mijlocu, dar cu câtu înainteza cine-va spre md. si a., cu atât'a vegetatiunea devine mai avuta si mai felurita. Alama à i'a, portugalia, smochina, castana, oliv'a (maslina), migdala si strugurele cresc in abundantia si se cocu de minune subt unu ceru mai preste tota ver'a venetu si serinu. Pe multe locuri se potu vede paduri intregi de portugale, olive si alte fructe nobile; caci clim'a este atâtu de môle, încatu néu'a, afara de munti, este unu ce rar, si si candu cade, indata se topesce. De aceea pe candu la noi frigulu este inca in tota puterea, prin Spani'a si Portugalia e vera. In Ianuariu olivele suntu còpte, se colegu, se tescuiescu si astfel se face din ele untulu de lemn, care parte se folosesc in tiéra—caci locuitorii nu 'si gatescu bucatele cu grasimi de ale nôstre,—parte se espòrta in tieri straine. Prin Februaru si Martiu grânele suntu inspicate si pe la capetulu lui Maiu se secera; prin Martiu si Aprile este plina tier'a de legume tinere. Fòrte avute suntu aceste tieri si de minerali, mai cu séma de sare, feru, mercuriu (argintu-viu) si argintu, care cestu din urma lu scoteau inca Romanii cei véchi. Dintre animale suntu renumiti **caili** cei frumosi si sprinteni, si **oile** cele cu lân'a fina, numite **merinos**, adeca oi migratòre, caci se pogòra érn'a din munti la campii si ver'a

se re'ntorcă la munti. Trebuie se fie unu aspectu fôrte placutu, a vedé pe atunci campiile Spaniei cu turmele loru cele nenumerate, cu clopotielele cele felurite, cu câni cei mari, cu mulii cei incarcati, cu stânele cele usiôre, cu pastorii cei robusti si indrasneti, radimati pe puscile loru cele lungi si ruginite.

Locuitorii amenduroru tieriloru numera preste 19 mill., cam $3\frac{1}{2}$ mill. Portugisi, cialalti toti Spanioli; si unii si alii se tinu de viti'a romana si de religiunea romano-catolica. Ocupatiunile loru principali suntu economi'a viteloru, agricultura, pomaritul, vieritul si negotiulu. Meserile parte mare, mai cu sêma in Portugali'a, suntu in mânilu strainiloru. Bunastarea materiale a locuitoriloru preste totu nu este atâtu de mare, precum aru asceptá-o cine-va in nisce tieri atâtu de productive; căci nu e de ajunsu, că pamentulu se produca, ci pretotindeni e de lipsa, că omulu prin barbatia si cultura se folosésca darurile naturei, ear Portugisiloru se dice ca nu le prea place lucrulu si ostenél'a.

Atâtu Spani'a, câtu si Portugali'a suntu avute de cetăti mari, frumôse si renumite. **Madridulu** si **Lisbo'a**, fiacare cu mai multu de 300,000 loc., suntu capitalele: cel'a alu Spaniei. cés't'a a Portugaliei. Imposanta pentru positiunea, marimea, fabricatele si comerciulu ei este **Barcelon'a** lângă mare; apoi **Se-**

vill'a cu o biserică pompoasă și cu **monumentulu** **lui Columbu**, descoperitorulu Americii; **G r a n a d'a**, cetate veche încă de pe timpurile, de când Arabii cuprinsesera Spania; **C o r d o v'a** cu pielari vestite. (de unde și trage numele cordovanulu nostru); **V a l e n c i'a**, **M u r c i'a**. **T o l e d'o** s. a. Vinuri renumite suntu la **A l i c a n t e**, **X e r e s**, **M a l a g'a**, **O p o r t o** (**P o r t u g.**), **M a d e r'a** (insula), cari că delicatete pretioase ajungu și prin negociatoriile noastre. — Dintre fortărețele Spaniei cele mai însemnate suntu: **B a j a d o z**, **C o r u n'a**, **P a m p e l o n'a**, **S a r a g o s s'a** și **C a d i x**. **G i b r a l t a r u l u**, un'a din cele mai tari fortificațiuni de pe pământ, ziditu pe o stâncă stérpă, unde este mai strimta marea între Europ'a și Afric'a, și astfelu chei'a între Atlantic'a și Mediteran'a, se afla în mâinile Englesiloru.

Ambe regatele, afara de teritoriulu european, mai au posesiuni însemnate prin Asi'a, Afric'a și Americ'a.

39. **Fét'a dela Saragoss'a.**

Încă din vechime poporulu spaniolu eră renumitu pentru ferbintea sea iubire de patria și înaltulu seu eroismu. Cetățile Numanti'a și Saguntu au devenitu celebre în Istoria prin eroic'a loru apărare încontr'a Romaniloru; și Spaniolii de acum încă detera lumii dovedi, că suntu strănepoti demni ai strămosiloru loru.

Napoleone, cuceritoriula celu mai mare alu timpurilor noastre, in betî'a invingeriloru sele voise a supune și Spanî'a și a înaltî'a pe tronulu ei pre fratele seu Iosifu. Atunci Spaniolii și Portugisii se radicara că unulu, se înarmara cum potura, și sprijiniti de Englesi sustînura în bande mici, risipite prin tîera, lupt'a încontr'a suteloru de mii bine organizate ale lui Napoleone doi ani, dela 1808 pîna la 1810. Cetătîle Spaniei emulara atunci un'a cu alt'a intru jertfire pentru patria, dar dintre tôte merita a se numi Saragos's'a.

Cetătîenii, blocati cumplitu de o armata tare francesă, se luptasera multu tempu cu celu mai mare eroismu. Dar in fine parte ucisi, parte obositi de mórte, curmasera lupt'a. Atuncea o fêta din cetate, anume Augustin'a, luandu intr'o corfa pîne și vinu, se duce se recreeze pre mirele seu, ce eră pe zidurile cetătîiei între luptatori; dar ajungendu la loculul destinat, nu -lu mai afla, și cautandu-lu impregiuru in fine lu gasesce mortu între morti. Fitolulu, cu care deduse focu tunurilor, eră înca ardiendu; și ea, aprinsa de dorere și de resbunare, apucă fitilulu și însasi descarcă tunulu asupr'a Francesiloru. Saragosse-nii, surprinsi de acêsta puscatura, alergara se véda ce e, și aflara pre Augustin'a, manuindu ea însasi tunulu mortului seu mire. Unu entusiasm nedescriptibile cuprinse pre toti; barbati, femei, betrâni, copii,—totu, ce se pôte miscă, alérgea pe ziduri și arunca glóntie, petri, lemne, vérsa oleu ferbinte asupr'a atacatoriloru și i respingu. Si astfelu a remasu nemoritoriu numele Saragossei și alu eroiceii „fete din Saragos's'a“.

40. Cutremurul de pamentu in Lisbo'a la a. 1755.

Cele mai înfricosiate fenomene ale naturei sunt esundările, eruptiunile vulcaniloru și cutremurele

de pamentu ; dar din tóte celu mai grósnicu este cutremurul. Ce lucru infricosiatu, candu pamentulu se clătina sub piciórele ómeniloru, candu in totu minutulu se póte despica pamentulu, spre a se face mormentulu loru, candu cas'a, in carea omulu doresce a traí liniscitu, amenintia a se sarpá preste capulu lui sí a lu ingropá sub ruine!

Caus'a cutremurului este focu sub pamentu e s c u. Unele materii, mai cu seama in stare umeda, se inferbenta de sine sí in urma se aprindu. Déca indesi unde-va fênulu umedu, acel'a se aprinde; asemenea se aprindu de sine feruri, déca se amesteca cu puciósa sí cu apa. Feru sí puciósa se afla sub pamentu in pátore nenumerate, cari, déca le ajunge ap'a, se aprindu. Straturile de carbuni, de cari asemenea se afla sub pamentu multimi nemesurate, dau nutrimentu unui astfelu de focu, sí asiá se nasce unu incendiú infricosiatu. Din foculu acest'a se desvólta apoi aburi poterici, cari cauta se ésa pre unde-va de sub pamentu. Cáci fiindu aburii acesti'a fórte elastici, adeca avendu insusirea de a se stringe sí iar a se intinde, ei se potu stringe la olalta páaa la óre-care gradu, dar apoi, inlindiendu-se cu putere grozava, spargu totu, ce le stà in cale. Ajungendu dar aburii acesti'a prin tescuirea loru sub pamentu la o putere grozava, apoi despica fati'a pamentului, cá se easa din prinsórca loru. Mai antáiu se aude unu tunetu séu unu duraitu infricosiatu sub pamentu ;

pământulu se sguduie, tremura, se clătina, se misca in susu și injosu că valurile 'n mare; apoi urméza impinsaturi poterice, ici colea se surpa pământulu, fiindu acum gaunosu; aici se cufunda dealuri, colo esu altele din pământu; ici peru ape, dincolo esu altele nóue până aci necunoscute; din pământulu despicateu ese pâcla de puciósa, și pare ca pământulu scuipe flacari de focu.

Uneori se mai facu și fulgere și trăsnete, cari immultiescu spaim'a și gróz'a. Astfelu se continua lucrulu celu infricosiatu sub pământu și pe pământu, panacandu poterile subpamentene potu esi din strimtórea loru. Astfelu se are lucrulu și cu muntii vomitori de focu.

Unulu din cele mai infricosiate cutremure, de cari ne spune Istori'a, este acel'a, care in 1 Novembre 1755 prefacú Lisbo'a, capitala cea mare și pompósa a Portugaliei, intr'o gramaditura de ruine. Sórele resarise frumosu in diu'a acést'a; mi de ómeni cu vestminte de serbatóre alergasera pe la bisericu, cându dupa 9 óre dintr'odata se audi unu vuietu subpamentescu că unu durduitu, și toti cunoscúra intr'ensulu prevestirea uni cutremuru.

Oamenii indata alergara din bisericu și case pe strate; insa multi perira intr'unu momentu. Căci de o lovitura grósnica casele se clatinara; caturile de susu dealungulu strateloru se surpara și

acolo ingropara pre locuitorii lor; chiaru si
 zidurile cele mai tari ale bisericilor si altoru
 zidiri se surpara si devenira mormintele inchna-
 toriloru. Strate intregi se culcara la pamentu; pa-
 latiuri si biserici erau sdrobite, si din zidirile ca-
 diute necurmatu se desfaceau petri si bârne, asiá
 încátu multi ómeni, cari scapasera de devastarea
 cea d'antâiu, petira séu se chilavira acum. Prin pi-
 atie se adunasera acei-a, cari scapasera de perire;
 aici vedeai ómeni de tóta starea si etatea inde-
 suiti unulu intr'altulu, plângendu, tipandu si tre-
 murandu de spaima, cadiuti pe genunchi, cu mâ-
 nile spre ceru, rogandu pre Domnedieu pentru sca-
 pare, séu batendu-si pepturile si strigandu : Dómne
 miluiesce-ne!—Nu tinu multu, si urmă inca o sgu-
 duire, carea surpá cu deseversire totu, ce mai re-
 masese din biserici, palatiuri si case. Cu vuietulu
 zidiriloru se amestecá típetulu poporului, încátu se
 audiá din departare. Dar si mai tare resuná típe-
 tulu acest'a, candu dupa câte-va secunde se radi-
 cá ap'a riului Tajo si se rostogoli cá unu munte cá-
 tra cetate. „Marea! Marea! Suntemu perduti !“ stri-
 gara miile de ómeni si alergara iar cátra cetate, unde
 prin caderea ziduriloru i asceptá alta mórté. Din-
 tr'odata ap'a umplù cetatea; náile acatiate la tier-
 muri se deslegara si multe se innecara cu toti
 ómenii, câti erau pe ele. Acesta fenomenu infrico-
 siatu se repeti curendu la alu treilea cutremuru si

la tóte celelalte urmatóre. Lângã acésta gróza a naturei se mai insotí sí foculu , care isbucni in tóte pãrtile din ruinele caselorú sí nimici totu, ce remasese de cutremuru sí de potopu. Toti, càti nu perisera séu nu erau in lupta cu mórtea, fugira acum din cetate. Pe cãmpuri tabariau nefericitii locuitori ai Lisboei cu miile, fãra casa, fãra nutrimentu sí parte fãra imbracaminte, batuti sí de o plóia mai necurmata; càci cetãtile sí satele dimpregiuru, in cari aru fi potutu aflá scapare, inca patimisera prin devastãrile cutremurului.

Nu se póte spune miseri'a, ce venise àsupr'a cetãtiei Lisbo'a. 16000 de zidiri zaceau surpate la pamentu, intre cari castelulu regescu, tóte bisericile parochiali sí catedrali, monastirile, spitalele sí mai tóte zidirile publice. Lisbo'a erá o gramada de ruine, ce îngropase fericirea a 200,000 locuitori sí cadavrele a 40,000 de ómeni.

Dupa lect. l. Hüsters.

41. Franci'a.

Care dintre voi n'a audítu de imperati'a cea mare sí poterica a Franciei, care este un'a din cele d'antãiu nu ale Europei numai, ci ale pamentului intregu, cu o aria in Europ'a de 10,000 miluri □. sí mai multu de 37 mill. locuitori, cu armati'a ei, in tempu de pace preste 400,000 feciori, cu 484 nãi de resbelu, cu 119 fortãretie, cu 8550

tunuri, cu mai multe de 15,000 năi de comerț, cu negoiu de 1500 milioane franci pe anu!

Tiér'a acésti'a mare, 'avuta și frumoșă este spre mn. r. de la Spani'a și spre a. dela Germani'a, pe candu vecinele ei spre mn. suntu Belgiulu și Oland'a. ear spre a. Marea atlantica. Muntii Franciei suntu la md. Pireneii, la md. r. Alpii cu Montblanculu muntele celu mai înaltu în Europ'a, la a. Jur'a și Vogesii, pecandu în celelalte părți suntu mai cu séma șesuri și monti mai mici.

Riuri are Franci'a 100, dintre cari cele mai mari suntu: Loire (cetesce Loar), Garon'a, Ron'a și Sen'a.

În privința fertilității Franci'a este o țera binecuvântată; la mn. ea are produsele țierilor de mijlocu: cereale, pome, legumi, fenatie; ear la md. se afla în mari multimi alamăi, portugale, castane, migdale. fice (smochine) și olive, cari parte mare ajungu și prin țierile năstre. Renumite suntu și vinurile franceșe, care se espórta pâna 'n țierile cele mai îndepărtate. Agricultur'a cu toți ramii ei, asemenea economi'a vitelor, dar cu deosebire meseriile, industri'a, fabricatele și comerțulu suntu în cea mai frumoșă flóre. Ceea ce atinge cu deosebire fabricatele și manufacturele din lăna, matase, pele, argint și aur și lucrurile de galanteria și moda, Francesii în privința acestor'a

suntu cei d'antâiu in lume, si numai Englesii si Germanii potu rivalisá cu ei.

Capitala Franciei este **Parisulu** lângá **Se-n'a**, dupa marime a dóu'a cetate din Europ'a, ear dupa insemnatate póte cea d'antâiu. Parisulu cuprinde in periferia o aria de 8 óre, are 30,000 case, 1150 strate, 300 biserici, 25 spitale, 20 teatre si preste $1\frac{1}{2}$ mill. locnitori. Parisulu este centrulu politicu, industriariu, comerciale si literariu alu Franciei intregi; de aceea se si d'ice proverbialmente, ca „Parisulu este Francia.“ — Alte cetâti insemnate suntu: **Lion** cu 300,000 loc, cu cele mai de frunte matasarii; **Marsili'a** cu 260,000 loc., celu d'antâiu orasiu de comeriu maritimu; **Bordeaux** (cet. Bordo) cu 160,000 loc. si celu mai insemnatu comeriu cu vinuri; apoi fortarietile **Toulon**, **Cherbourg**, **Lille**, **Brest**, **Strassburg**, **Toul** si **Metz**, cari se numera intre cele mai tari in Europ'a.

De Francia se tine in Europ'a in sula **Corsica** cu capitala **Ajaccio**, patria Napoleo-nidiloru, ear in celelalte pârti de pamentu mai multe tieri si tinuturi, dintre caricea mai de frunte este **Algeria** in **Africa**.

42. Parisulu, capitala Franciei.

Cine n'a auditu de Parisu, capitala cea mare si renumita a Franciei, carea numera $1\frac{1}{2}$ millionu

locuitori și după Londr'a este cea mai mare cetate în Europ'a, ear în privinți'a însemnătății ei peste totu poate cea d'antâiu cetate pe pământul

Parisulu, pe lângă aceea ca este resiedinti'a Imperatului și a guvernului, se privesce că centrulu tuturor lucrărilor mari ale Francesiloru; căci în tôte: în politica, literatura, comerțiu, industria, dă-tine și mode Parisulu dă tonulu; de aceea și este încātu-va adevăratu, ca Parisulu este Fran-ci'a. Și încă cătu pentru ceste din urma, nunumai pentru Francesi, ci mai pentru tóta Europ'a elu premerge.

Parisulu este situatu pe ambii tîermi și pe mai multe insule ale riului Sen'a, și pentru de a-lu încungiură, trebuie 7-8 ore. În părțile lui mai vechi este ziditu neregulatu cu străte strîmte și strâmbe; dar cu atâ'ta mai regulate, mai largi, mai drepte și mai strălucite suntu strătele mai nòue, cari pentru maréti'a loru construcțiune în adevăru suntu surprindiatóre. Dintre piațele Parisului mai însemnate suntu: Piați'a Concordiei, a Vandomei, a Victoriei și Cîmpulu lui Marte, menitu pentru e-sercitiile militari. Între număròsele palatieri esce-léza alu **Tilerieloru**, Luvrulu, palatiulu re-gescu,— resiedintie ale familielor domnitóre, și atâtu pentru marimea, cătu și pentru arhitectur'a, frumseti'a și strălucirea loru între cele d'antâiu de pe pământu. Că biseric'a mama a Parisului se privesce catedrala arhiepiscopesca numita Notre-

Dame, adica a Dómnei nóstre, a maicei Preacurate, zidita inca in secolulu 11. Un'a din cele mai stralucite biserici este biserica invalidilor, unde se afla ingropatu imperatulu Napoleone.

Parisienii, cá toti Francesii, suntu ómeni fórte futi, ageri, buni la inima, tíuu fórte multu la delicatelia sí finetia in conversare, vestminte sí intra tóte, iubescu patri'a sí natiunea loru cu mare ambitiune, sí cátra straini suntu fórte amicabili sí veratici. Mai la tóte miscárilé din Franci'a Parisienii au facutu inceputulu. — Cátu pentru industria, productele Parisieniloru, mai cu seama lucrarea metaleloru nobili, márfilé merunte numite de galanteria sí moda, suntu vestite in tóta lumea. Pentru frumseti'a, eleganti'a sí gustositatea loru, pecandu d. e. ale Englesiloru se distingu mai multu prin soliditate sí trainicia.

Aprópe de Parisu suntu orasiéle: Versailles, (cet. Verseli), Fontainebleau (cet. Fonten blo) sí mai multe altele, cu castele, palaturi sí gradini imperatesci fórte pompóse.

43. Muntele Mont-Blancu.

Intre Alpii penninici eminéza cá unu colossu, ce dominéza totu síroлу muntiloru, Mont-Blanc-ulu cu cele trei piscuri ale seale, ce 'n veci suntu acoperite cu nea. Mont-Blanc-ulu e in Sabaudi'a (acum

de Franci'a) si se 'naltia 14,676 urme preste luciulu mării. Mont-Blanc, adeca Muntele-albu, se chiama pentru aceea, căci néu'a, ce 'nvelesce crescutulu lui, i dà fatia alba stralucitóre. Impregiurulu lui stau munti cunea si ghiatia, spre cari elu caută cá cu o superiotate mândra. Pisculu celu mai inaltu alu Mont-Blanc-ului este o spinare angusta de siese urme de lata, care in Sabaudi'a se chiama „spinarea dromedarului.“ Eu trebuí se iau cu mine mai multi conductori, spre a ne urcă pe acestu uriasiu de munte. Dupa orologiulu meu amu calculatu acuratu, ca la dealu mi trebuira 15 óre si la vale numai 5 óre. Drumulu erá repedíciosu si ostenitoriu. Luaseramu cu noi o scaritia, ne armaseramu incaltiamintele cu pinteni de feru si ne provediuseramu cu betie tari cu cuie dinjosu.

Drumulu preste unii ghiatiari erá amenotiatu de pericolulu de a lunecá si a cadé, si 'n lóta privinti'a fórte ostenitoriu. Dar ce greutáti nu invinge dorinti'a de a vedé si a 'nvetiá mai multu ! Diece pâna la dóuesprediece urme departati unii de altii, ne tineamu strinsu de o fune lunga, ce o apucamu cu o mâna. De pe acésta stánca plantele perisera si nu inverdiau nici cându, numai ici colea esia din pétra câte unu firu de earba. Spre apusu-médiadi dela stánca e unu adapostu, unde ne culcaramu se odichnimu. Pamentulu erá petrosu si vertosu. Fiindu sufletulu meu iu miscare atátu de mare, nici pe pilot'a cea mai móle nu mi aru fi venitu somnulu.

Dar conductorii mei, tempiti pentru marimile și frumsetile naturii prin îndelungula obicei, fiindcă făcuseră mai de multe ori acea călătorie, așa dormiau de greu, încâtă voietulă celă mare ală unei lavine cădiendu nu-și potă desceptă. Fiindcă de aici drumulu nu mai eră periculosu, pentru aceea ne continuaramu călători'a pe lună. Cătu de pompoasă și maiestōsă mi se aretă natur'a în lumin'a acēt'a! Deasupr'a mea stele cu strălucire lominōsă, la o parte lun'a, de tōte părțile piscuri de zapada, ce sclipiau că argintulu celă mai curat. Departe 'ngiurulu meu se întindeă o arie de nea cu radicatori în forma de valuri, însă nemiscaciōse. Mi se pareă că unuBC nuorp, Că care piscurile cele posomitate de nea se radicau că stānci de basaltu din oceanu. Tacerea cea solennă și o singurătate departită de totu șgomotulu lumii desceptara în mine simțieminte fiorōse, mai spaimentatōre. Nēu'a și ventulu, după ce merseramu mai departe, așa mi vatemara ochii, încātu d'abiă măi poteamu caută 'ngiurulu meu; dar unghendu-me cu balsamulu, celă portamă totu la mine, reulu se usioră.

Ajunseramu la mai multi ghiatiși și trebui se sarimă preste abisuri periculōse. Preste creptaturile mai mari se gramadisera nēu'a și ghiati'a că nisce puncti, preste cari trebui se trecem, macarce acelea în totu momentulu amenintiau că se șfarma, și macarce sub ele se cascau abisuri nemăsurate dinainte

ochiloru nostri. Néu'a o aflai de totu curata si alba, de ti luá vederile. Aici incetéza tóta viéti'a si domnesce mórté si tacere mormentale, ce se curmá numai prin calcarea nóstra si prin cartiaél'a nelei. Mai departe spre culme se deschisera in tóte păr-tile abisuri; néu'a inca se facù atátu de vertósa si ghiatiósa, încátu conductorii, ce mergeau înainte, trebuiau se taie cu securile, ce le adusesera spre scopulu acest'a, trepte pentru suisiu. Aerulu atât'a se facù de subtlre, încátu adeseori trebuia se stau pe locu, cá se resuflu. Me cuprinse o oboséla mare si o slabire a tuturoru poteriloru. O mica miscare casiuná, de mi umblá pulsulu mai tare si mi bateá inim'a cu taria. Perdusem tóta post'a de mancare, si ori ce bucata mi erá gretiósa. Mi venia câte odata se mi postescu aripi, se potu sborá la vale si se mi vinu iar in fire. Piedecile si greutátile, ce se duplicara, se poteau invinge numai cu cea mai mare incordare. Ajunseramu la páturo de nea móle, in care ne cufundaramu pâna 'n genunchi, si adeseori me temeamu, ca vomu cadé pâna 'n fundu. Fára voia tipai odata, cându me cufundai pâna preste cópse in zapada. Mai batjocurindu dise unulu dintre conductorii: „Englesii totusi nu suntu asiá curagiosi, precum mi s'a spusu!“ — „A fostu numai o spaima trecátore in loculu acest'a neindatinatu“, respunse eu rusínatu, „careá si pre celu mai nefricosu lu póte sguardú pentru unu momentu.“

Greutatea cea mai mare, ce o simtîi acum, erá aerulu, care din ce in ce se totu subtîia. Asiá me simtîi de sdrobitu, încálu credeamu ca nu mai potu face nici unu pasu; dar eramu atátu de aprópe de tînta, erá se me retragu acum si se perdu resplat'a osteneleloru mele? Numai cea mai sigura imposibilitate m'aru fi potutu induplecá la acést'a. Se me fiú suitu pán'aici pe Mont-Blanc si mai departe nu? Acést'a nu mi erá premiu indestulitoriu pentru greutatele petrecute. Inainte! dísei cátra mine insumi; numai unu molaticu se descurgéza! — si eata ca merse. O! spiritulu póte demandá multu asupr'a corpulu revoltatoriu, si asiá se si fia, cá se-si tîna domni'a asupr'a lui! — Acum U seers facú bránu'ia in forma de valuri Acusi acusi eramu pe vérsulu Mont-Blancului, la punctulu celu mai inaltu alu unei párti întregi a lumei. Totu, ce e viu, erá departe injosu sub mine. Eramu mai aprópe de ceru, dar si de creatoriulu acestui munte. Me cuprinse o tacere sánta, plina de cugetári si simtieminte. Atátu de insufletitu, atátu de mare nu m'amu simtîtu inca nici odata. Ah, de totu pecatulu, de tóta slabiciunea doriamu se fiu curatu acum, cá aerulu, ce lu inspiramu, Sufletulu meu erá mai liberu; elu se pareá ca s'a descatusiatu de tóte legaturile, ce i le pune corpulu. Me simtîi fericitu cá cîi nemoritori.

Aerulu erá curatu si limpede, si prospectulu, ce lu aveamu de pe spinarea cea angusta a muntelui,

erá netiermuru si nu se póte descrie. Spre resaritu se deschideá dinaintea ochiloru mei tinutul Milanului, spre resaritu-médiadi alu Parmei, spre médiadi Genov'a. O parte din Franci'a de médiadi, unu lantiu de munti Elvetici, Ghiatiari, Alpi, cá musionóiele, valea Chamouni o vedeamu la piciórele mele. Afara de Monte-Ros'a, care inca e mai asiá de inaltu cá Mont-Blanc ulu, toti ceialalti munti cu piscurile loru mi se pareau cá nisce pamentu colinosu. Afundu sub piciórele mele spre médianópte pluteau nuori; de darulu séu stricaciunea, ce o duceau ei altoru tieri, eu la inaltínea acést'a nu poTEAMU avé parte. Intr' alta lume me credeamu transpusu; numai la amicii mei cogetamu aici.

Sórele apusese, cându parasii „Dromedarulu“, dela care mi luai adio pe vecia, cându eata natur'a se stralucí prin o privelisce nóua. Celu mai frumosu rosíu porfiríu lucíá spre rasaritu in nuori, pe cându cerulu se bolteá deasupr'a loru vétetu inchisu, ba mai negru. Unulu din conductori slobodí inadinsu unu pistolu, care in aerulu celu subtire dete o pocnitura neinsemnata.

Brisson.

44. Elveti'a.

Nu este tíera in Europ'a, carea in privinti'a frumsetiloru firesci se se póta asemená cu Elveti'a, nici poporu, care in bravur'a barbatésca si in iubire a de patria si de libertate se intréca pre locuitorii ei.

Elveti'a s'eu Svitler'a, cu aria de 739 mil. □, este formata de giganticii munti, numiti **Alpi**, ce despartu Franci'a, Germani'a si Itali'a. Acesti munti, incepundu din Franci'a de md. r., se intindu in bratie poterice prin Elveti'a, Tirolu si alte tieri austriace pâna 'n Turci'a; ei suntu muntii cei mai inalti si mai imposanti in Europ'a. Centrulu loru este Elveti'a. Aici, plecandu cá dintr' o radacina poterica din muntele Santu-Gotthard, se impartu in 4 ramuri: unu ramu, **Alpii de Bern** si **Wallis**, mergu spre md. si a.; alu doilea, **Alpii de Granbünden** si **Glarus**, spre r. si mn. Piscurile loru cele mai inalte, acoperite de nea perpetua, suntu: **Monte-Rosa**, **Matterhorn**, **Cembinu**, **Finsteraarhorn**, **Aletschhorn**, **Vergur'a** (**Iungfrau**) s. a., tôte dela 12,000 pâna la 14,000 urme, va se dca mai de doue ori asiá inalti, cá piscurile Carpatiloru. In acesti munti gigantici suntu locuri, care inca nu le a calcatu picioru de omu. Cu tôte acestea omulu pin admirabilea sea istelã si staruintia a desplicatu muntii, a umplutu abisurile si prin inaltimi de 5-6000 urme a facutu drumuri spre tierile vecine. Astfelu de drumuri minunate suntu cele duse preste muntele **S. Gotthard**, **S. Bernhard**, **Splügen**, **Iuliu** s. a., precum si celu facutu de Napoleone I. preste **Simplon**, care are 264 poduri si parte este sapatu pe sub stânci. Pâna la

aceste înalțimi, unde numai pentru câte-va săptămâni se topesc nevăzută și ghiată, locuiesc oameni; căci în muntele S. Bernhard, la înălțime de 7548', se află o monastire vestită, cea mai înaltă locuință de om în Europă.

Munții acești-sunt despicați de nenumerate riuri, dintre cari cele mai mari sunt următoarele patru. **Renula**, care merge spre mn. în Germania, după-ace aprópe de Schaffhausen formează un cataractă minunată, aruncându frumósele sale valuri peste stânci în adâncime de 60 urme;— **Rona**, care merge spre a. în Franța; **Tessinulu** și **Ticinulu**, care merge spre md. în Italiă, în fine **Innulu**, care merge spre r. în Austriă. Unele din riurile acestea formează lacuri mari, adunci, cristaline, pline de pesci și de mare importanță pentru comunicație. Celu mai mare din ele este Laculu de Geneva, prin care trece Rona, apoi celu de Bodon, prin care trece Renula. După ele urmăze laculu de Zürich, alu Patru-Cetățilo, alu Neuchatelului, s. a., cari prin frumósitatea și amenitatea lor atragu în toate verile mii de calatori din țeri străine.

Clima Sviterei este de totu felurită, precum în nici ună alta țera europeană în spațiu atât micu; căci pe cându pe vârful muntilor stă nevăzută și ghiată de ani nenumerați, și încetăze orice vegetație: prin unele văli atâtă e de caldu, ncātu se facu vinuri foarte bune și se cocu fruptele

de md. Pe la mijloculu muntiloru suntu paduri de bradi si pini, printre cari pascu turmele cele numeroase si renumite ale Elvetiloru. Aici si mai in josu suntu stanele cele renumite elvetice, unde se gatescu casii esportati in tote partile; aici petrecu pastorii elvetici, cantandu doinele cele doioase, care Svitierulu le iubesco ca vieti'a sea.—In fine pe la polele muntiloru suntu paduri de stejari, fagi s. a. si pasiunile cele mai grase; eara prin vali si angustele siesuri, pana unde pote ajunge plugulu si sap'a, pamentulu este cultivatu in modulu celu mai bunu.

Productivitatea tiei, pe langa tota silinti'a locuitoriloru, nu e atatu de mare, ca ea se-i pota nutri. Ceea ce insa li-a denegatu natur'a, cerca a suplini ei prin barbatta; caci industri'a, fabricatele si comerciulu Elvetiloru tinu rindu cu ale celoru mai inaintate popore, si torturile, ferariile, panurele, matasariile, orologele, lemniarii le s. a. ale Elvetiloru suntu respandite pana prin tieri departate.

Elveti'a este **republica**. Adeca, cele 22 districte („cantone“), din cari consiste, se guverneza singure pre sine prin consiliile loru, eara tote la olalta au dieta comuna, carea reside pe rendu in Z ũ r i c h, B e r n si L u z e r n, din care cauza aceste trei cetati se potu numi capitalele

Elvetiei. Armata stabile Elveti'a nu are, ci fiacare barbatu este datoriu a militá dela anulu alu 20-lea pâna la alu 44-lea,— o intocmire atátu de practica, încátu acésta tierisióra la tempu de nevoia este in stare a pune pe picioru preste 200,000 armati. Locuitorii, alu càroru numeru trece de $2\frac{1}{2}$ millióne, preste jumetate suntu de vitia germana, ceialalti suntu parte Francesi, parte Italiani, dintre cari din urma vreo câte-va dieci de mii se numescu Romani si Ladini (Latini). Religiunea loru este parte cea reformata, parte cea rom. catolica. In oficiu se intrebuintiéza limb'a maioritátiei tinutului; insa si celelalte au deplina valóre, si toti Elvetienii culti vorbescu tóte trei limbile.

Cetáti mari Elveti'a nu are, si pentru nenumeratele curmaturi prin munti nici ca póte avé; ear cele mai insemnate suntu: **Genev'a** (Genf) lângá laculu de acelasi nume, la locu de totu frumosu, cu 40,000 loc, universitate, multe institute literarie, si industria mare, mai cu séma in orológe; **Zürich**, lângá laculu seu, cu 40,000 loc. si universitate; **Basili'a**, pe ambii tiermi ai Renului, cetate vechia si avuta; **Bern**, **Luzern**, **Neuenburg**, **Lausanne**, **S. Gallen**, **Schaffhausen** s. a. In tinutulu Aargau se afla vechiulu castelu **Habsburg**, originea domnitoriloru Austriei.

45. Germani'a.

Dela pólele de mn. ale Alpiloru pâna la Marea medinoptiale si resariteana, încungiuratu in partea

apuseana de Franci'a, Belgiu si Oland'a, ear in cea resariteana de Russi'a, Poloni'a, Boemi'a si Ungari'a, in centrulu Europei, locuiesce poporul germanu. Pamentulu lui este impartitu intre o multime de staturi mai multu séu mai putinu independinti, dar cu tóte acestea se computa intregu sub numele de „Germania.“ La md. fórté montósa, pe la mijlocu delósa si colinósa, Germani'a spre mn. devine unu siesu estinsu pâna la mări. Totu complexulu tieriloru germane cuprinde o aria de preste 11,000 mil. partrate, ear poporatiunea loru suie la 46 millióne, mai preste totu Germani curati, numai putinu amestecati cu Slavi si Iudei.

Muntii Germaniei la md. suntu **Alpii**, cu nenumarati rami. Alu doilea ramu insemnatu de munti suntu **Jura**, cari vinu din Elveti'a, si despicati prin Renu si Dunare, si-continua cursulu loru spre mn. resaritu, pâna se 'ntalnescu cu muntii Boemiei. Cam pe mijloculu Germaniei se estinde **Padurea Turingica**, carea desparte Germani'a de md. si Germani'a de mn. Spre mn. resaritu de la acést'a suntu muntii **Harz**, ear dealungulu Renului de partea drépta **Padurea-négra** (Schwarzwald), **Oden**, **Taunulu**; ear de cea stánga **Vogesii** s. a. Toti muntii Germaniei, afara de Alpi, nu trecu preste inaltimea de 6000 urme.

Apele Germaniei suntu multe si mari. Din **Padurea-négra** isvoresce **Dunarea**, carea priimesce

tóte apele de pe partea mn. a Alpiloru, apoi dându in Ungari'a, de aici in Romani'a, se vérsa in Marea-négra. Pecându Dunarea curge spre resaritu, pe atunci **Renulu**, isvorindu din muntele Alpiloru S. Gotthard, curge mai antáiu spre mn. r., apoi facendu laculu celu mare de Boden (de $8\frac{1}{2}$ miluri lungu si $2\frac{1}{2}$ latu) se întórce spre apusu incungiurandu tóta Elveti'a, dupa aceea se sucesce spre mn. si formandu multu locu mediuin'a intre Germani'a si Franci'a, se scurge in Marea germana séu de mn. Dintre riurile lui laterali cele mai insemnate suntu: Aru, Necaru, Main, Mosel si Maas. Renumiti suntu tiermii Renului pentru frumseti'a loru naturale, marita prin barbati'a si cultur'a locuitoriloru. Alu treilea riu alu Germaniei este **Elb'a**, carea vine din Boemi'a si se scurge in Marea de mn; intre Renu si Elb'a curgu riurile Ems si Weser. In fine din muntii Moraviei vine **Oder'a**, si se vérsa in Marea-baltica. De lacuri este avutu mai cu seama tinutulu Alpiloru.

Productivitatea Germaniei tine mijloculu intre fertilitatea tieriloru de md. si de mn. Ea produce tóte fruptele insusite climatei moderate.

Locuitorii Germaniei, Germanii, suntu unulu din cele trei vitie mari ale popóreloru Europei, si se marginescu spre r. cu Slavii, ear spre md. si a-cu popórele romane. Ei dupa religiuine suntu impartiti in romano-catolici si protestanti, mai in párti

egali (cei-a-precumpenindu încátu-va). **Agricultur'a** in toti ramii ei, apoi **industria** și **negotiulu** Germaniloru suntu in mare aventu, ear in privinti'a **culturei** nu i întrece'nici unu poporu de pe pamentu. Universități are Germani'a preste 20, gimnasia, scóle reali, industriali, comerciali s. a. nenumerate; ear populari atátu de multe, încátu putni ómeni, atátu barbati cátu și femei, se voru aflá acum între Germani, cari se nu scia cetí și scie. Asemene inaintári gigantice au facutu și facu Germanii și pe terenulu artilorú; și poesi'a, pictur'a și music'a germana suntu fórté respectabili, pe candu in privintiá politica Germanii s'au aretatu mai puțin activi decâtu alte popóre.

Statele cele mai insemnate germane suntu Prus-si'a și Austri'a, apoi urméza regatele: Bavari'a Saxon'a, Virtenberg'a, dupa ele mai multe ducate și principate.

Capitala Prussiei și centrulu puterei Germaniei de acum—fára Austri'a—este **Berlinulu** lângá Spree, cu mai multu de $\frac{1}{2}$ millionu loc., un'a din cele mai mari, mai insemnate și mai stralucite cetáti ale Europei. Cá capitali mai merita a fi insemnate: **Monaculu** in Bavari'a, **Dresd'a** in Saxoni'a și **Stuttgart** in Virtenberg'a, tóte trei remarcabili și pentu institutetele lor de sciintie și arti. Dintre numerósele fortaretie, prin cari se apera tíer'a de invasiuni dinafara, cele mai de frunte suntu: Coblentiu, Mogunti'a (Mainz), Ulm, Magdeburg, Stettin,

Danzig, Erfurt s: a. Centrele comerclului germanu maritimu suntu cetátile: **Hamburg**, **Lübeck**, **Bremen**, **Stettin**, **Danzig** si **Königsberg**, ear ale comerclului internu: **Berlinu**, **Lipsi'a**, **Francfurtu** lângá Mainu si **Frankfurt** lângá **Oder'a**, **Coloni'a**, **Norimberg'a**.

46. Tierile de josu: **Belgiulu** si **Oland'a**.

Aceste dóue tieri la mn. a Franciei si la a. Germaniei, mai de multe ori unite si iarasi despartite, dela 1830 incóce compunu cele dóue regate **Belgiulu** si **Oland'a**. Ele se numescu si **tiér'a de josu**, pentruca positfunea loru in parte e mai afunda, decâtu lociulu mării medinoptiali, cu carea se marginescu la apusu. Dar cum se póte acést'a? Aici in adeveru trebuie se admire cine-va puterea spiritului, a barbatiei si a perseverantieii omenesci, care din nisce bálti si rovine nefolositóre a facutu câmpuri asemene gradiniloru, ba care s'a luptatu cu marea si a scosu din bratiile ei tinuturi intregi. Dealungulu mării mai cu seama in Oland'a, suntu facute umplaturi (gaturi) gigantice, spre a se aperá tiér'a da valurile ei. Cáci marca are insusírea, a cresce (fluxulu) si a scadá (refluxulu) in intervale regulate de câte 6 óre, si asiá ea la casulu d'antáiu s'aru reversá preste o mare parte a tieriei si aru innecá totu, ce aru affá in calea sea, deca nu i-aru fi pusu omulu stavilele accs'ea. Asemene si riurile

pe alocurea au curgere mai josu decâtu marea, si asiá nu aru poté descarcá in tr'ens'a apele lorú; dar locuitorii cei barbati li-au facutu porti in umplaturi, cari riurile insele si-le deschidu pe tempulu refluxului, candu marea se afla retrasa si fundulu ei este golu; apói revenindu fluxulu, elu insusi inchide portile, si atunci riurile stau. Dar fiindca si asiá pamentulu este baltoosu si nu s'aru poté lucrá, pentru aceea tier'a este taiata crucisiu curmedisiu de canaluri, paraie si siantiuri, si Olandesulu adeseori trebuie se are si se cosésca intre astfelu de canaluri, cá intr'o cetate, bá si cas'a si curtea sea trebuie se si-o apere de inundári prin canaluri. Cu tóte acestea insa poporulu belgicu si olandesu este unulu din cele mai avute; si pecandu adeseori pre locuitorii tieriloru celoru mai fructifere i vedemu lipsiti de pâne, pe atunci casele tieraniloru Olandesi sémena a castele boieresci, si satele lorú a cetáti.

Ari'a acestoru tieri cuprinde aprópe la 1200 miluri—, dintre cari ce-va preste jumetate vinu pe Oland'a; ear in privinti'a populatiúnei precumpanesce Belgiulu, carele are $4\frac{1}{4}$ mill., pecandu Oland'a numai $3\frac{1}{2}$. Desimea locuitoriloru, mai cu séma in Belgiu, atát'a e de mare, încátu in unele tinuturi locuiescu câte 10,000—15,000 ómeni pe milu, precumu nu mai aflámu nicalrea in Europ'a. (Asemenati d. e. Belgiulu cu Transilvani'a!) Locuitorii Belgiului suntu parte de viti'a romana (**Valoni**) si vorbescu

mai cu s $\acute{e}$ ma limb'a franc $\acute{e}$ sa, parte de viti'a germana (**Flandri**) si vorbescu c $\acute{a}$ si Olandesii, limb'a olandesa, ce s $\acute{e}$ mena multu cu cea germana, cu deosebire cu a Sasiloru transilvani, cu cari Olandesii au multa asemenare in t $\acute{o}$ ta privinti'a. Belgii suntu mai toti rom. catolici, Olandesii protestanti. Ocupatiunea Belgiloru, pe l $\acute{a}$ nga agronomia, baiesitu (carbuni de peatra, feru si plumbu), negociu pe mare si pe uscatu, este **industri'a** in mesura admirabile. Olandesii se ocupa cu agronomi'a, mai cu s $\acute{e}$ ma cu **cultivarea gradiniloru**, si semintiele loru de legumi si flori se esp $\acute{o}$ rta in t $\acute{o}$ ta lumea; apoi cu economi'a viteloru si cu **pescuitulu**. Cestu din urma se port $\acute{a}$ $\acute{o}$ recandu in mesura at $\acute{a}$ tu de mare, inc $\acute{a}$ tu Oland'a prin tr'ensulu er $\acute{a}$ p $\acute{o}$ te cea mai avuta ti $\acute{e}$ ra in Europ'a. Pescii cei mai indatinati suntu balenele (chitii) si cu deosebire i r i n g i i, cari se esp $\acute{o}$ rta in t $\acute{o}$ ta lumea si adueu Olandesiloru pe totu anulu dieci de mil $\acute{i}$ one florini. R i u r i l e mai insemnate suntu: R e n u l u, M a a s si S c h e l d e, cari avendu scurgere putina se v $\acute{e}$ rsa preste ti $\acute{e}$ ra si intra in mare prin o multime de gari.

Clim'a Belgiului este mai uscata si mai sanat $\acute{o}$ sa, a Olandei umed $\acute{o}$ sa; cerulu parte mare nuorosu si neguros.

Cet $\acute{a}$ tile de frunte in Belgiu suntu: Capitalea **Bruxell'a** cu 260,000 loc, un'a din cet $\acute{a}$ tile mai de insemnate ale Europei; apoi G e n t, A n t w e r p e n

L u t t i o h (franc. Liége), fia-care preste 100,000 loc., cu fabricate si negoliuri fôrte importanti.— Demnu de amintire mai este **Waterloo** pentru batali'a cea mare, in carea Engliter'a si Prussi'a intrunite invinsera la a. 1815 pre Napoleone si fa-cura capetu indelungatului resbelu european.—

Capitala Olandei si resiedinti'a Regelui este **Haag**; ear cea mai importante cetate e **Amsterdam**, cu 260,000 loc., unulu din centrele comer-ciului din tôta lumea si in privinti'a avut'ei pôte numai de Londr'a intrecuta. Amsterdamulu e ziditu lângă sinulu mării numitu **Zuider-See** pe 90 in-sule legate intre sine prin 280 poduri. Dupa elu urméza **Rotterdam**, la gur'a Renului, cu 120,000 loc., cetate renumita comerciale; **Haarlem**, renumitu in tôta lumea pentru pompósele sele florării. In fine amintimu sî de orasielulu **S a a r d a m**, unde imperatulu celu renumitu alu Russiei, **P e t r n c e l u M a r e**, pe la a. 1700, vrendu se cultive larg'a sea imperatia, nu s'a rusinatu ain-vetiá insusi la facerea náiloru. Cas'a, in carea a locuitu imperatulu, se arata inca si astadi.

Oland'a si in celelalte pârti ale pamentului are numeróse colonii, mai cu séma in Asi'a.

47. **Englitter'a.**

Regatulu Angli'a séu Englitter'a séu **Britanni'a**-mare este compusu din insul'a **Britanni'a** cu **Scott'a**,

din insul'a Iri'a și dintr'o multime de insule mai mari și mai mici. Engliter'a este unicul stat u i n s u l a r u in Europ'a. Ari'a părtiloru europene ale regatului face preste 5700 miluri patrate.

M u n t i a r e Engliter'a propria numai puțin și neînsemnati, Iri'a mai nu; dincontra Scott'a este tiéra muntósa și delósa. Dintre riuri cele mai însemnate sunt: in Engliter'a **Tamis'a** s é u **Tem-s'a**, **Tren't'a** și **Tin'a**, care se vérsa in Marea de mn., **Severn'a** in canalulu de Bristol; in Scott'a **Clid'a**, in Iri'a **Sanonulu**. Tóte aceste riuri in sine sunt mai puțin însemnate; insa avendu curgere tardia și intrandu marea aduncu in alviere loru, ele devin navigabili. Tóte riurile mai însemnate sunt legate între sine prin multimi de canale.

C l i m'a Engliterei este indeobste cá a tuturor insuleloru. Marea stempera și caldur'a și frigulu; de aceea vér'a nu e asiá caldurósa, nici ear'n'a asiá frigurósa, precum aru trebui se fia dupa positiunea geografica a tiei. Vinulu și fruptele de md. nu se facu, ear bucatele și pasiunile prosperéza bine; cu tóte acestea insa, și cu tóte ca agricultur'a in nici o tiéra europeana nu e atât de înaintata cá aici, Englesii parte mare totusi traiescu cu pâne cumperata, adeca cu bucaté importate din alte tieri, parte mare din Romani'a și Russi'a. Padurile lip-sescu mai de totu; dincontra insa e inzeestrata tiér'a

in mesura estraordinaria cu **carbuni de pétra** si cu **feru**.

Numerulu locuitoriloru Engliteri europene suie la $29\frac{1}{2}$ milliône, in Engliter'a si Scoti'a mai cu séma protestanti, in Iri'a mai cu seama rom. catolici. Ocupatiunile loru suntu cele mai felurite: **agronomi'a**, economi'a vitelor, pescuitulu, baitulu, dar cu deosebire **industri'a si comerciulu**, cu cari intrecu tôte popórele nu numai ale Europei, ci ale lumii intregi. Ce vi se pare? Engliter'a are nài de negotiu preste 28,000, cari cutreiera tôte mările si tierile pamentului, esportandu si importandu! Nàile de riuri suntu nenumerate.

Industria ~~Cacésta~~ ~~ara~~ ~~colossale~~, ~~ib~~ ~~care~~ ~~aj~~ ~~se~~ ~~ocupa~~ ~~cu~~ tôte productele pamentului, dar cu deosebire cu bumbacu, pànure, feru si otielu, sticlaria, porcelanu, pensaria, pelaria si mata saria, se 'naintéza fórte multu prin grandiósele straturi de carbuni de pétra, care suplînescu lips'a paduriloru si atât'a suntu de mari, încátu numai in bâte dela Newcastle si Sunderland lucra câte 70,000 ómeni. Ear comerciulu se ajuta prin insasi positiunea insulare a tierii, carea i deschide tôte mările pamentului. Cu dreptu cuventu dar se numesce Engliter'a **domnitórea măriloru**. Tôte aceste impregiurări au conlucratu, spre a gramadi in Engliter'a averi colossali, precumu nu se mai afla in nici o tiéra a Europei; dauna numai, ca

împartirea lor între locuitori este atât de neegală! Căci pe când în mâinile unor-a sunt concentrate averi de milioane, pe atunci masa cea mare a popoului este multă mai săracă, decât în alte țări; și precum năcăirea în Europă nu se găsesc atâte averi, că în Anglietă, asiă iarăși nici o țară din Europă nu are atâtă săracime (proletariatu), că Anglietă. Prin toate cetățile ei cele mari sunt mii de oameni, cari nău casa nici măsă, ci petrecu dălele prin fabrică întunecăse, ear nopțile pe străle, pe sub porți, poduri și canale.

Englesii sunt unu ramu alu vitiei germane; literatură lor este ună din cele mari și mai avute de pe pământ; ear institutiunile lor de stat sunt de modelu și altor popore. Armătă de uscatu este ne'nsemnată, căci număru în pace numai 150,000 feciori; dincontra însă armătă marina (flotă) este cea d'ântăiu în Europă, căci aveă în anulă 1866,630 de năi, între cari 506 vapore, cu 9734 de tunuri.

Gigantică capitale a Anglietă este Londră, lângă Temsă, cea mai mare și mai avută cetate în Europă, centrulu comerțului din toată lumea. Ea are peste 2 $\frac{1}{2}$ milioane de locuitori, vase dăca, căți are d. e. toată Transilvaniă. Ea măsura în lungime 8, în latime 4 ore; are 200,000 case, 10,000 străle, 600 biserici și capele s. a. A două cetate a regatului e Liverpool cu 400,000 loc.

și industria și negoiu grandiosu. Cele mai însemnate fabrici de bumbac suntu în **Manchester** și **Glasgov**; cea cu 340,000, cea cu 390,000 loc. În fabricatele de fier esceleza **Birmingham** cu 300,000 și **Sheffield** cu mai multu de 100,000; în lucrarea lânii **Leeds** cu 200,000 locuitori; dintre cetățile, unde se cultiva mai multu științele, însemnămu **Greenwich** cu turnu astronomicu foarte renumitu; **Oxford**; **Cambridge**; **Edinburg**, capitala Scoției, și **Dublin**, capitala Irlandei, toate cu universități, în fine **Canterbury**, reședința Episcopului—Primate alu Angliei. Ear că fortărețe merita a se însemna: **Woolwich** cu arsenale (armarii), **Plymouth**, unde se ține o parte a flotei, **Portsmouth**, un'a din fortărețele de rangulu întâiu în Europ'a, **Dover** în Anglie, carei-a corespunde **Calais** în Franța, trecătoarele acestoru două țeri, despartite prin Canalulu numitu **La Manche** (măneca) și prin Passulu de Calais.

Grandioase suntu posesiunile Angliei în toate celelalte părți ale pământului; căci acelea facu o parte însemnata a pământului întregu. Cele de frunte dintre ele suntu: în Americ'a mn. vastele țeri de **Hudson**, **Panam'a** și o multime nenumărată de iusule; în Asi'a **India**, în Afric'a **Capulu bunei speranțe**; în Australi'a iarasi ținuturi vaste de dieci de mii miluri.

48. Londr'a, capitalea Engliterel.

Londr'a, gigantic'a capitale a Engliterel, mesura in lungime 8 sî in latîme 5 ôre, are la 10,000 piatie sî stratei 600 biserici sî capele, la 200,000 case sî 2,800,000 locuitori; vaze dica, mai multi decâtu Transilvani'a intréga.

Londr'a e compusa din 5 pàrti mari sî cuprinde o multime de sate sî orasielè dimpregiuru, ce le a inghititu sî necurmatu le inghite Sàmburele Londrei este „Cetatea“ (city); aici se afla biserica S. Pavelu, cea mair mare biserica reformata in tóta lumea, zidita dupa form'a bisericeii S. Petru din Rom'a; aici stà toverulu, ozidire mare vechia, mai de multu resiedinti'a regiloru, astadi armaria sî prinsóre de statu; aici e cas'a svatului, palatiulu primariului (lordmaiorului) Londrei s. a.; aici e centrulu negociului, sî cine nu are negociatoria aici, unde boltele, magazinele, comptoarele stau sîru de sîru, acel'a nici ca se socotesce intre negociatorii considerabili. „Capetulu apuseanu“ (Westende) se distinge prin piatie pompe in forme de gradini sî prin cele mai stralucite negociatorii, care mai cu seama nóptea, la minunat'a illuminatiune de gasu, dau o privire incantátore. In „Westminster“ resiede famili'a regésca, cuprindendu singuru castelulu cu bisericile, curtîle sî gradinile sele locu câtu o cetate. In fine capetulu resariteanu (Ostende) sî celelalte pàrti mai nóue suntu ale negociului sî ale facreei nàiloru, apoi mai cu séma dealungulu Temsei locurile magazineloru, ale incarcatului sî descarcatului, ale fabri-celoru, masîneloru sî lucrátóreloru de totu felulu.

Privirea Londrei este marétia, dar nu vesela, precum e d. e. a Vienei, ci intunecatu sî seriósá. Cerulu Engliterel parte mare este nuorosu sî negurosú; mai adaugendu la

acést'a mille de urlóie lungi ale fabriceloru, alu càroru fumu negru de carbuni se asiédia ca o pàcla innadusítóre asupr'a cetàtiei, apoi e usioru de priceputu, cum mai nici odata, nici candu e tempulu mai serinu, nuse póte vedé dintr'odata cetatea intréga. Pe lângá acést'a cele mai multe case suntu facute numai de caramido netinciuite; numa bisericile, zidirile publice sî casele prin pàrtíle mai nóue suntu imbracate cu pétra séu tinciuite sî colorate.

Umbletulu, strépetulu, strigatulu pe strate este fàra margini sî mai absurdiesce pre strainulu. Carele mari sî mici, incependu dela caret'a lordului pàna la carói'a de carbuni, in tóte formele sî marimile, necurmatu se misca in càte 6—7 renduri unulu lângá altulu prin stratele mai late; trotoarele cele pàna la doi stànjini de late nu suntu de ajunsu pentru pedestrii, cari se calca unii pre altii. Dar càti ómeni umbla pe Tems'a insusu sî 'njosu; càti sbóra pe drumulu de feru portatu pe arcuri preste copersierile caseloru; càti vinu sî pléca pe Tems'a la dealu, la vale, precum sî pe cele 5 drumuri ferate, unde carele vinu sî mergu pe tóta díu'a de mai multe ori, pe unele la tóta ór'a, ba pe unulu totu la patrariu de óra!

Dar ce viétia e la porturi, cari potu cuprinde 1000 nài, ce vinu cu mårfuri de totu felulu din tóte pàrtíle lumei sî iar incarca articuli pentru tóte tierile pamentului, mai eu seama in sa pentru Indi'a sî Americ'a! De ambe pàrtíle Temsei suntu magazii de magazii, unele de marime colossale. Asiá d. e. síngure magazinele de tabacu cuprindu unu spatiu de patru juguri.

Unulu din cele mai minunate lucruri ale Londrei este Tunnelulu pe sub Tems'a, care se sî socotesce intre cele 7 minuni ale lumei nóue. Cá se nu se intrerumpa umblarea pe Tems'a prin unu podu, ce erá de lipsa ase face

la unu locu fôrte umblatu, unu Francesu, anume Brunel, a datu planulu, a se zidí unu podu pe sub Teme's'a sî dupa lucru incordatoriu de 19 ani. dupa nenumerate greutãti, pedeci sî periculi, la anulu 1843 finí opulu celu grandiosu. Doue drumuri in lungime de cãte 1300', unulu pentru mergere, altulu pentru venire, suntu scobite pe sub Teme's'a cu nespusa maiestria, in form'a unoru buti gigante. Inaltîmea loru e de 20, latîmea de 14 urme, sî intre boltitura sî alvi'a riului este o pãtura de pamentu in grosime de 15 urme, asiã, incãtu riulu vêjaie sî nãile umbla in inaltîme mai de 6 stãnjini pe deasupr'a capeteloru ómeniloru umblatori prin Tunnel.

Cãtu de avuta va fi o cetate cá Londr'a! Asemene ei in avulîi adeveratu ca nu este ali'a pe pamentu. Dar ómeni seraci suntu in Londr'a? M'ai multí de cãtu ori unde. Dieci de mii traiescu aici numai din cersîtu sêu furtu, tragendu-si d'abia sufletulu prin unghiuri intunecóse sî necurate., fãra casa, fãra mésa, fãra prãndiu sî cina, fãra lucru sî odichna sigure. Si pe lãnga capitalistii cei putredi de avuti, cari risipescu pe totu anulu millióne preumblandu-se prin tóte tierile lumei, cãti voru fi morindu in Londr'a, cari nici odata n'au esîtu din cetate, nici odata n'au vediutu unu cãmpu in floritu sêu o holda inspicata sêu o padure verde, nici au audîtu vreodata iu viêti'a loru cantandu cuculu sêu mierl'a sêu priveghitóra!

49. Dani'a sî Scandinavi'a.

Intre Marea de mn., Oceanulu atlanticu sî Marea 'nghiatata dela mn de o parte, sî Marea baltica sî uscatulu Russiei de alta parte suntu situate cele trei tieri Dani'a, Svedi'a sî Nor-

v e g i'a, dintre cari ceste două din urma se numescu și **peninsul'a scandinavica**. In mai multe epoce ele au fostu impreunate; astadi insa suntu despartite, formandu fiacarea câte unu regatu independinte, insa asiá, ca Svedi'a și Norvegi'a au unu rege.

Ari'a **D a n i e i**, carea consiste din peninsul'a Jütlandi'a și insulele Seeland'a, Fünen, Farøer, Island'a s. a. mai mici, cuprinde preste 2700 mil. □ cu $1\frac{3}{4}$ milliöne ómeni; ear a **S v e d i e i** cu **N o r v e g i'a** preste 14,000 miluri. Dar de-si ari'a acésti este fórte mare, mai mare decâtu d. e. a Germaniei intregi, totusi populatiunea e fórte putina; càci partea cea mai dinafara spre Marea 'nghiatista pentru frigulu celu cumplitu alu unei érni de 10 luni și pentru sterpiciunea pamentului mai nu se póte locuí; dupa aceea o parte fórte 'nsemnata cuprindu muntii Scandinavi, ce despartu Svedi'a și Norvegi'a; in fine lacurile cele multe și padurile cele enormi, ce umplu tierile, lasa putinu locu pentru agricultura. Asiá populatiunea, afara de pãrțile de md., este fórte rara și face numai ce-va preste 6 milliöne. Mai toti locuitorii se tinu de relig'unea reformata-luterana și de viti'a germana, și pe lângu tóte greutãt'ile, cu cari au a se luptá, suntu fórte culti, asiá încãtu in fiace casa affii Bibli'a și o carte de cantãri și de rogaciuni, și toti locuitorii sciú. celi și scrie. In Norvegi'a pentru departãrile cele mari ale case-

loru nu se potu aduná copiii la scóle, ci invetia-
torii umbla pe la ei din casa 'n casa.

Muntii cei mai insemnati suntu in Svedi'a si
Norvegi'a **Scandinavii**, cari despartu aceste dóue
tieri,— munti nu atátu inalti, câtu intinsi, lati si
seci. Island'a este plina de m n n t i . v u l c a n i c i ;
si este unu ce de totu strainu, cá, pecandu ei pe
dinafara suntu acoperiti mai pánajosu cu nea, pe atunci
din craterii (gurile) loru necarmatu ese fumu si abori,
vestindu foculu gigantic, ce arde inlauntrulu loru.
Cei mai insemnati suntu **H e c l ' a** si **C r a b l a**. Multi
dintr'ensii vérsa din sine fún'áni de apa atátu de
ferbinte, încátu locuitorii si-gatescu bucatele intr'ens'a.

R i u r i l e acestorai tieri nu suntu insemnate,
dar **l a c u r i l e** cu apa frumósa limpede nenum-
rate. Cele mai insemnate suntu: celu de **W e n n e r n**,
de **W e t t e r n** si **M ä l a r e n**,— tóte in Svedi'a.

P a m e n t u l u Daniei, precum si pàrtilé me-
didiali ale Svediei si Norvegiei producu bucate,
mai cu séma secara, ovesu, ordiu ; pasiunile suntu
fórté grase, si frumset'a si felurimea planteloru
(„Flor'a“) Svediei se dtce a fi cea mai mare in
Europ'a. Spre mn. insa încetéza vegetatiunea din
ce in ce mai tare ; stejariulu si fagulu disparu, si
remàne pinulu micu si piticosu, apoi mestecaculu
numai in forma de tufisiu merantu. In fine se perde
si acest'a si pamentulu aru remané de totu golu
si sterpu, déca mam'a natur'a nu l'aru fi imbracatu

cu m u s c h i. Muschii acesti'a, cari cá medicina sub numele de „muschi de Islandi'a“ ajungu si pe la noi, suntu pentru putinii locuitori ai aceluor tînuturi nepretiuuti, sdrobindu-se meruntu si folosindu-se cá nutrimentu in locu de faina. In pârțile de md. locuitorii se nutrescu din agricultura si din economi'a viteluor, cari ambe suntu in stare fôrte buna; ear la mn. mai cu seama din pescuitu si din tînerea t a r a n d i l o r u, unicului animalu de casa, ce mai pôte trai in acele regiuni triste. Industri'a si fabricele nu suntu considerabili; dar negociatori'a, mai cu seama pe mare, este fôrte insemnata, căci respunde in dóuemări, si totdeodata si rentabile, căci tóte nările, ce voruse intre din Marea germana in cea baltica, séu din cést'a in ceea, trebuie se tréca prin strimtorile (Sund, Beltulu mare si micu) acestoru tieri. Articuli de frunte ai comerçului scandinavu suntu **lemnele** si **fernu**, in care din urma privintia Svedi'a este cea mai avuta tíera in Europ'a.

Intre cetátile acestoru tieri esceléza **Kopenhagen**, capitala Daniei, zidita in insul'a Seeland, cu 150,000 loc, fôrte frumósa, centrulu negotiului si alu literaturii danese; **Stockholm**, capitala Svediei, lângu laculu Mälarn, la locu atâtu de frumosu, încátu mai rivaliséza in privintia acést'a cu Lisbo'a, Neapolea si Constantinopolea;— in fine **Christiani'a**, capitala si cea mai de frunte cetate comerciale a Norvegiei.

Atâtu Dani'a, câtu și Svedi'a mai au și colonii în alte părți de pământu.

50. Russi'a.

Aruncându ochii pe chart'a Europei, observâmu îndată la resaritul ei o țiera, ce se întinde dela capetulu ei de mn. până la celu de md., și cuprinde jumătate din ari'a Europei. Ce țiera e aceea ? Aceea e **imperati'a Russiei.**

Russi'a se estinde dela Marea-înghiatiata până la Marea-négra, muntii **Caucasu** și laculu Caspicu, și iarasi dela Marea-baltica, Germani'a, Polôni'a, Austri'a, Romani'a până la muntii și riulu **Uralu**, ce despartu Europ'a de Asi'a, și cuprinde o aria de 90,000 miluri $\square$ cu 67 milliône de ómeni ; ear computându-se și enormele ei posesiuni din Asi'a și Amer.c'a, suprafati'a ei e de 370,000 miluri $\square$ cu aprópe la 80 milliône ómeni. Mai a opt'a parte din totu pământulu uscatu se tine de acésta imperati'a colossale, carea în privinti'a marimei nu are alt'a asemenea sîesi. Și déca spatiulu acesta nu aru fi póte mai pe jumătate pământu sterpu și nefolosibile ; déca numerulu populatiunei aru coresponde marimei spatiului ; în fine déca populatiunea aru avé cultur'a și libertatea , ce o posedu celelalte popóre mari europene : atunci Russi'a fàra 'n-doiéla aru fi celu d'antâtu statu pe pământu.

Afara de muntii Uralu la r. si Cascasu la md., numai prin mijloculu Russiei mai trece unu sfru de muntisiori. numiti *Waldai*; dintr'alte tóta Russia européana este unu siesu vastu mai neintreruptu.

Clim'a Russiei este fórte felurita si se póte reduce la trei classe. Dela Petropolea insusu nu se mai facu bucate, si vegetatiunea devine din ce in ce mai seraca. Pe la mijloculu Russiei clim'a este stemperata si cóce productele tieriloru nóstre, afara de vinu; in fine la md. se afla si vinu, ba ici colea chiaru si fruptele de md.

De ape Russi'a e fórte avuta. La mn. a. suntu lacuri nenúmerate, intre cari esceléza **Ladog'a** si **Oneg'a**, cele mai mari in Europ'a. Mai prin mijloculu imperiului curge maréti'a **Volg'a** („mam'a Volg'a," dupa cum i dicu Rusii), celu mai mare riu in Europ'a, care dela isvórele se se pâna unde se vérsa pe 65 de guri in Laculu Caspicu, face unu cursu de 430 miluri. Totu in laculu Caspicu intra si **Uralulu**, pe candu in Marea Azovica se descarca **Donulu**, in cea négra **Dniprulu**, **Bugulu** si **Dnistrulu**; in cea baltica **Vistula**, **Dina** si **Neva**; in fine in cea alba si cea inghialata **Dvina**, **Pecior'a** s. a.

Locuitorii Rusiei suntu de fórte multe vitie: poporulu predominantu suntu **Rusii**, celu mai de frunte ramu alu vitiei slavice; apoi urméza Polonii, Oermanii, Finii si multe alte popóre. Numerulu Ro-

mànilor din Russi'a (Bessarabi'a russésca) nu se scie cu securitate ; dar se crede, ca suie la 800,000 R e l i g i u n e a predominantă este cea gr. or., de carea se tîne totu poporul rusescu împreuna cu curtea imperatésca; es'e in sa o pareră cu totulă gresită, déca multi scriitori straini dicu, ca capulu bisericeii russesci este Imperatul ! Totu de religiunea resariteana se tînu sî Romàni, Grecii sî o parte a Rutenilor sî a Armenilor. Germanii suntu mai cu séma Lutherani, Polonii rom. cat.; ear popórele din Caucasu se tînu parte mare de Mahomedanismu.— I n d u s t r i a s i f a b r i c a t e l e russesci pe lângă ale popórelor apusene suntu numai in pruncia ; ear **comerciulu**, ajutat prin atâte mări, lacuri, riuri sî canaluri, a luat aventu fôrte insemnatu. Se pôte dice pe scurtu, ca Russi'a espôrta produse crude (bucate, vite, piei, pesci, icre s. a.) sî impôrta produse prelucrate.

Capitalele marelui imperiu suntu dóue : capitalea vechia **Moscva** („Cetatea cea sântă“, „inim'a Russiei“), mai la mijloculu tierci, cu pompósele palatii imperatesci, la 400 de biserici sî la 400,000 loc.,—sî capitalea nóue **Petropolea** (Sanct-Petersburg), zidita pe la anulu 1700 de Petru celu Mare lângă sinulu finicu sî riulu Nev'a. Petropolea este un'a din cele mai mari, mai pompóse sî mai avute cetăti ale Europei, ear in privint'a comerçului fără 'ndoiéla celu d'antăiu locu alu imperiu-

lui rusesco. Cá centre ale comerçului marítimú mai merita a se numí: **Arc h a n g e l u** la Marea-alba, **A s t r a c h a n u** la laculu Caspicu, **O d e s s a** la cea négra, **R i g ' a** la cea baltica, **R e v a l u** si **C r o n s t a d t** in sinulu finicu, pecandu in comerçulu terestru esceléza: **M o s c v ' a**, **C a s a n u**, **C h i e v u**, **T u l ' a** si mai cu séma **Nischnai-Novgorod** cu târgurile seale cele enormi, la cari concurgu sute de mii de ómeni din tóte pârtilé lúmei.

De Rossi'a se tine si o parte a **regatului Poloniei**, care órecandu se estindeá dela Marea-baltica pâna la Marea-négra, cuprindeá preste 13,000 miluri si **erá unulu din cele mai poterice** staturile ale Europei, ear de pe la anulu 1770 se afla impartitu între Rusi'a, Austri'a si Prussi'a. In tinutulu acestui regatu cade vechi'a capitale polona **Varsiovi'a**, dupa Moscú'a cea mai mare si mai insemnata cetate a imperiului.

Bessarabi'a pâna la anulu 1812 a fostu tíera romanésca si s'a tinutu de Moldavi'a; ear la anulu acest'a, in urm'a unui tractatu între Russi'a si Turci'a, a venitu in possessiunea Russiei. La a. 1856, in urm'a resbelului din Crime'a între Russi'a si poterile apusene aliate, Russi'a a redatu Moldaviei o parte mai mica din Bessarabi'a, si adeca o fâsta de a stâng'a Prutului si o parte dela Dunarea de josu; ear partea cea mai mare este si acum in possessiunea ei.

51. Moscú'a, vechi'a capitale a Rusiei.

De-si capitala actuala a Rusiei este Petropolea, totusi poporul rusescu ramane lipitu cu inim'a sea mai multu de vechi'a capitale Moscú'a, carea cu reverintia si pietate o numesce „sant'a Moscú'a.“ D'ar si este Moscú'a in adeveru o oglinda mai credincioasa a vietii rusesci, decatu Petropolea cea noua si plina de straini.

Moscú'a este situata langa riulu de acelasi nume intr'unu siesu roditoriu, mai in centrulu imperiului rusescu, din care cauza se si numesce „inim'a Rusiei“. Aspectulu ei de departe este forte imposante: marimea cetatiei, carea numera la 400,000 locuitori; palatiile imperatesci, cele preste 300 biserici cu turnuri inalte, parte smaltate cu verde, parte cu cupole aurite, i dau o vedere de totu extraordinaria si pompasa. Inlantrulu cetatiei obiectulu, ce trage antai'a data ochii strainiloru asupra-si, este castelulu imperatescu numitu *Creml*, cu o multime de biserici si palatie maretie. Pomp'a si stralucirea acestoru palatie surprinde si pre cei ce au facutu calatorii indelungate: paretii unoru sale suntu imbracati intregi in auru. Reverintia Rusiloru catra acestu castelu cu sanctuarele si reminiscintiele lui istorice atai'a e de mare, incatu multi se insamna cu semnu crucei si se inchina la pamentu, candu se apropia de elu.

Moscú'a e unu locu forte vestitu in Istoria, caci aici se franse puterea imperatului Napoleone la a 1812. Multi; din voi voru fi auditu de imperatulu Francesiloru Napoleone Bunaparte, celu mai mare erou atu tempului nou; pentruca si din mosii vostri multi au portatu arnele asupr'a lui in „bataile Frantiozului.“ Elu dupace cuceri mai tote tierile Europei—afara de Engliter'a—pleca in tomn'a anului 1812 cu o armata ne mai pomenita pana atunci, ca se se bata

cu imperatulul rusescu Alexandru, care nu voiá a se supune vointei lui. Rusii, indata ce intrara Francesii in tíer'a lorú, se totu retrasera in càmpiile lorú cele enormi, aprindiendu si satele in urma, cá armat'a lui Napoleone se nu afile cele de lipsa. Dupa multe lupte fórte sangeróse in fine intrara Francesii in Moscú'a. unde sperau ca voru aflá tóte cele trebuincióse sí voru poté ierná.

Napoleone se incortelase in castelulu Tiariloru, armat'a cea góla sí flamenda incepuse a se recreá: candu deodata se latí faim'a cea ingrozitóre, ca Moscú'a arde! Rusii de tóte pàrtile i dedusera focu. Astfelu arse cetatea cea mare sí bogata in restempu de patru dile neintreruptu; a se stinge foculu nu erá cu potintia, càci casele dupa datin'a de pe atunci a Rusíloru erau partea cea mai mare de lemnu. Acum incepura Francesii a se retrage, dar Rusii i incungiurau de tóte pàrtile, dandu-le atacuri neintrerupte. Intr'ácea frigulu crescú in modu infricosiatu; vestmintele sí nutrimintele armatei franceze nu sosira la tempu; mii de soldati perira de geru sí de fóme; mii se innecara in riuri; sí din $\frac{1}{2}$ millionu de sosdati, Napoleone d'abiá esí din Russi'a cu 8000 feciori buni de lupta; preste 200,000 perisera. Asiá se fini acestu resbelu infricosiatu, la care luase parte mai tóta Europ'a.—

Nu departe de Moscú'a este pompós'a *monastire a S. Treimi* („Troitia“), cea mai marétia in Russi'a, ba póte in tóta crestinatatea greco-orientale.

52. Peninsul'a balcanica.

Numele de „peninsul'a balcanica“—dupa muntii Balcanu—lu pórtá tinutulú dintre Dunare sí Mările adriatica, ionica, mediterrana, egeica, marmara sí

négra, séu cu unu cuventu : **Turel'a europeană** și **Greci'a**, din cari ceea cuprinde cam 6500 m. □. cu 10 mill., ear cést'a ce-va mai puțin de 1000 miluri cu $1\frac{1}{4}$ mill. de ómeni; apoi **Serbi'a** și **Muntenegru**.

Din strulu celu lungu alu Alpiloru se tragu prin peninsul'a balcanica dóue ramuri principale: u-nulu. sub numirea de **Giar-Dagu** și **Pindu**, merge paralelu cu Marea adriatico-ionica, altulu sub numirea de **Balcanu séu Emu**, merge dela apusu spre resaritu și se termina in Marea-négra. Din aceste ramuri mari se impráschia altele mai mici, asiá, iucátu mai fiacare provincia are printr'ensele marginile sele firesci.

Riulu principale e **Dunarea**, mediuin'a de mn. a imperiului turcescu propriu decátu Romani'a; din riurile ei laterali celu mai mare e **Mora v'a** (in Serbi'a). In Marea-egeica se scurgu **Mariti'a**, **Vardarulu**, **Peneulu** s. a., mai tóte cu cursuri scurte. Preste totu peninsul'a balcanica este cam seraca de ape curgátore.

Clim'a preste totu este móle, dar nu asiá móle cá 'n Itali'a și Spani'a subt asemenea latime geografica; ernile, firesce afara de munti, suntu usióre și cu puțină nea. Pamentulu e bunu și roditoriu; cu tóte acestea insa nu produce atât'a, cátu aru poté, căci agricultur'a preste totu se afla pe unu gradu fórté de josu. Industri'a este dór și mai

neînsemnate, iar negotiulul maritimu se afla în mal bună stare. Articuli de esportu suntu : bucate, vite, fröpte de meadiadi, untu-de-lemnü, matase, bum-bacu, tabacu, vinu; iar cei de importu : cafeä, manufacture si fabricate.

Locuitorii Turciei europene, cam 10 milliöne, suntu förte feluriti, atätu dupa origine si limba, câtu si dupa religiune. **Turcii**, poporulu predominantu, cam $\frac{1}{4}$ din numerulu totale alu populatiunei, se tinu de religiunea lui Mohamedu, Evreii de legea lui Moise. **Slavii**, impartiti în Serbi, Bulgari, Bosniaci, Albanesi s. a., suntu mai toti gr. or., asemenea **Grecii Romänii**, parte compacti cá agricultori si negotiatori, parte nomadi (calatori) cu turmele lorü prin Macedoni'a, Tessali'a, Epiru, Albani'a,—vorbescu unu dialectu alu limbey Romäniloru dela Carpati si Dunare, dar amestecatu cu cuvinte grecesci, slavice si turcesci; iar în scrisu se folosescu de limb'a gréca, din care cauza scriitori straini—förte cu nedreptulu— adeseori i au socotitu între Greci. Numerulu lorü nu este cunoscutu cu esactitate; se crede însa, ca ajunge dela 1—2 milliöne. Ei, afara de unele franturi neînsemnate, toti se tinu de biseric'a resariteana.

Imperiulu turcescu multu tempu a fostu förte potericu, si Turcii erau [pe atunci g öz'a Europei. La a. 1683 venisera pâna sub zidurile Vienei. Astadi imperiulu acest'a, cadutu în amortire, se ar

la într'o stare atâtu de debile, încatu d'abiá se
fmai sustine.

Locuitorii **G r e c i e i** suntu mai toti Greci :
mai cu seama pastori, agricultori si negociatori.
Greci'a pâna la a. 1829 a fostu o parte a imperi-
ului turcescu; atunci insa poporul grecescu, a-
jutatu de poterile mari europene, prin lupte inde-
lungate, grele si gloriose a scuturatu jugulu turcescu,
si astfelu s'a constituitu **regatulu Greciei** de
astadi, care cu pasi repedi merge spre inaintare.

Cam in asemenea referentie cá Romani'a stá
sub protectiunea Portiei si principatulu **Serbi'a**,
cu aria de 1100 mil. □ si ce-va preste 1 mill. lo-
cuidori, cei mai multi Serbi, apoi Románi, Bulgari,
Greci s. a. cu capitala cea insemnata **Belgradu**
lânga Dunare.

Ear in muntii dintre Marea adriatica, Bosni'a,
Albani'a si Serbi'a s'a sustinutu o tierisióra inde-
pendinte, Cernagor'a séu **Muntenegro**, cu 70
mil. □ si 120,000 loc. serbi; capitala e **C e t i n e**.

Vestit'a capitale a Turciei este **Constanti-
noplea** (Sambul, cum i dicu Turcii,— Tiari-
gradu, cum o numescu Slavii). Acésta cetate ea
singura are o istoria. In tempurile vechi erá aici
cetatea Bisantiu Constantinu celu mare, Imperatulu
Romaniloru, care a traitu pe la anii 330 dupa Chri-
stosu, a stramutatu scaunulu domniei dela Rom'a
ici, si asiá Constantinoplea—numita dupa numele

Iul-a devenitu capitalea imperatfiei romane. Mai tardă s'a impartitu imperati'a romana in două: cea apusă și cea resariteana. Cea apuseana s'a stinsu curendo; ear cea resariteana, in decursulu tempului cu totulu greisata, a statu până la a. 1453, cându o surpara Turcii, ocupandu Constantinopolea. De atunci ea este capitalea imperiului turcescu, resiedinti'a Imperatului, care se numesce Padisiachu sėu S u l t a n u, și a consiliului acestui-a (Divanu, „Inalt'a Pórtă“). Constantinopolea este chei'a între Europ'a și Asi'a, și cá atare de cea mai mare insemnate. Dar și pentru marimea (1 mill. loc.), portulu celu mare, in care intra și esu pe anu câte 20,000 vase, pentru avuti'a sea, precum și pentru frumseti'a și amenitatea locurilor dimpregiuru ea este un'a din cele d'antăiu cetăți ale lumii. După ea urmėza A d r i a n o p o l e a, F i l i p o p o l e a, T e s s a l o n i c u l u, S e r e s, S o f i ' a, S a r a i e v o, orasie de comerciu; V a r n ' a lângă Marea nėgra, apoi cetățile dela Dunare: V i d i n, R o s c i u c u, S i l i s t r i ' a s. a., tóte fortaretie.

Capitalea Greciei este A t i n ' a, cetate frumosu infloritóre, dar cu tóte acestea astadi mai numai o umbra a Atinei vechi, carea pentru multele și marile asiediaminte literarie se numiá „scól'a lumii“.

Turci'a are inca multe și insemnate possessiuni in Asi'a cu aria de 31,000 mil. □. și 16 mill. de ómeni. — Asemene mai are in Europ'a sub „protectiunea“ sea: Romani'a și Serbi'a, mai de

totu independinti, precum si in Asi'a si Afric'a mai multe tieri.

53. Privire preste Europ'a.

Spre apusu dela pamentulu celu mare alu Asiei se intinde o peninsula cu multe insectiuni si cu forme felurite, atinsa la medianópte de undele cele reci ale Mării ghiatióse, la apusu si mēdiadi de Marea mediterana. Acēsta peninsula este Europ'a, partea nóstra de pamentu, carea dupa pamentulu insulare Australi'a intre celelalte este cea mai mica. De 5 ori mai mare este Asi'a, de 4 ori Americ'a si de 3 ori Afric'a; dar popóarele Europei suntu domnitóre mai preste tóte celelalte natiuni. Déca alte tlnuturi ale Asiei si Americēi, ce se afla sub zon'a fierbinte, farmeca pre calatoriulu prin marimea si frumseti'a planteloru, prin gratiositatea si colorile animaleloru, prin marimea si sublimitatea fenomeneloru naturali, apoi, cumpanindu bine folósele si daunele, totusi in tóta privinti'a Europ'a este pentru omu locuinti'a cea mai priinciósa.

Adeveratu, ca in ceea-ce privesce suprafati'a ei, Europ'a—luandu afara Oland'a nóua cea compusa din insule— la inceputu a fostu dotata dela natura mai pu tlnu; pentrucă avuti'a ei de astadi in plante de siguru cea mai mare parte este mai multu importata, decâtu propria. Luandu afara arborii nostri de padure, câte-va soiuri de tufe folositóre si unele plante cepóse si rada-

oînose, mai tôte celelalte erburi, care Europ'a astadi le produce cu prisosintia, suntu transplantate aici din alte continenturi. Chiaru si soiurile nôstre de bucate suntu venetice, si patri'a lor va fi Asi'a; si precum in timpul mai de curendu ne dete Americ'a cartof'a (merulu de pamentu) cea multa folosita si folositore, si tabaculu celu putinu folositoriu, insa multa placutu: asiá ne dete Asi'a sortele de póme nobili: cerasi'a, persec'a, merulu, alamái'a, smochin'a, pepenele si chiaru si vinulu.

Dar tocmai intru acést'a se cuprinde preferintia cea mare a Europei inaintea celorlalte párti ale lumii, ca clim'a ei cea moderata si-insusiesce atátu de usioru produsele altoru tieri, insa fár de a avé scaderile acelor-a. Europ'a in asemenare cu alte párti ale pamentului are munti, riuri si lacuri numai de mai mica insemnatate; padurile ei nu se potu asemená cu codrii cei stravechi ai Americii; si surile ei nu se potu compará cu mările de nesipu ale Africeii si cu savannele cele monotóne ale Americii; animalele ei cele mai poterice suntu debili si neinsemnate pe lângá animalele uriasie din Africa si Asi'a; dar pentru aceea apoi in Europ'a ele intempina pre omulu intr'unu modu mai prietinosu si mai blándu. Noi nu cunóscemu asprimea, grozavia si lungimea iernei din Sibiri'a si Americ'a de medianópte; subt asemenea graduri de latime continentulu nostru produce inca bucate si multe feluri de frupte, unde acele dóue tieri, fiindu mai tot-

deun'a pline de ghiata, dau raziloru sei locuitori nu-mai muschi si tufisii scundu. Nónne ne este straina furi'a oraganeloru Indiei apusene, ne suntu straine infricosiatele contraste de ferbintiela si geru, cum se afla in Americ'a si Asi'a; déca si nu ne zimbesce cerulu in pomp'a tieriloru tropice, apoi nu cunoscemu nici acele bóle cumplite nimicitoare, de care suntu cercetati locuitorii aceloru tieri atátu de glorificate;—cium'a asiatica si africana si frigurile galbene ale Americi d'abiá atingu marginile cele mai dinafara ale Europei. Bucurosu ne lipsimu de acele pustii de nesipu mai fàra margini ale Africei si Asiei, in cari nu póte traí nimicu cu viétia; bucurosu ne lipsimu de morastinele Americi cu esundàrile loru cele infricosiate; bucurosu ne lipsimu de multimea cea nenumerala a animaleloru si insecteloru ei parte periculóse, parte celu putinu fórté uricióse, rapitoare séu veninóse. Fàra grija se lasa Europeanulu somnului in câmpu, in padure, in fenatiu, fàra a se teme de espirarea cea veninósa a unui aeru infectatu, séu de tari'a si veninulu unor animale potèrice, de musculitie uricióse si de sierpi periculosi. Clim'a cea mai preste totu blànda, aerulu celu mai preste totu sanatosu dau Europeanului acea frumseta si taria trupésca, prin carea elu in generalu se distinge de celelalte popóre ale pamentului; si e probabile, ca ele i dau si neneg-bilea superioritate spirituale. Erop'a din tóte

părțile lumii este cea mai cultă, ba cea singură cultă. Din Asi'a a esitu omenimea, a esitu cultur'a, dar de mii de ani ea a datu locu obiceiului mortu, barbariei selbatice și maimutiariiei neinfrenate. Europ'a de mai multu de 2000 de ani este centrulu tuturoru cunoscintiiloru, tuturoru sciintiiloru, tuturoru artiloru, tuturoru negociatoriiloru și meseriiloru, tuturoru naravuriloru blânde și nobili, și numai de unu seculu încóce incepe și in Americ'a de médianópte o cultura mai nobile, mai cu seama prin colonisti europeni. Numai in Europ'a a aflatu crestinismulu latírea cea mai mare, la marginea lui de médiadi-resaritu pere semilun'a Islamului cea intrata cu forti'a, precum a peritu de multu la marginea ei apuséna, și din Europ'a esu vestitorii cei insufletti ai Evangheliei, spre a predicá mantuirea lumii tuturoru popóreióru pamentului.

L. Thomas.

54. Asi'a.

Cea mai mare parte de pamentu este Asi'a; căci ari'a ei impruna cu insulele face preste 800,000 miluri □. Dar și poporatiunea ei e mai numerósa, decâtu a tuturoru celorlalte continuturi, și suie la 800 millióne.

Asi'a e legata de Europ'a prin muntii cei lungi ai **Uralului** și cei inalti ai **Caucasului**, ear de **Afric'a** prin **istmulu de la Suez**. Marginele ei

suntu: la mn. Marea ghiatiósa, la r. Marea-mare séu lina, éra la md. Marea indica.

Dintre muntii Asiei dóue síruri suntú mai însemnate: **Altai**, cari despartú Sibiri'a de Chin'a, sí **Himalai'a**, care desparte Chin'a de Indi'a. Cesti din urma suntú cei mai înalti munti pe pamentú, cáci au piscuri, ce ajungú la 27,000' preste fati'a márei; va se dica suntú mai de dóue ori atâtú de înalti cá culmile Carpatiloru. Muntii acesti-a despartú Asi'a în trei párti mari. Dela Altai spre mn. se estinde unu siesu vastú, **Sibiri'a**, o tíera în partea cea mai mare atâtú de frigarósa, de stérpa sí de pustia, ncátú pe ari'a ei de 260,000 miluri. □. locuiescu numai cam 3 mill. ómeni, sí **Russi'a**,—de carea se ştine,—o folosesce adeseori cá locu de pedépsa pentru cei osanditi; a fi tramisú la Sibiri'a însemnéza acolo: a fi condemnatú la cea mai grea prinsóre.— Intre Altai sí Himalai'a este imperiulu celu mare alu **Chinei**, cu 254,000 m. □. sí 500 mill. ómeni, în privinti'a marimei întrecutu numai de Russi'a, ear în privinti'a populatiunei celu d'antáiu statú pe pamentú.— Spre md. dela Himalai'a suntú **Indiele** cu cele patru insule mari: **Borneo**, **Sumatr'a**, **Iava** sí **Celebes** sí o multíme de insule mai mici. Dela Chin'a sí Indi'a spre a. suntú: **Turchestanulu**, **Persi'a** sí **Asi'a mica**, carea din urma apoi se'ntalnesce cu Europ'a la Constantinopole.

Riurile Asiei indeobste suntú fórté mari. Cele mai însemnate din ele suntú: **Ob**, **Ienisei**,

Len'a în Sibiri'a; **Hoangho și Iantse-Kiang** în Chin'a, **Iravaddi, Bramaputr'a, Gange** și **Indu** în Indi'a, **Tigrulu și Eufratulu** în Mesopotami'a, despre care din urma dice S. Scriptura, ca ese din Raiu. În Asi'a este celu mai mare acu de munte pe pamentu : **Baicalulu**, de 80 miluri în lungime și 8—9 în latime.

Clim'a Asiei pentru estensiunea ei cea enormă, cuprinde în sine toate graduațiunile, dela ferbintiél'a cea nesuferibile de sub ecuatoru până la frigulu celu cumplitu alu Mărei-ghiatióse, ce amortiesce tota viét'i'a. Tóta Sibiri'a cade în zon'a rece : pamentulu nu produce făr' muschi și tufisiu seracu ; dar avutu e tinutulu acest'a de pesci și animale cu blane scumpe: vulpi, ursi, ermolini, soboli s. a. Asi'a de mijlocu cade în zon'a m o d e r a t a și are toate produsele Europei medie în mesura foarte mare. Ear la md., ajungendu cu insulele se până la ecuatoru, productivitatea ei este admirabile, atât în privinti'a multimei și felurimei, câtu și a marimei și grandiosității productelor. Acestea sunt **tinuturile cele mai frumoșe și mai fructifere de pe pamentu**. Padurile sunt totdeun'a verdi, arborii de marimi enormi, tufisiurile de marimea arborilor nostri. Alamăile, portugalele, olivele, vit'i'a de viia crescú libere, cá pe la noi arborii în paduri; dar pe lângă acestea sunt multime de produse, din cari unele nici prin tierile ee mai calde ale Eu-

ropci nu se facu bine. Astfelu suntu : Caféu'a, trestia de zacharu, urediulu, piperiulu, scortisiór'a, teulu, bumbaculu, indigulu; apoi smirn'a, tamái'a s. a., precum si o multime de arbori necunoscuti pe la noi: finiculu, chedrule, pomulu pânei, s. a. Tóte acestea de aici se aducu in Europ'a, si fiindca tierile acestea in parte suntu colonii de ale Europeaniloru, pentru aceea productele acestea se numescu in comercin „mărfuri coloniali.“

Precum e de avuta Asi'a in plante, asiá e si in minerali. In Indi'a se afla diamantu, cea mai tare, mai transparente, mai rara si mai scumpa pétra; in Uralu auru, argintu, platina—celu mai greu din tóte mineralele—, pétra magnetica; in multe locuri sare s. a., câte suntu in Europ'a. In fine Asi'a produce si **animalele cele mai mari** si mai tari. In siesurile cele grase ale Indiei pasce bibolulu si elefantulu, celu mai mare animalu terestru; in pustietáti si in trestiiiele cele cá padurile ale riuriloru traiescu leulu si tigrulu, pandindu-si prad'a; in riuri, mai cu seama in Gange, se tine infricosiat'a sioparla, crocodilulu, ce cresce pâna la lungime de 30 urme si este spaim'a ómeniloru si a animaleloru. Prin padurile cele parte mare inca necalcate de picioru ómenescu suntu sierpi gigantici, ce omóra boulu cu o lovitura si lu manánca dintr'odata, ba si cu tigrulu si leulu dau peptu. Pe crengile arboriloru se jóca feluri de maimutie si alte paseri mi-

nunate, dintre cari cea mai frumoasă este paserea raiului. Paunii și găinile noastre trăiesc acolo selbatice. Prin desierturi se afla și cea mai mare pasere, strutiul; apoi camilă cea barbata și răbduria, și gazellă cea sprintenă. Prin munți înalți se mai găsește ici colea mosculă; care airea nu se mai afla pe pământu.

Locuitorii Asiei se pot împărți în trei clase: 1. în popoare selbatice, mai eu seama la mn., care suntu barbare și trăiesc numai din venat și pescuit; 2. în popoare nomadice sau pastoresci, cari se muta cu turmele lor din locu în locu, neavendu asiediaminte statornice; acestea mai cu seama pe lângă muntii și prin podeiele tieriloru de mijlocu; 3. în popoare civile sate, care trăiesc din agronomia, industria și comerciu, și ducă viața regulată în comune și staturi. După religiune cei mai mulți locuitori ai Asiei suntu păgâni: budaisti și bramanisti; Mohamedani suntu la 80, creștini la 13, Evrei la 2 milioane.

Tierile Asiei cele mai fructifere, precum: Indiele și insulele de md., se afla în mânilor Europeniloru, mai cu seama ale Englesiloru și Olandesiloru. Cele mai însemnate popoare ale Asiei suntu: **Chinesii, Iapanesii, Indienii, Persii, Arabii, Grecii și Evreii.**

Dintre cetățile Asiei suntu mai însemnate: în Chin'a: **Peking**, cea mai mare cetate pe pământu

cu 3 mill. ómeni; apoi **Nanking** si **Canton**, cestu din urma portulu principale european; in Iapani'a **Ieddo**, cu 2 milliõne locuitori; in Indi'a: **Calcut'a** si **Bombay**; in Turanu: **Heratu** si **Cabulu**, in Persi'a: **Teheranu**, in Asi'a mica: **Damasculu** si **Smirn'a**, tóte fórté mari si locuri centrali ale negociului de mare séu uscatu.

Asi'a se numesce „le aganu lu omeni me i.“ Asi'a au impoporatu Europ'a si tóte celelalte pãrti ale pamentului. Aici s'au facutu cele d'antãiu inventiuni: a lucrã ferulu, a face si a manuì instruminte musicali, a scrie, a face harthia, a tiparì, a produce si a lucrã matasea, sticl'a, porcelonulu s. a. Aici au statu cele mai vechi imperatii ale pamentului: a Chinesiloru, Indieniloru, Assirieniloru, Medeniloru, Vaviloneniloru, Persiloru, Fenicieniloru si Evreiloru. De aici s'au transplantatu cele mai multe frupte: merulu, pér'a, persic'a, nuc'a, alamài'a, viti'a de viia s. a., si cele mai multe animali: boulu, asinulu, calulu s. a. in pãrtile Europei. In fine de aici au estu cele de frunte religiuni: cea mosaica, cea christiana si cea mohamedana. Cu tóte acestea popórele Asiei prestre totu astadi suntu cu multu inde-reptulu Europeaniloru, pãntruca cu tóte au stagnatu, au statu pe loc; si cele mai multe asedia-minte ale loru suntu si astadi, cá inainte de 1000 si 2000 ani. Pentru aceea Europeanii se nevoiescu a le radicã din letargia si a le trage la o cultura

viua, fructifera ; si vestitorii Evangheliei lui Christosu si astadi strabatu cu pericolulu vietiei tierile Asiei, ba mările, muntii si pustietățile ei, pentru de a respândi lumin'a lui Christosu, că se lumineze tuturor.

55. Palestin'a.

Care din voi n'aru dorí, se auda ce va despre Palestin'a, tíera cea sânta, in carea au traitu Avraamu, Isaacu si Iacobi; unde au invetiatu Prorocii; unde s'a nascutu, a vietuito, a patimitu, moritu si invieatu Domnulu nostru **Iisusu Christosu**; unde Apostolii au inceputu a vesti Evangeli'a, si de unde, cá dintr'unu sóre mare, s'au reversatu radiele culturei si fericirei omenesci preste totu pamentulu!

Palestin'a séu Canaanulu este o tierisióra de 465 mil. □, marginita spre a. cù Marea-medítierana, spre mn. cù muntii Livanu si Antilvanu, spre r. si md. mai cu séma cu Arabi'a.

Tíer'a este plina de dealuri si munti, dintre cari cei mai cunoscuti suntu: **Livanulu**, in care cresceau minunatii arbori chedrii, de cari se pomenesce si in psalmulu de sér'a ; apoi **Carmilulu**, unde a traitu Proroculu Iliia ; dupa aceea **Tavorulu**, unde s'a schimbatu Christosu la fatia, si nu departe de elu **Ermonulu**, in fine **Muntele-masliniloru**, lângă Ierusalimu, de care se vorbesce de atâte ori in viéti'a lui Christosu.

In privinti'a apelor Palestine astadi este multu mai seraca, decum erá in tempurile vechi. Riulu de frunte alu tierei este **Iordanulu**, in care s'a botezatu Christosu dela Ioannu. Elu isvoresce in Antilivanu si trece mai pe mijloculu tierei prin laculu **Merom**, apoi prin laculu **Ghenizaretu** séu **Marea-Galileii** séu a **Tiveriadei**, si apoi se vérsa in **Marea-mórta**. Impregiurimile Iordanului in vechime erau fórté roditóre si pline de ómeni, mai cu séma erau vestiti pentru rodirea si frumseti'a loru tiermii lacului Ghenizaretu, unde petreceá cu atát'a placere Christosu cu Apostolii sei. Ací erá **Capernaum**, care evangelistii 'lu numescu cetatea Christosu; ací erá **Vitsaid'a**, patri'a Apostolilor Andreiu, Petru si Filipu; ací **Tiveria d'a**, unde se aretase Christosu umblandu pe apa. Astadi insa tinuturile cele frumóse, roditóre, binecultivate si pline de locuitori, atátu ale Iordanului, cátu si ale altoru párti, suntu pustii nesipóse, locuite numai de fére si alergate de pastori si talhari arabi (beduini).

Tóta Palestine pe tempulu lui Christosu erá impartíta in patru provincii: **Iudea**, **Samaria** si **Galilea** dincóce, si **Perea** dincolo de Iordanu.

Dela Imperatulul Davidu, carele a traitu cu 1000 de ani inainte de Christosu, pana astadi capitalea Palestinei a fostu mai neintreruptu **Ieru-**

Ierusalimul, cetatea cea sânta a Evreilor, și acum și a creștinilor. Aici stetea pe muntele Sionului cetatea lui David; dincolo pe muntele Moria marți'a biserica a lui Solomon, la carea lucrasera mii de ómeni 40 de ani; colo despartitu de cetate numai prin pereulu Chidronu, se înaltea Muntele-masliniloru, unde a începutu Christosu patimile seale și de unde s'a nãlțiatu la ceru. Ierusalimulu pe timpul lui Christosu avea preste 100,000 loc., care numeru însa la serbatórea cea mare a Pasciloru creșceá pãna la 1 millionu, adunandu-se atunci Evreii din tóte pãrțile intr'ensulu. Ierusalimulu la anulu 70 dupa Christosu s'a stricatu prin Romani, și poporulu evreescu s'a risipitu preste tóte țerile pamentului. Mai tardiu a fostu ocupatu Ierusalimulu de Arabi, apoi de Turci; la anulu 1099 lu mai loara inca odata creștinii, dar nu lu potura tiné, și asiá acel'a de atunci și pãna astadi este in mánile Turciloru. Acumu Ierusalimulu este fórtu micu, negrijitu și seracu, locuitu de vreo 20,000 ómeni, dintre cari cei mai multi suntu Evrei și Turci, apoi vreo 5000 creștini din tóte popórele. La locul, unde a invieatu Christosu, stã astadi marți'a „**Biserica a sântului mormentu**“, zidita de imperatés'a Elen'a, cu trei desparteminte: unulu grócescu, unulu latinu și unulu armenescu, la carea pe totu anuln se ducu mii de ómeni evlaviosi (peregrini, hagii) din tóte pãrțile, cá se se inchine la mormentulu Mantuitorului.

Afara de Ierusalimu mai suntu a se aminti: **Vitleemulu**, unde s'a nascutu Christosu; **Evrónulu**, unde s'a nascutu sântulu Ioannu Botezatoriu; **Nazaretulu**, unde a petrecutu Christosu prunci'a sea; apoi cetãtãle negociatoresci de lângã mare: **Gaz'a**, **Joppia**, **Cesare'a** si **Ptolemaid'a**, despre cari se vorbesce de multe ori in vieti'a Apostoliloru.

56. Ierusalimulu.

A fostu o desceptare serbatorésca in dimineti'a cea d'antãiu, ce me salutã in Ierusalimu: D'abiã se crepã de ziua, si sufletulu meu si tremurã de asceptarea celoru ce eramu se le vedu. Tarãiu trecu or'a cea d'antãiu a diminetiei. si noi intetiramu pre caleudiulu nostru, a ne conduce spre sanctuariu. Mai mi erã frica a pune piciorulu pe pamentu, candu intraramu in biseric'a sântului momentu. Ochii mei erau cá turburati, si sufletulu meu lu cuprinsera cugetãri minunate sãnte, asiã incãtu scobitur'a de pãtra si tãta pomp'a cea colossale a zidirei mi se paru numai precum se paru unui calatoriu turnurile cele inalte ale unui castelu, ce se inaltia pe nisce munti suri din negura. Fãra de a scí, ca ce facu, essem din secretulu mormentului si me urcasem pe terass'a bisericeii, de unde se pãte vedé totu Ierusalimulu. Eata-o dar dinaintea mea, cetatea de mii de ani, cá o veduva in doliulu seu. Seculii, ce

zacu asnr'a ei olivii (maslinii) cu mirosu greu de betranetie, mormintele cu pietrile cele albe, stâncile cele gaurite, risipiturile de ziduri, tóte ti-aducu aminte de grelele evenimente, ce le a patimitu cetatea acést'a. De aceea aru crede strainulu, ca 'n ea se fia tacera cá intr'o casa de jale, si ómenii se umble pe stratele ei cu capetele invelite. Dar si acésta casa de jale din seculi n'a remasu crutiata de strépetulu ómeniloru, si pretotindeni se'ndeasa cumperatori si vendiatori, caleudi indrasneti si vagabundi lacomi.

„Eata“, dise caleudiulu meu, „acésta cale, ce duce la biseric'a s. mormentu, este calea doreriloru.“—Ací nu este pétra, nu este lespede, care se nu fia fosto martore ale unui mare evenimentu. Acestu spatiu a vediutu pre celu Preasântu in tóta injosirea Lui, a vediutu pre celu condamnatu si patimitoriu, pre celu incununatu cu spini si dusu la mórte sub sarcin'a crucei. Ce suveniri sànte suntu ziduite in petrile acestea, câte mii de inimi, incependu din tempii lui Constantinu si Elenei, au sangeratu la acésta privire, câte s'au dusu mangaiate de acestu aspectu!—„Colo spre médiadi e Vitleemulu,“ dise caleudiulu mai departe. Vitleemulu, celu mai dragalasiu dintre cetáti! Cátu de pacinicu stá pe munte, si cátu de liniscitu canta spre elu sórele celu inaltu!—asiá încátu nu mi aducu aminte, se fiu vediutu unde-va vr'unu locu, care cu atât'a gratiosi-

tate se 'mpreune atăt'a maiestate.—Colo la stâng'a printre coline se estinde valea pastoriloru ; angusta și tacuta stă între dealuri , și numai putini arbori incingu marginea ei. Acolo cetele cerului în nóptea sânta au vestitu autăt'a data celoru mai seraci din poporu mantuirea cea nóua. Multe monastiri se radica preste casele Vitleemului, și trull'a, ce eminéza mai susu, se tine de biseric'a cea zidita de imperatés'a Elen'a, carea stă deasupr'a sântei pescere, unde s'a nascutu Christosu.

„Cum se chiama cetatea aceea,“—întrebai pre caleudiulu, „carea în departare numai de câte-va sute de pasi de aici stă pe vârful acelei coline?“— „Aceea e cetatea lui Davidu în Sionu,“—dise caleudiulu monotonu. Aici dar a locuitu barbatulu acel'a, celu mai mare alu tempului seu, care a fostu profetu , poetu și imperatu. De aici poteá privi preste Ierusalimu , și se poteá uitá neturburatu la valulu celu curgatoriu alu riului, la valea cea liniscita înverdiendu, la terevinti și olivi, cum ornéza capetele colineloru. Cătra resaritulu de mediadi stă dinaintea ochiului privitoriului valea Iosafatu, mosie'a pe Mori'a și mai departe caldarea mării mórte.—Nici unu aspectu nu póte umplé sufletulu cu cugetári atátu de turburi, cá valea Iosafatu, o crepatura angusta între dóue coline, dintre cari un'a pórtă pe înăltimea sea muntele masliniloru, ceealalta cetatea Ierusalimului, taiata pe mijlocu de peridulu

Chidronu celu mai fără de apa. Nici odata nu ajunge sôrele in acésta aduncime trista : diminéti'a se ascunde dupa muntele masliniloru si dup'amedi dupa Morî'a. Ea este valea umbreloru si a'morminteloru, si cine trece preste podulu, ce este facutu acolo preste Chidronu, fără voia se cuprinde de fiori. In drépt'a dela podu se afla mormintele lui Avisalonu, Iosafatu si Zacharia. Oameni rogatori stau aster-nuti la pamentu in apropiarea acestoru morminte, si o multime de petri gramadite immultiescu inca tristeti'a acestui locu.

„Colo la resaritu,“ dice caleudiulu câtra mine, „vedi Vitani'a si muntele masliniloru.“ Dupa Ville-emu de siguru Vitani'a este satisorulu celu mai dragalasiu, si suveniri scumpe suntu legate de loculu acest'a. Aici au locuitu Lazaru si Mari'a si Mart'a ; in mijloculu loru a odichnitu Iisusu de lucrulu celu sântu, spre a aduná poteri nóue pentru ducerea la deplinire a misiunei Sele celei grele ; aici celu respinsu din Ierusalimu a aflatu adapostu, celu fără patria patria, celu despretiuitu de poporulu seu iubire si onóre. Vitani'a o asiu numí eu loculu iubirei celei tacute. Atátu de singuratica e zidita pe dealu insusu, impregiuru incungiurata de pomi umbrosi, de câmpuri inverdite, încátu ti vine se ti faci casa intr'ens'a, incungiuratu de inimi iubitoare. Multu stetù pironita vederea mea asupr'a Vitaniei, patriei sufleteloru , care le iubi Domnulu atátu de multu

și sufletulu meu erá miscatu de simtiri neesprimabili.—Impreuna cu Vitani'a vede omulu muntele masliniloru. Aprópe de elu e Ghetsimani, josu la pólele ei gradin'a masliniloru și susu pe culme biserice'a Inaltiarei. Cá unu munte alu păcei, asiá se aráta muntele masliniloru cu pomii sei. Mai nu mi poteamu luá ochii de pe colinele cele sántecu suvenirile loru cele neuitabili.

Hackländer.

57. **Afric'a.**

Afric'a este mai mica decâtu Asi'a, dar decâtu Europ'a de trei ori mai mare; căci mesura in aria 544,000 m. □.

Afric'a este cea mai mare peninsula de pe pamentu. Legata de Asi'a numai prin **istmulu dela Suez**, ea de trei părți se 'ncungiura de mare, și adeca la mn. de Marea medítierana, la a. și md. de Oceanulu-atlanticu, la r. de Marea-indica și de cea rosia.

Afric'a inlauntrulu seu este inca fórte puțin cunoscuta, parte pentru ferbintiél'a cea nadasítóre a climei, parte pentru selbataci'a locuitoriloru, parte pentru desierturile ei cele mari. Intre aceste desierturi cea mai mare este **Sachar'a** la mn., carea se intinde mai preste tóta latimea Africei și cuprinde spatiu mai câtu jumetate Europ'a. Aceea se póte numi o mare de nesipu, prin carea calatorii numai

in cete mari (caravane) se potu încumetá a calatori, insa si atunci cu pericolulu vietiei. Cáci nesipulu, radiatu de venturi grozave, precum si lips'a apei nu arareori au nimicitu caravane de sute de ómeni.— Dar precum suntu in mare insule, asiá se afla si in desierturile acestea ici colea câte unu locu de adapostire, numitu „oasa,“ unde se gasesce apa, érba verde, pomi roditori si locuintie omenesci; de aceea calatorii Sacharei saluta astfelu de oase cu aceea bucuria, cá marinarii pamentulu uscatu.

Afric'a are **munti** inalti mai cu séma la marginile de a. si r., dintre cari unele piscuri se urca la 20,000'; era interiorulu ei este parte mare unu podeiu radiatu.

Riurile Africei suntu mai cu séma pe la margini; cáci inlauntru prin arinele cele vaste chiaru si apele se perdu. Celu mai insemnatu riu alu Africei este fára indoiela **Nilulu**, un'a din cele mai mari ape de pe pamentu, care uda si ingrasiá Etiopi'a, Nubi'a si Egiptulu dealungulu loru si apoi la Alexandri'a pe mai multe guri se vérsa in Marea-mediterrana. Dintre celelalte mai insemnate sunt: **Zambes'a** la r., **Riulu Orangiloru**, **Quorr'a**, **Gambi'a** si **Senegalulu** la a.

Afric'a mai pe mijlocu este **taiatá de ecuatoru**, si cea mai mare parte a ei se afla sub zon'a ferbinte. De aceea clim'a ei este dintre ale tuturoru continutelorú cea mai calda, ba pe alocurea

nesuferibile.—Productele Africei se distinga nu atât prin felurimea lor,— că ale Asiei,—cât prin marime și soiuri; ear animalele ei atât prin marime, cât și prin selbetacia deosebita. Afric'a produce: cafeá, zăcharu, tabacu, bumbacu, fructe de măr, finice, untu de lemn s. a., cu cari se pórta negociu însemnatu. Asemene se espórta din Afric'a lâna, piei, dinti de elefantu, pene de struțiu și de alte paseri, nesipu de aur, tamâia, smirna, piperu, aromate s. a. Dar de unu negociu mai cu sêma ve veti mirá și ve veti infricosiá voi, adeca de **negotiulu cu ómeni**. Pentru ca locuitorii Africei partea cea mai mare suntu pagâni barbari, cari compera și vendu ómeni, că și alta marfa; însă și Europenii cei creștini și culti — spre neperitórea lor rusine!— se alăturara multu tempu la acestu negociu barbaru, și numai în tempurile mai de curendu au începutu Englesii, Olandesii, Francesii, Spaniolii s. a. a pune stavila acestei înjosiri a omenimei. Dar pe lângă tóta priveghiarea lor și astăzi încă se vendu mii de astfelu de negri nefericiti și se espórta mai cu seama la Americ'a, pentru de a lucrá acolo în plantagele cele mari de bumbacu, urediu, tabacu s. a.

Dintre țerile Africei cele mai însemnate suntu: **Egiptulu și Abissini'a** la r., **țier'a Capului** la mdr., **Senegambi'a** la a. și **Maroco, Algeri'a, Tunis și Tripolis** la mn. Mai pretotindenii pe la margini se afla colonii europenesci; și mai tóte

popórele mai mari europene au possessiuni însemnate în Afric'a.

Dintre cetátile acelorú tieri mai mari suntu : **Cairulu, Alexandri'a** si **Teb'a** în Egiptu, ca tate a **Capulu** (**Capstadt**) la Capulu bunei sperantie ; apoi **Maroco, Algeri'a** si **Tunis** la mn., ear în launtru la marginea a. a **Sacharei Timbuctu.**

Insul'a cea mai mare a Africei este **Madagascar**, carea singura face unu regatu de 10,000 miluri □ ; ear grupe de insule suntu: **Azorele, Canarietele, Capverdile** la mn. a.; si **Seychelele, Amirantele** si **Mascarenele** la md. r.

Numerulu locuitorilor Africei nu se póte scá nunci pe departe, fiindu cele mai multe tinuturi putinu cunoscute; dar se crede, ca aru fi cam de 150 millióne ; va se dica, Afric'a cea de trei ori atátu de mare cá Europ'a are mai numai jumetate atáti locuitori cá acést'a. Vitiele lorú mai cunoscute suntu: **Arabii, Egiptenii, Turcii, Berberii, Negrii, Hotentotii** si **Caferii**. Prin cultura mai înalta esceléza între ele numai **Egiptenii** si preste totu **Arabii**; celelalte popóre indigene suntu séu semibarbare, séu de totu barbare, intru atát'a, încátu unele numai putínu se radica preste animale. Religiunea predominitóre e paganismulu în form'a cea mai miserabile, cu închinári la focu, arbori, ape, animale s. a. Dar cu tóte acestea si acei negri A-

fricani suntu ómeni asemenea nóue, cu acelesi talente, cu acelesi poteri spiritali; si de-si astadi cei mai multi suntu cufundati in intunerecu ingrozitoriu, totosi va veni unu tempu, unde se strabata si la ei radiele crestinismului, si prin acést'a civilisare, cultura si fericire.

58. Camil'a.

Diminéti'a resare preste pustia; caravan'a pasiesce desirata pe siesulu celu sterpu nemarginitu si inaintéza pasii sei dupa sunetulu celu monotonu alu fluiertiei. Camilele suntu incarcate cu teancuri, acoperite cu carpe; pe ele siedu Maurii cu turbane si mantale tarciate, cu palosie si sabii, sotile loru cele nedespartibili. Alátura cu camilele mergu sclavii. Inainte merge calare unu Arabu negru uscaciosu, stapánulu caravaniei. Tóta trup'a este unu nuoru plinu da pulbere. Sórele se radica, caravan'a se 'ntorce càtra elu si saluta pre Domnulu lumei. Acusi se 'naltia sórele mai susu, ferbintiél'a lui se pogóra pe pamentu si iar se radica. Talpele belite incepu a doré, trupulu obosesce, pre toti i chinuesce setea. Nu este riu, care se transpórte valurile sele argintii prin verdétia, nu este o tufa barem càtu vedi cu ochii. Caravan'a inaintéza pe pamentulu celu ferbinte si fàra de umbra. De aru veni unu nuoru negru cu furtuna, de aru deschide fulgerele portile cerului, aru aduce scapare celoru arsi de sete; ràcnetulu leului li aru fi placutu, càci li aru promite pamentu doritu. Atunci eata in mijloculu pustiei celei tate unu isvoru, ce dà linu vocea sea; camil'a inca din departare l'a auditu si deodata si-a reintaritu poterile, pasiesce repede inainte, si tóta trup'a cu voi'a buna dupa

ea. Acum stă pe locu și si ganjesce grumazii de bucuria Ochii tuturor schinteieza de viața. Unu focu electricu strabate trupurile tuturor. Caravan'a se asiédia ocolu; pamentulu se scormonesce cu barbația, și din aduncimea mormentului ese la lumina isvorulu celu limpede, și toti se repedu a-supr'a lui, spre a se recreá de sorgintele celu nesecabile. Trasurile cele amortite ale fetieloru devinu mai blânde; ochii limpedi, curagiulu otieritu, poterile crescú. Toti se asiédia, se 'ntindu corturile, se nutrescu animalele și se curatia bine de pulbere. Acuma suntu uitate tóte suferintiele. Vorbirile scurtéza nóptea, se spunu povesti,— pusti'a s'a prefacutu in raiu.— Și déca a trecutu serbatórea, se umplu foii, se stringu corturile, se punu pove-rile; fluiertu suna veselu, și calatori'a merge càtra tien-t'a sca. Septemànila trecu, o pustia se perde intr'alt'a cu monotonia necúrmatá. Dilele ferbinti se schimbá cu nopti reci. Diu'a merge omulu ostenitu la umbr'a camilei, ea se întorce càtra elu și i linge màn'a, nóptea lu incaldiesce. Ventulu Chamsin rostogolesce perjolulu seu preste pustia; și si de acésta grozavia apera pre omulu totu camil'al. Acum se oglinda in aeru unu tînutu verde; in departare straluce unu lacu, oas'a e ajunsá!— Sperantia desiérta! Suntu ilusiuni și icóne mincinóse: tînutulu celu verde dispare, laculu se preface in pustietate, preste carea in locu de isvóre réversa cristale de sare stralucirea lorú. Foii cei cu apa se golescu; dilele se facu mai calde, mai ostenitóre, pasii caravanei slabescu. Atunci tu, animalu credinciosu, devini inca odata mantuitoriulu dela mórte alú domnului teu; cu sàngele teu, cu viéti'a ta tu rescumperi viéti'a lui! Elu ti infige palosiulu in inima, se arunca cá unu tigrú setosu asupr'a ta, bea sàngele teu, se recreéza cu ap'a din stomachulu teu și casuga potere de a ajunge marginea cea inflorita a pustiei.

Camil'a este nascuta pentru Arabu, este sclavulu lui, avu'l'a lui de pe timpurile lui Avraamu pâna 'n dîu'a de astadi. Ea e nai'a (corabi'a), pe carea trece elu pusl'a; ea lu duce la templele cele sante din Mecc'a, din Medin'a, lu pórta prin desiertulu Sachar'a, ea la bogatulu Tom-buctú sî la stralucitulu Niger. Ea pórta pe corpulu seu semnele sclaviei, gâburile cele peróse, bisícele dela peptu si genunchi suntu urmàri ale trudei ei, precum si nodurile unghiloru ei celoru mici crepate, ce o apera de arin'a cea ferbinte. Ea e unu monstru, fàra frumsetia, fàra gratio-itate, jumetate calu, jumetate óia, cu buz'a crepata, cu urechi óble radicate, cu grumazii lungi inco-vaiati, cu unu rendu de perula peptu sî la barbia, cu crucea spinàrei slaba sî cu cód'a scurta. Ea umbla pe picióre lungi, umbla incarcata dile intregi sî nu se ostenesce. Foile mimosei, ale polomideioru si ale buruieneloru impungacióse suntu nutrimentulu ei; ea se recreéza din ap'a cisternei sî si ia dintr'ens'a sî pentru drumu; arareori capeta o 'nghititura de apa dintr'unu isvoru limpede. Ea se invétia a se aruncá pe pamentu si a portá poveri; umilita sî cu rabdare si-pléca genurchii inaintea tiranului seu, cá se o incarca cu comoditate. La unu semnu din partea lui se radica sî i urméza. Elu se nutresce din laptele camilei scle, manànca carnea ei si se imbraca cu lân'a ei.

R. Meyer.

59. Cairulu, capitalea Egiptului.

Nu credeamu se aflàmú Cairulu o cetate cá tóte celelalte ale Turciei: cu case mari, vechi, zidita fàra gustu, cu càli strimte nepavate, cu cani, ce nascu sê moru fàra nume, fàra stapànu, pe strate nematurate, cu dughene (bolte) miserabili s. a.; sî lu aflaramu astfelu.

Ba inca vediuramu multe case de pamentu amestecatu cu paie, multe strate, prin care nu poturamu trece din caus'a materialeloru aruncate pe ici pe colo. Francii, Armenii, Coptii, Evreii, Sirienii, Mahomedanii au in parte quartierulu loru. Bazarulu (tãrgulu) inca nu respunde la acceptarea calatoriloru. Cu tôte acestea Cairulu are mai multe monuminte vestite de architectura araba, care prin gratiösele loru fantasii facu se uiti miser'ia cetätiei. Unele din geamii merita se atraga tóta admirarea calatoriului. Minaretele acestoru geamii nu suntu cá cele din Turci'a propria: nisce colóne, ce pórtã pe cresetu o galeria rotunda, de unde striga Imamulu, sî dela galeria insusu o urmare ascutîta in vêrfu; aru poté se le compare cine-va fórtã bine cu Sultanii cei vechi, ce portau pe capu turbanulu sî in turbanu o péna lunga ascutîta la vêrfu. Minaretele geamiiloru din Egiptu au o forma mai gratiösa, ce sémena cu o trula.

In totu Cairulu suntu mai la 400 geamii, dar nu suntu tôte frumöse.

Mahomedanii, dupa prescrierea Coranului, se inchina de cinci ori pe dî, care inchinaciune se chiama „namaz“: diminéti'a, la médiadî, mai tardîu, apoi la apusulu sórelui sî la dóue óre dupa apusulu lui; inchinandu-se, se întórna cátra Mecc'a cu fati'a, stau ingenunchiati, cei bogati pe tapete cosute cu auru, cei seraci pe alte asternute ordinariẽ. In singuratate séu in mijloculu unei mari multîmi de ómeni de ori-ce religiune, musulmanulu se inchina fãra turburare, cetesce o rogaciune, se radica, iar se pune in genunchi, apoi se spéla pe màni, pe fatia, pe gura, pe barba sî pe bratie.

Inlauntrulu geamiei se afla unu basinu pentru spe-lare. Loculu altarului este coperitu. In partea, cátra

careea cade Mecc'a, se afla unu mare scaunu séu tronut. Pe ici pe colo pe pareti se cetescu versete din Coranu.

Cele mai frumóse geamii din Cairu suntu: geami'a lui Sultanu—Hasan, zidita intr'alu 14-lea secolu pe piati'a Rumeilech de Malek-El-Nazar-Abú; ea pe din afara este marétia. Dupa acést'a vine a lui El-Muarid, bogata prin podóbele ei. Dupa aceea Cait-Bai, ce se afla afara din cetate spre apusu, mica, dar fórte eleganta. Apoi El-Aschar séu geami'a floriloru.

Populatúunea Cairului póte se se urce la 420,000 suflete: Evrei, Musulmani, Copti, Armeni, Sirieni s. a. Cairulu se compune din Bulacu, Cairulu mare, Cairulu-vechiu séu Tostat.

Patriarchulu grecu locuiesce in Cairulu vechiu, la monastirea Sântului Georgiu, care monastire prin positiúnea ei aveá o vedere rapitóre sî unu aeru binefacatoriu. La o jumetate óra între Cairulu-mare sî Cairulu-vechiu trecuramu pe subt unu mare apaductu, ce aduce ap'a din Nilu sî o imparte prin citernele cetátiei. Dupa o alta jumetate de óra eramu in Cairulu-vechiu. Unu calugaru românú din Bucuresci, care se aflá atunci in servitúulu Patriarchiei din Egiptu, sî care ne invitase se visitámu pre Patriarchulu, ne duse la o casa asiediata pe o inaltíme, sî care casa ea insasi erá fórte inalta, cu mai [multe etage, de unde vederea predominá preste totu orasiulu. Aici erá monastirea S. Georgiu. Aici nu simtíramu atát'a caldura cá in Caisulu-mare; unu ventu recorosu suflá neincetatu. Aerulu erá mai curatu; insa nimicu nu erá mai frumosu, mai maretiu, mai nou pentru ochii nostri, decátu vederea, ce ni se infatísia asupr'a locuriloru vecine. De pe terass'a acestei case veduramu Cairulu celu mare cu geamiile lui cu

minaretele lui, ce se perdeau prin buchetele de arbori de curmali; cetatiu'a, satele vecine, campiile verdi și galbene; Nilulu cu apele lui capriciose, ce se întórna cá unu sierpe printre gradini și nesipurile desiertului spai-mentatoriu; lantiulu muntelui Mocatam, hotaru între luncile Cairului și desiertulu, între viétia și mórte; apoi piramidele maretie, ce sémena ca voru se impuna desiertului, amenintiandu-lu cu puterea geniului omenescu, ce elé pórtá in fruntea loru de atâte mii de ani.

Dupa Dim. Bolintineanu.

60. Americ'a.

Europ'a, Asi'a și Afric'a se numescu cu unu cuventu **lumea vechia**; ear Americ'a se numesce **lumea noua**, pentru ca pâna la anulu 1492, candu renumitulu navigatoriu **Christoforu Columbu** descoperi marginile ei, ea erá Europeaniloru cu totulu necunoscuta.

Americ'a cuprinde tóta emisfer'a apuscana a pamentului, si se estinde intr'o lungime colossale de 1870 miluri dela gradulu alu 80-lea de lățime mn. pâna mai iarasi la alu 80-lea de lățime md; va se dica dela Marea-ghiatiósa de mn. pâna la Marea-ghiatiósa de md., pecandu latímea ei se schimba dela 6 miluri pâna ia 865.

Americ'a constá din 3 părți mari: un'a este **Americ'a de mn.**, alt'a **Americ'a de md.**, legate prin **istmulu dela Panam'a**, și apoi dintr'o multíme de insule între aceste dóue, care

însule tôte la olalta se numescu **India apuséna**, pentruca la descoperirea lorú ómenii au credintu, ca acelea se tínu de Indi'a.

Americ'a de tôte pàrtile este incungiurata de mare: la mn. de Marea ghiatiósa de mn., la a. de Oceanulu-mare, la md. de Marea ghiatiósa de md, sí la r. de Oceanulu atlanticu. Ari'a Americiei face 750,000 m. $\square$; ear numerulu locuitoriloru ei suie la 75 millióne sí se 'mmultiesce fórte tare prin immigràrile cele dese din celelalte pàrti de pamentu, mai cu seama din unele tieri prea desu impoporate ale Europei, d. e. din Engliter'a sí Germani'a.

Muntii Americiei nu suntu cei mai inalti, precum se credea pàna cacum, in sa ty cei mai ijestinsi de pe pamentu. pentruca se lungescu preste tótamarginea apuseana a Americiei de md.; in sa sí 'n privinti'a inaltímei numai Himalai'a din Asi'a i întrece. Piscurile cele mai inalte ale acestoru munti, numiti **Cordilerii** séu **Andii**, suntu: **Chimborazo** de 20,000', vulcanulu **Aconcagu'a** de 21,000', **Himani** de 22,000 sí **Nevado de Sorata** de 23,000', tôte in Americ'a de md. Afara de acesti-a mai suntu sí altii mai putínu inalti, printre cari se afla multe podeie inalte dela 5000—12,000' preste nivelulu mării.

Déca in privinti'a inaltímei muntiloru Americ'a este întrecuta de Asi'a, apoi in privinti'a **riuriloru** întrece Americ'a tôte celelalte continuturi. Rurile

Santu-Laurentiu, **Missuri** și **Mississippi** la mn. și **Orinoculu** și **La-Plat'a** la md. suntu de 2—3 ori mai mari decâtu Dunarea; ear **Maranonulu** séu **Riulu-Amazóneloru** este cea mai mare curgătoare pe pământu și atâtu de latu, încātu dela mijloculu lui abiá se vedu ómenii pe tiermuri. Printre aceste riuri se întindu apoi de regula siesuri largi, numite la mn. savane, ear la md. p a m p a s. Unu minunatu fenomenu alu naturii este **cataractulu dela Niagara** alu riului Laurentiu, care, dupăce trece prin 4 lacuri mari ale Canadei, se arunca cu o repejune admirabile și cu unu vuietu infricosiatu preste o stâncă de 26 stânjini, asiá încātu din mari departări se aude vuietulu, și se vedu aborii, ce se radica.

In privinti'a c l i m e i aflămu in Americ'a mai mare varietate, decâtu in ori-ce alta parte a pământului. Lucru naturalé; pentruca nici unu altu continutu nu are lungimea ei. De aceea gasimu aici tóte climatele de pe pământu, încependu dela ferbintiél'a de subt equatoru pâna la amortiél'a dela poli. Preste totu in sa este unu ce remarcabile, ca clim'a Americii e mai rece decâtu cea corespundiătoare a Europei; căci pecandu noi in Europ'a la o latime mn. de 60 graduri, d. e. la Petropolea séu Stockholm, mai producemu bucate, pe atunci acestea in Americ'a incetéza dejá la 50 graduri. Cu varietatea cli-
mei stă in legatura varietatea producteloru, carea in

Americ'a este deosebitu mare. Animalele Americiei nu suntu asiá selbatice cá ale Africei, ba unele de acolo lipsescu aici cu totulu; dar felurimea loru e multu mai mare. Elefantii, leii si tigrii lipsescu Americiei; ear proprie suntu ei: cânii de mare (focelè), ursii americani, castorii, iaguarii, ói'a, lam'a s. a. Intre paseri este celu mai mare condorulu, regele vulturiloru, ear cele mai mici suntu colibrii cu pene de colorile cele mai minunate. Dintre amfibii are Americ'a multe soiuri de siopârle si sierpi, intre cestí din urma pre bo'a-constrictoru, uriasiolu sierpiloru, ce ajunge lungime de 45 urme si are pele pistritia cá tigrulu. Cátu pentru insecte, se distinge Americ'a mai cu séma prin flutari, cari nici in marimea, nici in felurimea si frumseti'a acést'a nu se mai afla airea pe pamentu.—Fruptele Americiei dupa clima suntu fórt felurite. Trecendu preste cele ce se afla si 'n alte párti, vomu amintí numai de 3 soiuri, cari de aici s'au adusu in Europ'a. Acestea suntu: **cucuruzulu**, **cartofii** si **tabaculu**, celea fórt folosítore, cest'a fórt de prisosu. Tabaculu l'au adusu Spaniolii, cari l'au aflatu in mic'a-insula Tabago; cartofii i au introdusu in Europ'a Engl'sii, si incercárele cele d'antáiu au esítu reu, cáci Europeanii au mancatu gogósiele cele verdi dinafara, crediendu, ca acestea suntu fruptele. In cea mai mare mesura se cultiva in Americ'a: urediulu, cucuruzulu, tabaculu, bumbaculu, caféu'a, tresti'a

de zacharu și alte produse cunoscute la noi sub numele de „mărfuri coloniale.“ — În metale întrece Americ'a toate celelalte continente; arama, fierul, plumbul ș. a. se afla în mare măsură; asemenea sare și carbuni; în privința **argintului, aurului și petrolului scumpe** sunt renumite mai cu seamă Perú și Chile; iar averile de aur ale Californiei au devenit de proverbial.

Când au descoperit Europeii Americ'a, ea era locuită mai cu seamă de popoare barbare și numai de puține țări mai civilizate. Prin tirania și brutalitatea cea necreștină și neomenă a Europeenilor multe din neamurile acestea s'au stins de tot și s'au retras în codri neștrăbătuți de lacomișii albilor; iar aceștia, că se și sătura de aur, ce i cuprinsese că o boala lipicioasă, aduseră mii de sclavi din Afric'a, că se le lucre băile și pământurile. Negociul acestuia rusnătoriu, prin care Europeii creștini și-au maculat numele pentru totdeauna, parte dură și astăzi, deși statele mai luminate luptă neîncetat împotriva lui. — Astăzi numărul Europeenilor (albilor) colonizați în Americ'a urcă la 30 milioane, predominând la noi. Englezii și Germanii și religia reformată, iar la mijloc și noi. Spaniolii, Portughezii și Francezii și religia rom-catolică. Negrii și amestecările cu albi (mestizajii) nu vor fi cu mult mai puțin decât albi; iar locuitorii indigeni se socotesc la 12—13 milioane.

Cele mai insemnate staturi suntu: in Americ'a de mn. **staturile-unite**, la mijlocu **Mexiculu**, la md. imperiulu **Brasilei**, dupa alu **Russiei** si **Chinei** celu mai mare pe pamentu, apoi **Venezuela**, **Nóu-a-Granada**, **Ecuadoru**, **Perú**, **Bolivia**, **Chili** si **La-Plata**. Celu mai tare si mai puternicu statu alu Americai suntu **staturile-unite**, care tóte la olalta facu o republica si 'n privinti'a navigatfunei, industriei si comerciului numai de **Engliter'a** suntu intrecute. **Possessiuni** mai au in Americ'a: **Russii** marginea de cátra mn. apusu, **Englesii** tierile cele largi de **Hudsonu** si **Canada** si o multime de insule; **Spaniolii** insul'a **Cuba** si o parte din **Haiti**; apoi mai putinu **Olandesii**, **Francesii**, **Danesii** si **Svedesii**.

Cetátile cele mai mari si mai momentóse ale Americai suntu la mn. **Bostonu**, **New-Iork**, cu aprópe la 1 mill. loc., unu centru alu comerciului cu **Europ'a**; apoi **Washington**, capitala statelor unite; **Filadelfia**, **Baltimore**, **Cincinnati**, mai tóte preste 100,000 loc; in **Mexico** cetatea de acelasi nume, **Puebla** si **Ver'a-Cruz**, in Americ'a de md. **Lima**, **Santiago**, **Valparaiso** (Valea Paradisului), **Buenos-Ayres**, dar mai pe susu de tóte **Rio-de-Ianeiro**, cá **New-Iorculu** unulu din centrele comerciului lumei.

61. Statele-unite din Americ'a de mèdia-nópte.

Inca nu suntu 300 ani, decându tiér'a acést'a, astadi atátu dè in floritóre, erá padure nestrabatuta, in carea locuiau numai Indieni selbatici si animale selbatice. De atunci incóce acésta tíera roditóre a trecut prin schimbári fórtè mari. Aici, intr'o clima móle, dâmu de câmpuri bine cultivate, de livedi pom-póse. Dincolo gasimu acum orasie cu dieci si sute de mii de locuitori si cu palatiuri maretie, si pretolindeni intalnimu Europeni culti: Englesi, Germani, Francesi, Spanioli s. a. In tóte pârtilè suntu drumuri si canaluri, ce inaintéza comerciulu. Cam de 250 ani se asiediara pe aceste maluri Englesi, cari si-parasísera patri'a pentru religiunea lor. Altii venira mai tardú, cá se lucre pamentulu acést'a roditóriu si se faca negotiu. Acesti colonisti erau suditi englesesci, macar ca ei singuri si-dedeau legile, si Regele Engliterei numai le intariá. Cei mai multi locuitori traiau din lucrarea pamentului si din negotiu; meseriile si fabricele lipseau mai de totu, si fórtè multi articuli de trebuintia trebuiau se se impórte din tíera-mama. Prin acést'a se deschise negotiului Englesiloru unu drumu nou.— Pe la a. 1760—62 Engliter'a, in urm'a unui resbelu cu Francesii si Spaniolii, se cufundase in datorii grele, si pentru de a se mai usiorá, aruncase o parte din

ele pe coloniile din Americ'a. Coloniile se crediura prin acést'a neindreptatite; si cându Engliter'a la a. 1775 i constrinse cu forti'a la platirea unoru dări si vâmi grele, Americanii apucara armele, se constituira in 13 staturi, se declarara liberi si neaternatori de Engliter'a, si sub conducerea bravului loru cetatiénu si beliduce **Washington**, parte ajutati si de Franci'a si Spani'a, si-eluptara la anulu 1783, deplin'a libertate si independintia.

Legile cele intielepte, si anumitu libertatea si egalitatea tuturoru bisericeloru, atrasera si atragu de atunci incóce pe totu anulu mii de colonisti. Padurile se lazura, báltile se secara; unde mai nainte fusesera locuri pustii, acolo acum se radicara sate si orasie. Indieni, locuitorii cei primitivi, séu se retrasera spre apusu preste riulu Missisipi séu se amestecara cu Europeanii. Numerulu locuitoriloru pâna 'n diu'a de astadi este in crescere necurmata.

Pamentulu stateloru-unite este cea mai mare parte siesu (savanna) roditoriu, intreruptu prin munti cu paduri grozave, parte póte inca neumblate de picioru omenescu. Clim'a la médiánopte si earn'a e aspra si rece, ear la médiadi dulce cá in Itali'a. La mn. numai in lun'a lui Maiu inverdiesce pamentulu si numai decátu se 'ncepe ferbintiél'a verei. Cea mai mare ferbintiéla este in Septembre, ear in Octobre apoi se si incepu gerurile

de noaptea. Aerulu pe la locurile cele afunde si asiediate este nesanosu si produce uneori cumplitetele „friguri galbene“.— In pamentulu statelor-unite se cocu tote legumele si pomele din Europ'a, ba multe si de care noi nu avem, parte in mesura forte mare. Padurile suntu pline de animale si paseri pretioase; apele parte mare forte avute de pesci. Dintre animalele stricaciose se afla mai cu seama multi sierpi si musculitie uriciose. In statulu Carolin'a la resaritu si Californi'a la apusu se afla in mare multime aur, in tinuturile de pe langa Missisipi multu feru, arama si plumbu.

Astadi statele-unite suntu compuse din 33 provincii, cu aria de 160,000 miluri $\square$ si au preste 28 milioane de omeni. Fiacare provincia este de sine statatore; dar tote au unu capu—Presiedinte—comunu si o dieta—Congressu—comuna, cari au resiedinti'a lor in cetatea Washingtonu, numita asiã dupa numele marelui lor eliberatoriu si intemeiatoriu.

Dupa Wörkert. s. a.

62. Australi'a.

A cincea parte de pamentu se numesce **Australi'a** seu **Oceani'a** seu **Oland'a-noua** seu in fine **Indi'a de media-di**, si se estinde spre r. dela insulele Asiei preste o aria de 160,000 m. $\square$

Australi'a constã din patru parti mai mari, cari suntu: **Australi'a** propria seu **Oland'a-noua**,

apoi trei insule mai mari: N ó u ' a O c e a n i a (Neu-Seeland), N ó u ' a - G u i n e ' a și T i é r ' a l u i V a n - D i e m , și o multime nenumerata de insule mici, respandite in mare estensiune prin Oceanu, cari se numera numai dupa grupele loro: grup'a insuleloru lui Solomonu, ale admiraliloru, ale societății ș. a. Dintre acestea tóte bucat'a principale o face Oland'a noua, carea singura mesura in aria 140,000, milori, și déca se privesce cá insula, apoi este cu multu cea mai mare de pe pamentu, intrecendu insul'a cea mare a Africei, Madagascar, de 14 ori.

Dintre tóte continutele Australi'a este mai puțin cunoscuta, căci s'a descoperitu numai la a. 16 16 prin Olandesi. Ineátu cunóscemu Oland'a-nóu'a, scimu, ca numai la margini are muntí, dar și acei-a puțin nalti, ear inlauntru se pare a fi mai multu siesósa, séca, arinósa și cu puțină apa. Riurile ei au curgere fórté tardía și facu o multime de lacuri și bálti. Cei mai cunoscuti munti suntu M u n t i i v i n e t i și M u n t i i a l b i l a r . Insulele se paru a fi mai muntóse. Riula celu mai mare este Murray.

De și o parte insemnata a acestui continutu se afla in zonele ferbinti, totusi marea recoresce clim'a intru atát'a, incátu afara de Oland'a nu este mai nicairea ferbintiél'a cea innadusítóre a Africei, ci domnesce o clima mai multu primaverósa. Fruptele zonei ferbinti și stemperate, ce se afla astadi acolo, partea cea mai mare suntu importate; căci candu o

descoperira Europenii, aflara o vegetatiune fôrte grasa, dar mai cu seama numai de paduri. Animale mai mari nu se gaseau afara de câni, cari de rendu se mancau din partea ómeniloru, apoi porci, canguris si animale patrpedali cu ciocuri, care dóue din urma airea nu se mai afla niciunde. Multe plante si animale erau si suntu inca in Australi'a cu totulu altmintrea cá in celelalte continuturi; aici se afla animale patrpedali, ce óua; paseri cu lâna; pere cu cód'a la capetulu celu grosu; cerasie cu sâmburele afara ; pomi, cari lapeda cój'a in locul frundiei. Europenii au introdusu acum tóte animalele si plantele altoru pârti de pamentu, din animalele domestice mai cu seama oi, ear din plante: pomulu pânei, ale cărui fructe carnóse sémena cu pânea, fructe de md., trestia de zacharu, urediu, cucuruzu s. a.

Locuitorii Australiei, cari astadi suntu 3-4 millióne, candu i-au aflatu Europenii, erau cu totulu selbatiei, precum nici ca se mai aflau altii pe pamentu; locuiau prin scorbure, umblau goli, si mai toti erau mancatori de ómeni. De aceea vai de strainii, ce cadeau in mânilorú! Pre acei-a fâra celu mai micu simtru umanu i jertfiau dieiloru lorú, séu facendu focuri gróznice impregiurulu lorú i junghiau, frigeau si mancau. Acesti ueómeni erau mai cu seama cei de viti'a Negriloru. Altii, de viti'a Malailorú, mai cu seama in unele insule, erau mai blândi, aveau órecari asiediaminte si datine si se pricepeau la

unele lucruri: la impletitulu de pândia, cioplire, gătirea armelor și a năiloru. Prin nespuse ostenele a succesu preotiloru creștini trimisi la ei (missionariloru), sprijiniti mai cu seama prin Englesi, a i invetiá legea creștinésca și prin acést'a a imblândi datinele loru cele infricosiate, asiá, încátu astadi locuitorii multoru ținuturi au biserici și scóle, locuiescu în sate și orășie, lucra pamentulu, pórtá meserii și negociu, știu serie și cetescu Bibli'a în limbile loru.

Cetátile mai de frunte, întemeiate și locuite mai cu seama de Englesi, suntu la md. r. Newcastle și Sidney, și la md. Melbourne, cestu din urma cu 100,000 locuitori.

Marginile Australiei și insulele mai mari suntu mai tóte în posesiunea Englesiloru; insulele mai mici se afla împartite între Spanioli, Olandesi, Francesi s. a. Numerulu Europeaniloru colonisati în Australi'a și insule face cam 130—140,000, cea mai mare parte Englesi și Germani.

63. Pamentulu.

Pamentulu, alaturatu cu tóta lumea, este numai unu punctu întunecosu, unu graunțiu din nenumerat'a arina a mării; inșá elu este maic'a nóstrá, carea ne pórtá pe lângá sóre, cá se ne încaldíesca, carea cresce miriade de plante și millióne de vietáti,

cá se ne nutrésca, de pe carea vedemu antáiu cu ochii trupesci lumin'a sórelui si frumsetile lumei, si iara zarimu cu cei sufletesci deplinirea acestei-a, intielepciunea, bunatatea, puterea si marirea Ziditoriului ; din carea avemu trupulu nostru si prin carea venimu la desvoltarea poteriloru sufletesci: la cuventu, libertate, virtute si speranti'a nemorirei ; elu, déca plinimu cursulu vietiei, ne priimesce in sinulu seu, unde ne odichnimu cu nadejdea inviãrei.

Ioann Russu.

64. Form'a si marimea pamentului.

Pamentulu ni se pare unu trupu latu in form'a unui discu, deasupr'a caruia se intorcu in tóte dilele stelele, lun'a si sórele; preste care s'aru intinde cerulu in form'a unei jumetate-sfere vinete. Acést'a iusa nu e asiá; ca pamentulu e **rotundu in form'a unui glontiu**, ce se vede din armató-rele.

1. In tierile de càtra resaritu resare sórele mai curendu decâtu la noi, si cu atát'a mai curendu, cu càtu suntu mai departe spre r; si iara in cele de càtra apusu resare mai tardiu si cu atát'a mai tardiu, cu càtu suntu mai departe càtra apusu. Acést'a nu s'aru intemplá, de cum-va aru fi pamentulu latu, ca atunciã deodata aru resari si aru apune preste totu loculu.

2. De calatoresce eine-va spre mn. dela equatoru séu dela mijloculu pamentului ; stelele de

càtra médianópte se paru a se totu radică, ce mai bine se póte luá. seama intr'o stea, carea se numesce stéu'a polare, si carea altmintrea si-tíne pe ceru loculu mai neschimbatu. Asemene se radica-stelele de càtra médiadi, de calatoresce cine-va dela equatoru in acea parte,—ce iara nu s'aru intemplá, de aru fi pamentulu latu cá unu discu.

3. Calatoriudu cine-va pe vr'unu siesu largu séu corabiandu pe mare, din tropurile inalte, precum : munti, turnuri s. a., ce i vinu inainte, vede antáiu numai vêrfurile, apoi mai apropiandu-se, si partea din josu,—ce inca arata, a nu fi pamentulu latu, ci durducatu.

4. Suíndu-ne intr'unu turnu séu in vr'unu munte inaltu, cu celu mai bunu ochianu inca nu vedemu fàra numai o parte a pamentului din giurulu nostru; si de ce e inaltínea mai mare, de aceea vedemu mai departe.

5. Dela anulu 1519 incóce mai multti corabiandu totu intr'o parte, precum : spre resaritu, au incungiuratu pamentulu si s'au intorsu la loculu, de unde pornisera.

6. De aru fi pamentulu latu, aru trebui se aiba unde-va margini, care totusi pâna acum nu le a aflatu nimenea.

7. Umbr'a pamentului, aruncata in luna, se vede rotunda, si de aru fi latu pamentulu, aru tre-

bui se se véda acést'a vreodata lungarétia, in forma unei bâte.

8. Tóte planetele au figura rotunda, si acést'a trebuie se o dicemu sí despre pamentu, fiindu sí elu planeta.

Insa pamentulu nu e deplinu rotundu séu nu are figur'a unui glontiu, ale càrui'a tóte punctele din afara aru fi asemenea departate dela centru, ci la poluri séu la capetele de càtra mn. sí md. este mai apesatu, eara la mijlocu mai durducatu, séu are **figura sferoidale**. Acést'a au aretat'o fisicii din mai multe arguminte, pàna ce prin câte-va măsurari, facute in sut'a trecuta, se puse afara de tóta indoie'l'a. Pamentulu dar se pòte asemena unui glontiu, care in indreptarea decàtra mn. spre md. e mai cu 6 miluri mai scurtu decàtu in indreptarea decàtra a. spre r., séu: polurile suntu mai aprópe decàtu punctele equatorului de mijloculu lui cu câte $2^{89}/_{100}$ miluri.

Fiindu pamentulu rotundu, se potu socoti pe elu cercuri, ce l'aru incinge in directiuni deosebite. Cerculu acél'a, care se socotesce a incinge pamentulu dreptu pe mijlocu, mesura impregiuru 5400, sí diametrulu lui séu line'a dusa dela o margine pàna la alt'a prin centru, e lungu 1719 miluri. Imultindu-se dar periferi'a cercului mai mare cu diametrulu, seu 5400 cu 1719, se arata a cuprinde fati'a globului pamentescu 9,284,600 miluri $\square$, sí

nefiindú elu deplinu rotundu, socotindú diferinti'a, ce vine din sferoidalea lui figura, mesura 9,28 1,920 mil. $\square$ in aria, si in volume 2,659,083,000 milari cubice.

Ioann Russu.

65. Rotatiunea pamentului.

Multu tempu a fostu omenimea in acea gresita parere, ca pamentu aru stá si sórele dimpreuna cu alte trupuri ceresci s'aru intórce in tóta diu'a odata pe dupa elu. Insa acést'a nu e asiá; ca sórele stá, si pamentulu se intórce precum in totu anulu odata prin asvarlire ingiurulu sórelui, asiá in tóta diu'a prin rotatiune pe dupe ossi'a sea. Ce se vede din urmatórele.

1. Sórele e unu trupu cu unu millionu si mai bine de ori mai mare decâtu pamentulu. De s'aru intórce dar acést'a, s'aru intórce unu trupu mai mare pe dupa altulu mai micu, ceea-ce aru fi in contr'a legiloru greutátiei universali.

2. De s'aru intórce sórele pe dupa pamentu, aru trebui in 24 óre se faca o cale atátu de mare, câtu unu glontiu de tunu in 156 ani.

3. De aru stá pamentulu, aru trebui se se intórca ingiurulu lui si stelele, ca si acestea se vedu iu tóta diu'a resarindu si apunendu, care, nefiindú intr'o forma departate, nu s'aru poté miscá asemenea, ci unele aru merge mai repede, altele mai linu, de unde starea loru pe ceru s'aru schimbá necurmatu.

4. Cea mai aprópe dintre stelele statátore (fixe) atát'a este de departe de pamentu, incátu, de s'aru intórce pe dupa pamentu, aru trebui se mérga de 6000 ori mai repede decâtu lumin'a, cá se lu póta incungjurá in 24 óre

5. Calea celor mai multe trupuri ceresci nu cade spre pamentu séu trupurile ceresci nu se intorcu ingiurulu pamentului, ci ingiurulu ossiei lumi. De amu dîce dar, ca pamentulu stà sî celelalte trupuri ceresci se intorcu pe dupa elu, atunci acestea nu aru avé centru de obste, pe dupa care se se întórca, si miscarea loru nu s'aru poté intielege.

6. Greutatea trupurilor pamentesci e mai mare la poluri sî mai mica sub equatoru, carea iara numai din întórcerea pamentului pe dupa ossi'a sea se póte pricepe.

7. Tóte planetele se intorcu pe dupa sóre sî pe dupa ossi'a sea; asiá dara sî pamentulu, care inca este planeta.

Tóte acestea arata intru adeveru, ca pamentulu se invertesce, sî ca invertirea sóreli dimpreuna cu a altoru trupuri ceresci e numai paruta.

Pamentulu dar se întórce 1. pe dupa ossi'a sea in 24 óre séu in tóta dîu'a odata, miscandu-se de càtra apusu spre resaritu. Rapejunea, cu carea mergu inainte pàrtile de pe fati'a lui, e mai mare subt equatoru, trecendu intr'o óra locu de 225 miluri, ear càtra poluri scade.

Pamentulu nu se invertesce numai pe dupa ossi'a sea, ci 2. are sî alta miscare, cu carea se întórce pe dupa sóre, trecendu in 365 dîle, 5 óre, 48 minute si 49 secunde pe o cale lunga de 131,185,000 miluri. Acést'a se numesce calea pamentului, are forma eliptica, sî asiá sórele nu se afla tocmai in mijlocula ei. Pe acésta cale merge pamentulu cu o rapejune fórte mare, intru alàt'a, càtu in totu minutulu d'antàiu trece preste 240, intr'o óra 14,000 sî intr'o dî 335,000 miluri, séu intr'unu minutu atàt'a locu, càtu unu omu, calatorindu pe tóta dîu'a 10 miluri, in 24 dîle. Calea acést'a inca o face pamentulu de

câtra apusu spre resaritu, trece in totu anulu odata pe sub 12 semne ale zodiacului, sî acum e mai departe, acum mai aprópe de sóre, din care nu cadu radiiele pe tote pàrțile acestui-a intr'o forma sî in acelasi tempu, cí séu mai oblu séu mai costisiu, acum pe o parte a lui, acum pe alt'a,—de unde se nascu pàrțile anului sî temperatur'a pamentului osebita.

Ioann Russu.

66. Sórele.

Sórele, ori câtu se pare a fi de aprópe, candu ese diminéti'a de dupa dealuri, totusi e departatu de pamentu mai multu decâtu cu dóuedieci millióne miluri. Dar fiindca unu astfelu de numeru mai iute se póte pronuncia, decâtu combiná sî cugetá, pentru aceea ia aminte! Déca aru stá in sóre unu tunu mare umplutu, sî tunariulu, ce aru stá dindereptulu lui, n'aru tientí asupr'a altui omu decâtu asupr'a ta, pentru aceea tu in momentulu, candu s'aru slobodí tunulu acest'a, totusi te ai poté apucá barbatesce, a ti zidí casa nóua, sî inca multu tempu ai poté mancá sî bé sî odichuí intrens'a cu pace. Càci déca aru sî sborá globulo necontenitu totu in aceeași directiue sî totu cu aceeași repejune, totusi numai dupa-ce aru trece 25 ani aru poté ajunge de pe sóre pe pamentu, macar-ca unu glontiu de tunu sbóra repede sî pentru o departare de 600 urme n'are lipsa de mai multu, decâtu de a siesediecea parte a unei minute. Apoi mai departe, cum-ca sórele nu

este numai o feréstra stralucitóre a cerului, ci, cá sí pamentulu nostru, e unu globu plutitoriu liberu in aeru, se cuprinde mai cu inlesnire; dar cine aru poté cuprinde cu mintea sea marimea lui, candu elu din departare atátu de ingrozitóre revérsa atát'a potere de lumina sí caldur'a asupr'a pamentului, sí totu, ce stralucesce lin'a lui fati'a, umple de daru!

Diametrulu sórelui e de 114 ori mai mare, decátu diametrulu pamentului. Ear in privinti'a mesurerei corpului mass'a lui e de unu millionu sí jumetate de ori asiá mare, cá pamentulu. Déca aru fi elu golu pe dinlauntru, nu numai pamentulu nostru aru incapé intr'ensulu, ci sí lun'a, care distá de noi cu 50,000 miluri, aru poté resarí sí apune intr'ensulu fàra impedecare; ba de aru fi inca pe odata atátu de departe, de cum e, sí totusi s'aru poté preumblá impregiurulu pamentului, fàra de a se loví de sóre,—déca aru voí.

Atát'a e de mare sórele, sí cu tóte acestea ese din aceeași màna preapoternica, carea forméza pe pamentu graunciorulu de macu in cojuti'a lui sí lu aduce la cócere; cést'a cá sí ceea pentru noi suntu necuprindibili. Càci déca aru fi se facemu noi unu sóre sí unu graantiu de sementi'a de macu, care se aiba sementi'a sea in sine, pentru noi sí un'a sí alt'a aru fi asemenc de cu nepotintia.

Multu tempu au cugetatu chiaru sí astronomii cei invetiati, ca tóta mass'a acést'a immensa a sórelui

nu este altu ce-va, decâtu unu globu de focu ferbinte preste totu. Numái câtu nu poteá cuprinde nici unulu dintr'ensii, de unde primesce foculu acest'a eternulu seu nutrimentu, si cum de dupa mii de ani totu nu scade si in fine nu se stinge cá o candelutia.

De aceea dar astadi la multi astronomi si ómeni intiepti li se pare, ca sórele póte ca este, cá si pamentulu nostru, unu corpu alu lunei intne-catu si caldu, ba póte si locuitu. Dar precum pamentulu e 'ncungiuratu cu aeru recreatoriu : asiá sórele este cuprinsu de imbucuratórea lumina, si nu e nici decâtu necesitate, cá lumin'a acést'a pe insusi corpulu sórelui se causeze ferbintiéla nesuferibile si stricatóre, ci se póte, ca radiiele lui producu caldur'a si ferbintiél'a numai dupace se amesteca si o sugu acést'a órecum din trupuri. Cáci cumca pamentulu are in sine o multime mare de caldura ascunsa si numai trebuie se ascepte dupa ce-va, cá se o dea dela sine, acést'a se póte cunósce de pe aceea, ca dóue corpuri reci in mijloeulu iernei prin frecare continua se potu aduce mai antàiu la caldura, apoi la ferbintiéla si in urma la ardere. Si cum e de lucru, ca cu câtu te urci mai susu pe unu munte inaltu, si cu câtu te apropii mai multu de sóre, cu atât'a mai tare trebuie se suffii in màni, si in fine de nea si ghiatia nu poti merge mai departe,—asiá intréba naturalistii—déca sórele este unu focu isbucnitoriu ?

Asiá dara e cu potintia, ca sorele este unu corpu lumescu vertosu in sine, incungiuratu cu lumina lina; e cu potintia, cá pe sóre iérn'a vér'a se inflorésca si se profumeze flori minunate cá pe la noi la Rosalie, si ia loculu ómeniloru se locuiesca acolo àngeri blandi, si cá acolo, precumu in noulu Ierusalimu, se nu fia nópte, nici iérna, ci di si inca di eterna de serbatóre si de bucuria si serbatóre imperatésca.

Hebel.

67. Lun'a.

Lun'a, stéu'a cea dragalasia principale a nop-tiei, cá si pamentulu nostru, este unu corpu intunecatu, care dela sine nu are lumina, ci aceea o priimesce dela sóre. Lun'a are *m i s c a r e i n t r e i t a*: mai antáiu se misca ingiurulu pamentului, ceea-ce se face in 27 dile si 8 óre, va se dica intr'unu anu de 13 ori; a dóu'a se invertesece totu intr'atát'a tempu ingiurulu seu, adeca ingiurulu ossiei sele; prin urmare o di pe luna este atátu de mare, cá la noi 14, asemenea si nóptea; in fine a trei'a se misca impreuna cu pamentulu odata intr'unu anu impregiurulu sórelui. Diferitele lumnatiuni, ce ni le arata lun'a, provinu dela felurimea positiunei, ce o ia lun'a in cursulu seu fatia cu pamentulu si cu sórele. Emisfer'a lunei cea iutórsa spre sóre totde-un'a e *l u m i n a t a*, cea intórsa decát'a sóre i n t u n e c a t a. Standu dara lun'a intre sóre si pa-

mentu, (dar nu in linia óbla, ci ce-va mai susu séu mai josu), ne 'ntórce nóue partea cea 'ntunecata, si noi nu o vedemu. Atunci, precum dicemu, e **luna-nóua** (☾). La putine zile dupa luna-nóua lun'a ne arata o mica parte a fetiei sele celei luminate in form'a unei seceri. Din di in di partea acést'a luminósa totu cresce. Cam la o septemàna dupa luna-nóua lun'a stà fatia cu pamentulu asiá, încàtu emisler'a luminatea jumetate séu din tóta suprafati'a luneci a patr'a parte nóue ni se arata in lumina, si umetate din fati'a ei intunecata in umbra. Acest'a este **patrariulu celu d'antàiu** (☽). Totu mai departe merge lun'a in drumulu seu spre resaritu ngiurulu pamentului, si totu mai mare ni se arata partea ei cea luminatea, panaca: du iarasi cam dupa o septemàna stà in fati'a sórelui, asiá încàtu pamentulu plutesce intre ea si sóre, insa ce-va mai afundu séu mai susu. Atunci potemu vedé tóta partea ei cea luminatea, si potemu privi din nóptea nóstra in ziua. Acest'a este **lun'a-plina** (☉). Curendu dupa luna-plina, intorcedu-se lun'a iara de cealalta parte ingiurulu pamentului, observàmu, ca partea cea luminatea spre stàng'a (vedindu-o dela pamentu) scade, adeca se face mai mica. Lun'a iar se apropia totu mai multu de sóre. Cam dupa siepte zile ea stà fatia cu pamentulu asiá, ca ne arata jumetate din partea sea cea luminatea séu $\frac{1}{4}$ din tóta suprafati'a sea. Acest'a este **patrariulu din urma** (☾). Pàu'acum

dar lun'a a percursu $\frac{3}{4}$ din drumulu seu ingiurulu pamentului, si asiá are se mai percurga $\frac{1}{4}$. Pe candu se 'ntempla acést'a, partea aceea a suprafetiei lunarie, carea pàna acum a statu in umbra, se luminéza de sóre. Cu câtu se apropia mai tare lun'a de sóre, cu atât'a mai mica se face partea lunei cea visibile nóue séu luminata, panacandu lun'a iar vine între pamentu si sóre si ni se face de totu nevisible. Atunci iar avemu **luna-nóua**. Acum lun'a si-a plinitu cursulu seu ingiurulu pamentului si-lu incepe de nou. Lun'a crescendu, privindu-se de pe pamentu, stà in stàng'a sórelui, si de aceea partea ei cea spre màn'a drépta a privitoriului se arata luminata; candu scade lun'a, se 'ntempla tocmai din contra.

Intunecimi de luna séu de sóre se 'ntempla atunci, candu lun'a si pamentulu vinu se stea in linia óbla càtra sóre. Intemplandu-se acést'a pe tempulu lunei-nóue, atunci o parte a sórelui, standu lun'a dinaintea lui, n'o potemu vedé, o parte a suprafetiei pamentului este ajunsa de umbr'a lunei, adeca se intuneca, si astfelu se face o **intunecime de sóre** séu mai bine: de pamentu. Atare intunecime pòte cadé numai la luna-nóua. Ear candu vine lun'a-plina se stea in directione óbla dindereptulu pamentului (nici mai susu, nici mai josu), atunci sórele nu pòte luminá lun'a séu celu putinu nu intréga, càci stà pamentulu in cale. Acest'a

arunca atunci din partea sea cea întunecată umbr'a sea asupr'a lunei, și asiá se face **întunecime de luna**. Întunecarea dar, ce o vedem în lun'a-plină, nu este decât umbr'a pământului nostru. Întunecimea de luna pôte urmá totu numai cându e luna-plină. Întunecimile de sóre și de luna suntu séu totali séu partiali. Umbr'a, ce o arunca pământulu cându și cându asupr'a lunei, de obste e mai mare, decâtu ceea-ce cade dela luna pe pământu. De aceea întunecimi de sóre totali suntu pentru óre-care parte a pământului cu multu mai rare, decâtu întunecimi totali de luna.

Lun'a e de 50 ori mai mica decâtu pământulu. Diametrulu ei face în numeru rotundu 468 și periferi'a ei 1470 miluri. Nóue ni se arata lun'a atâtu de mare, pentrucă departarea ei cea mai mare dela noi e de 55,000, cea mijlociá cam de 51,000, și cea mai mica de 48,000 miluri. Unu glontiu de tunu, sloboditu de pe luna spre pământu, aru ajunge aci în 23 dile. Luminei însă nu i trebuiește toemai $1\frac{1}{8}$ secunda, panacându ajunge de acolo la noi.

Dar pământulu nostru resplatesce luněi serviciele, ce le face ea locuitoriloru lui prin lumin'a sea cea amicale; cáci o luminéza și elu cu lumin'a cea împrumutata dela sóre. Insa câtu de pompósa și maiestósa trebuie se fia luminatiunea acést'a pe luna, unde pământulu nostru apare cá unu taleru luminos, de 16 ori mai mare, decum vedem noi lun'a plină!

Dealtmintrea lumin'a Lunei, dupa experiintia sf. cercetările celor mai isteti scrutatori ai naturei, are influintia foarte buna asupra inaintării și creșterii tuturor florilor și plantelor: căci radiele Lunei lucrăza într'unu modu minunatu asupra evaporării corporilor fluide și chiar și asupra plantelor, cari nóptea și pe luna crescú mai bine. Acést'a se vede din observarea următoare: Déca într'o nópte cu luna pusi afara două vase cu apa deschise, și dinaintea unui-a pusi unu acoperementu, cá se nu póta lucí asupra lui radiele Lunei, vasulu celu deschisu preste două linii perde prin evaporare mai multa apa, decâtu celalaltu.

Partea cea întórsa spre noi a Lunei are, precum se vede, locuri deschise și întunecate. Cea se parú a semená cu uscatulu de pe pamentulu nostru, cesteá cu abisurile, vâlile și padurile nóstre. In părțile aceștea se observa unele locuri, ce arunca umbră într'o parte, care umbra se mesura și se desémna. Acește locuri suntu munti, cari, com-pitandu dupa marimea Lunei, suntu cu multu mai nali decâtu ai nostri, și ale căroru verfuri se vedú luminate de sóre, candu e lun'a in patrarie, că nisce punctuletie. Pogorindu-se lumin'a cu incetulu cátra pólele acestoru munti, ei se vedú de totu luminați; ear candu e luna plina, atunci se perdu de totu. Ba se potú observá chiaru și umbrele cele întunecate, ce le facú, pentruca suntu foarte pidiși

sî cascăti unulu de cãtra altulu. Unii stau izolati, ear altii forméza lantiuri de munti. Astronomulu germanu Herschel a mesuratu la 100 munti pe luna sî a aflatu, ca cei mai inalti trecu preste 25000 urme.

Fórtē de insemnatu mai este si impregiurarea aceea, ca lun'a întórce spre pamentulu nostru totu aceeași lature. Partea ei cea dinapoi, întórta de-cãtra noi, nu o vedemu nici odata cu ochii nostri; de aceea tóte cele díse pãn'ací suntu díse numai despre laturea acést'a, căci despre cealalta nu scimu nimicu.

Lun'a dar, cá si pamentulu nostru, e unu e o r p u i n t u n e c o s u m p l u t i n d u l i b e r u in spatiulu lunei, si priimesce lumin'a sea dela sóre. Ea se invertesce ingiurulu seu, ingiurulu pamentului—va se dica ingiurulu unui planetu—si cu acést'a impreuna impregiurulu sórelui. Lun'a este unu planetu laterale. Tóte corpurile ceresci cu insusirile lunei se numescu planeti laterali séu lune. Afara de pamentu cu lun'a lui se mai invertescu ingiurulu sórelui si mai multe alte corpuri lumesci: planeti cu planetii loru laterali, si cometi.

Dupa lect. lui Hästers.

68. Stelele.

De radicãmu ochii in vreo nópte serina cãtra ceru, vedemu acolo unu numeru mare de puncte

lucitoare, ce ni se pară tîntite pe firmamentu sîu bolt'a acea vînetă, carea se pare ca încungiura totu pamentulu. Acele puncte lucitoare se numescu *stee*, de cari pe totu cerulu cu ochii liberi se potu vedé pîna la 5000; numerulu lorî inșă cresce pîna la cîte-va millîone, de se voru cercă cu ochii armati prin unu ochianu bunu.

Cele mai multe dintre stee si-tînu pe ceru loculu neschimbatu, sîu si de se vedu in tîta diu'a resarindu si apunendu, un'a de cîtra alt'a totosi nu se departéza; lucescu cu lumina tare stralucitoare si nu se vedu mai mari decîtu cu ochii liberi, de vomu cautá la ele ori cu ce ochianu. Acestea se numescu *stee fixe* (fixe) sîu statátore, lucescu cu a sea lumina sî facu celu mai mare numeru alu trupiloru ceresci. De acestea se tîne si sórele.

Cîte-va dintre stee lucescu cu lumina mai domîla, si-schimba loculu pe ceru si cu ochianulu se vedu cu multu mai mari decîtu cu ochii liberi. Acestea se numescu *planete* sîu retacítore, lucescu cu lumina imprumutata dela sóre, pe lînga care se invertescu necurmatu in cale eliptica sîu intr'o cale, ce are figur'a unui cercu apesatu de dîoue laturi. Un'a dintre aceste planete este si pamentulu nostru.

Se mai afla inca unu felu de stee, ce lucescu cu lumina mai slabă si decîtu a planeteloru, galbiniciósă si negurósă; au dupa sine cîda in form'a

unui manunchiu de radie séu de multe ori unu cér-
canu in form'a unei cóme; se vedu numai arareori
sí tempu scurtu. Acestea se numescu **cometi**,
stele cu cóma séu códa, lucescu iara cu lumina im-
prumutata dela sóre, pe lângá care se invertescu
in cale eliptica fórte lungurétia.

Ioann Russu.

69. **Cometii.**

Unu cometu totdeun'a e unu fenomenu strainu, candu
deodata numai se arata pe ceru, mai cu séma cum a fostu
celu din anulu 1680, care se pareá de 4 ori asiá de mare
cá lucéferulu, séu cá celu din anulu 146 nainte de Chri-
stosu, care se fia parutu mai mare decâtu sórele, séu cá
celu din anulu 1769, a cărui códa (cóma, — de unde sí
numele **cometu**,) cuprindeá a 4. parte a cerului.

Cometii au multa asemenare cu planetii sí lunele loru,
dar in multe essentiali suntu sí deosebiti de ei. Planetii
se misca ingiurulu sórelui in drumuri lunguretie (eliptice),
cari suntu mai rotunde. Cometi inca se misca ingiurulu
sórelui, insa in drumuri atátu de intinse, încátu devinu
mai óble. De aceea odata suntu mai aprópe, de alta data
cu multu mai departe de sóre. Dupace unu astfelu de
cometu s'a intorsu odata ingiurulu sórelui, apoi se departé-
za in directiune lunga, sí dupace calatoresce treidieci ori o
suta ori mai multe sute de ani totu mai departe sí mai
departe, apoi se reintórce, sí iar i trebuiesce atát'a tempu
pentru reintornare; sí arareori se intempla, cá unu omu,
ce l'a vedíutu odata, se lu mai ascepte, ci omulu se pune
la odichna sí apoi nu-i mai pasa de elu. Dar stá scrisu, ca unu
cometu a statu pe ceru la a. 1456, unulu la 1531, unulu

la 1607 și unu l 1683. Și fiindcă dela un'a ivire a lui până la cealalta a trecut totu cam unu terminu de 75-76 ani, pentru aceea unu omu învetațu, anume Halley, a afirmatu, ca totu unu cometu a fostu și ca la anulu 1759 iar va trebui se vina, — ceea ce în adeveru s'a și întâmplat. Acelasi cometu s'a arătat iarasi și la anulu 1835 și se numesce cometulu lui Halley.

Cometii cam în genere au o cõda sêu cõma mai multu sêu mai puțin stralucitõre și uneori fõrte mare. Cõd'a acêst'a arareori stă pe partea decãtra sõre a cometului, ci mai cu seama pe cea oppusa. Inca nu se scie de siguri, ce e cu cõd'a acêst'a. Põte ca este numai lucirea radielor sõrelui, ce strabatu prin corpulu celu aburos alu cometului ; cãci cometulu nu are massa asiã vertõsa cã pamentulu sêu alu planetu. Unii cometi suntu numai cã nisce abori, încãtu se dice, ca s'aru fi vediatu printr'ensii stele, ce aru fi statu dindereptulu loru. Altii suntu mai desi ; dar, priviti prin ochiane bune, pare ca totu suntu cam desfrãti. Ear unii învetațati dîeu, ca unu cometu devine în calea sea cea îndelungata totu mai desu, și în fine põte luã deplin'a natura și calitate a unui planetu.

Cãrtile nõstre amintescu aprõpe la 500 cometi, ce s'aru fi arătat pamenteniloru. Dar cãti voru fi trecutã în timpurile de mai înainte neobservati, cãci inca nu aveau õmenii ochiane, și iarasi cãti voru fi remasu nevediatu, fiindu tempu turbure. Fãra îndoie la numerulu loru e fõrte mare. Tempulu treceriloru loru îngiurulu sõrelui e de totu feluritu: unii se rostogolescu împregiurulu sõrelui în cãțiva ani, altii în mi de ani. Credințã sêu su perstițiunea vede în ivirea cometiloru totu felulu de semne de nenorociri: resbele, fõmete s. a., pecandu õmenii cei întiepti cunoscu și în ei, cã și în celelalte corpuri ceresci,

atolpoternici'a și inticlepciunea lui Domnedicu, care tuturoru li a insemnatu inainte drumurile loru.

Dupa Hebel (Hüsters).

70. Planetii.

Cine a vietuitu intr'o capitale mare séu in apropiarca ei, acel'a póte sci, ce este o luminatiune frumósa, și cátu este de pomposu, candu in onórea vreunei persóne inalte in tóta cetatea se aprindu și ardu deodata multe mii de lampióne. Ochiulu pare ca nu se póte saturá, și incatrâu se uita, vede totu altele și totu mai frumóse. Insa tóta acésta stralucire pamentésca nu se póte pune nici in asemenare cu iluminatiunea cea mare cerésca, carea luminéza in tóte noptile neinnuorate in onórea marelui Domnitoriu alu lumei din inaltime immensa.

Mai antáiu trebuie se scimú, ca suntu dóue soiuri de stele. Cáci ele ori cum se paru a stá, mari și mici, in cea mai mare disordine unele printre altele, totusi cele mai multe dintr'ensele preste totu anulu si-pastréza positiunile un'a cátre alt'a, resaru și apunu preste totu anulu in aceeași ordine impreuna, nici un'a nu se apropia de cealalta, nici un'a nu se departéza de cealalta. Acést'a o scie fiacare din noi, carele cunósce macar numai un'a stea, d. e. carulu'séu toiagulu lui Iacobu. Precum au statu stelele acestea in tineretiele lui, asiá stau și acum, și unde le a sciutu aflá vér'a séu earn'a, sér'a la optu óre séu pe la mediulu noptiei, acolo le va gasí iarasi in același anotempu. Aceste stele se numescu stele fixe séu fipte.

Numai cu putíne alte stele, care se numescu umblátóre séu planeti, se are lucrulu altmintrea. Acestea nu-si tínu positiunea loru egale fatia cu celelalte. Déca planetulu numitu Jupiter séu loie a statu asta nópte intre dóue stele óre-

care, apoi de astadi într'unu anu nu mai stà totu între acelea, ci într'altu locu. Pare-ca aceste stele, urindu-li-se a stà totu într'unu locu, se mai preumbla pe la celelalte, le dau buna-sér'a séu buna-diminétia sî pare ca de tempu sî óra nu le pasa multu. Dar cu tóte acestea sî ele au ordinea lor, cá sî celelalte, numai alta ordine. Cele mai multe din acestea le cunoscú sî ómenii cei nestudiati din calindare. Acesti planeti au urmatórele însusiri, ce se afla la toti dintr'ensii.

1) Ei dintre tóte stelele suntu mai aprópe de pamentulu nostru, mai aprópe decâtu ori care stea fixa. 2) Ei se misca in cercuri mari sî in tempu neegale impregiurulu sórelui, ceea-ce celelalte nu facu. Din caus'a acést'a positiunea lor pe ceru se schimba necontenitu. 3) Ei dela natura suntu corpuri lumesci intunecóse, sî priimescu lumin'a lor dela sóre, cá sî pamentulu nostru. Ceea-ce vedemu noi nóptea sclipindu in ei, este lumin'a sórelui, carea cá dintr'o oglinda se reflectéza spre noi, asiá încátu nici in nóptea cea mai intunecósa noi nu suntemu parasiti de totu de acésta lumina vesela. Fia-care planetu este unu globu enormu de mare, care se invertesce totdeun'a sî fàra repausu. Numai partea aceea, carea stà atunci càtra sóre, are lumina; ceeaalta e intunecósa. De aceea sî ei au in partea lor dîua sî nópte. 4) Planetii nu stau totdeun'a in aceeași departare sî directiune càtra sóre. De aceea ei, cá sî pamentulu nostru, au felurite anotempuri, véra sî iérna dupa felulu lor.

Hebel.

